

ISSN 2413-4953

НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ
Т Э
РАНЗИТНАЯ
ЭКОНОМИКА

В НОМЕРЕ:

4
2018

ECONOMIC GROWTH AND ENTERPRISE ACTIVITY OF
AGROINDUSTRIAL COMPLEX

ЗЕЙНЕТАҚЫ ЖҮЙЕСІН МЕМЛЕКЕТ ТАРАПЫНАН РЕТТЕУ

ПУТИ ПОВЫШЕНИЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ АПК
КАЗАХСТАНА В РАМКАХ ЕВРАЗИЙСКОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО СОЮЗА

ТРАНЗИТНАЯ ЭКОНОМИКА

Научно-практический журнал «Транзитная экономика» является одним из ведущих периодических научных изданий Республики Казахстан в области экономических наук, издается с июля 1997 года, имеет свою стабильную аудиторию.

На страницах журнала Вы найдете широкий спектр различных мнений и полезную информацию по вопросам экономической политики, разработки экономического механизма индустриально-инновационного развития Казахстана, проблемам развития отдельных отраслей и сфер экономики.

Публикации журнала ориентированы на специалистов и аналитиков республиканских и региональных органов управления, государственного сектора экономики, крупных народнохозяйственных структур, высших учебных заведений и научно-исследовательских институтов, студентов, магистрантов, докторантов и круг читателей, проявляющих профессиональный интерес к проблемам социально-экономического развития. В редакционный совет входят ведущие ученые-экономисты Казахстана, ближнего и дальнего зарубежья.

Периодичность выхода журнала – один раз в 3 месяца.

Подписку на журнал можно оформить во всех почтовых отделениях «Казпочта», в подписных агентствах «Казпочта», «Евразия-Пресс», «Эврика-Пресс».

Индекс подписки 75781. Подписная цена на год для физических и юридических лиц – 10 000 тенге.

Издатель ИП «ХАНШАЙЫМ»:
ИИК KZ90826A1KZTD2020958, КБЕ 19
в Филиале АО «АТФ Банк» г. Алматы:
БИК ALMNKZKA, БИН 721019401132

Условия подписки и размещение статьи:

Обращаться в редакцию по адресу:

050050, г. Алматы, ул. Сатпаева, д. 30а, офис 62

Сайт: www.tranzek.kz

E-mail: tranzit_ek@mail.ru, ajjan1910@mail.ru

Телефоны: 8 (747) 373 93 26, моб. 8 (701) 373 93 26

ISSN 2413-4953

Научно-практический
журнал
«Транзитная экономика»

Издается с июля
1997 года

Учредитель:
ИП «Ханшайым»

Главный редактор
Айжан Асилова

Редакционная коллегия:

Узан Искаков

(Казахстан)

Жанар Аубакирова

(Казахстан)

Валентина Бондаренко

(Россия)

Асан Сатмурзаев

(Казахстан)

Петя Колева

(Франция)

Айгуль Садвакасова

(Казахстан)

Ерканат Темирханов

(Казахстан)

Жангельды Шимшиков

(Казахстан)

Раушан Азбергенова

(Казахстан)

Салима Барышева

(Казахстан)

Журнал
зарегистрирован
в Министерстве
связи и информации
Республики Казахстан

Свидетельство
№ 14503-Ж

СОДЕРЖАНИЕ

ВОПРОСЫ ТЕОРИИ

Abassi N., Kuanova L.A.
Digital tourism in Kazakhstan..... 4

**Дабылтаева Н.Е.,
Токбергенова У.А., Кумашева Д.С.**
Қазақстан мәдени-туристік кластері-
нің ерекшеліктері және оның даму
бағыттары..... 11

Іргебаева Г.Д.
Қазақстандық тәжірибеде қаржылық
менедментті жүзеге асырудың қазіргі
проблемалары..... 26

ГЛОБАЛЬНАЯ И РЕГИОНАЛЬ-
НАЯ ИНТЕГРАЦИЯ

Иса Б.
Пути повышения конкурентоспособ-
ности АПК Казахстана в рамках Евра-
зийского экономического союза..... 33

Ли В.Д., Науканова А.А.
Особенности бюджетирования в ком-
мерческих банках..... 48

Kuanova L.A.
The evolution of monetary regulation
instruments of the economy..... 62

Муратова Д.Б., Джунусова Д.А.
Кәсіпорынның қаржылық жағдайы-
ның өтімділігі мен табыстылығы..... 71

За содержание
публикуемых в
журнале авторских
материалов и
рекламы редакция
ответственности не несет.

Мнение автора
не всегда совпадает
с мнением редакции.

Подписной индекс
75781

Формат 70×108 1/16.
Бумага офсетная
Печать Riso
Тираж 500 экз.
Цена договорная

050050, г. Алматы,
ул. Сатпаева, д. 30а,
офис 62

Тел.: 8 (747) 373 93 26,
8 (701) 373 93 26

www.tranzek.kz
tranzit_ek@mail.ru,
aijan1910@mail..ru

Отпечатано в
издательском
центре журнала
«Транзитная экономика»

©Транзитная экономика
2018

МАКРОЭКОНОМИЧЕСКАЯ ПОЛИТИКА

Пралиева С.Ж., Изеев С.Н.
Инновациялық қызметті ұйымдас-
тырудың ерекшеліктері..... 79

Жүнісәлі Ұ.А.
Теоретические аспекты формирова-
ния налогооблагаемого дохода..... 88

ИНСТИТУТЫ И ЭКОНОМИЧЕ- СКОЕ РАЗВИТИЕ

Танатова А.Р., Нурманалиева Г.А.
Зейнетақы жүйесін мемлекет тарапы-
нан реттеу..... 95

Пралиева С.Ж., Айгалин А.А.
Банктік қызметті ұйымдастыру..... 104

Shadiyev K.K.
Economic growth and enterprise activi-
ty of agroindustrial complex..... 112

Сведения об авторах..... 121

Информация о членах редакционной
коллегии..... 123

Требования к содержанию
и оформлению статей

МРПТИ 06.71.57

¹ N. Abassi, Bachelor 2 course student

² L. Kuanova, PhD 1 course student

^{1,2} al Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

DIGITAL TOURISM IN KAZAKHSTAN

Abstract. It is well known fact that the problem and prospects for the development of digitalization tourism is a new phenomenon in the industry of tourism and there could be found numerous types of researches in this field which each of them has their own results and outcomes, and in each country the type and the outcome is more different than other one. This article studies countries and regions tourism and the new view of tourism which is already developing all around the world and named as Digital Tourism. Furthermore, there is described the effect of digital tourism sector in economy of countries and causes of increasing effectiveness, economical parameters to the national economy of countries. The second part of this article analyses Kazakhstan and there is given the general facts of tourism and the most attractive reasons of interest for visiting Kazakhstan, and main research of the article is based on digitalization and condition of this sector.

Keywords: Tourism in Kazakhstan, development, digitalization, digital Tourism, economic sector, opportunity creator.

Introduction. Tourism, which includes sightseeing, camping and traveling is one of the modern world's industries and this industry plays a vital role in economy of countries and more important in relations among countries. In last decades this industry has experienced huge growth and improvement in order to become one of the most important sectors of recent economic, all over the world.

This industry is highly involved with today's business, the sector creates jobs, drives exports, and generates prosperity across the world. This sector creates job opportunities for more than 100s of people in each touristic site. For instance, in 2017 the sector is shown to account for 10.4% of global GDP (Gross Domestic Product) and 313 million jobs, or 9.9% of total employment, and also its one of the few economic sectors which produced goods and services are consumed in the site of production which can easily effect on GDP (Gross Domestic Product) of countries [1].

Kazakhstan is located in central Asia which is a very good geographical location for tourists, due to its wonderful weather and culture and almost in every season it's attractive for tourists. On the other hand, it is the world's 9th largest country and it is the largest landlocked country in the world, there is always the interest of visiting and traveling to the country. If we look at the numbers and statics of tourism here during the last two decade we can see significant changes on the number of tourists who visited here. For instance, in 2000 total 1.47 million international tourists visited Kazakhstan and this number increased to 4.81 million in 2012 which this number is three times more than the one on 2000, but this number had a little decrease in 2017 is 3 million 600 thousand international tourists or visitors. If we consider on this numbers we can easily find that tourism in Kazakhstan is not stable and still needs Long term and short-term plans in order to reach to the peak [2].

Experimental part. According to the national researches based in the development of tourism sector and also due to this instability which was obvious year by year and in order to make improvement in this sector the government of Kazakhstan decided to make a plan in order to empower this sector and change it to a useful sector for economic of state. Therefor after researches the Republic of Kazakhstan found the major problems which made the development of tourism in Kazakhstan thwart, and these problems are listed as follow:

1. The disunity of tourism market participants;
2. Poor development of legal and regulatory framework;
3. The extremely high prices for accommodation along with the quite low tourism infrastructure development.

After explaining and analyzing problems the authorities of country decided to make a policy in order to remove this errors and bags, and a policy was made, this policy is named "State Policy of Tourism Industry Development in the Republic of Kazakhstan". The main goal for the country was to double visitor numbers by 2020 and make it even more and more for the future. After considering on many researches and many reports, we can finalize the most attractive reasons for tourists in Kazakhstan.

Geographical location. As I mentioned above that there is always interest of traveling for tourists to visit Kazakhstan due to 1st its geographical location, which contains both the high points (highest: Khan Tengri, with 7,010 meters high) and low points (lowest: Karagiye depression at 132 meters, below sea level) and this is one of the reasons why tourists are interested in. mountaineers always wants to conquer the peaks and mostly peaks above 6000 meters are what they what they want to challenge their selves with. The other reason is that most of the photographers are interested in mountain photographs specially the snow-full mountains.

Weather: The territory of Kazakhstan stretches for more than 3000 km from west to east and almost 2000 km from north to south. Climatic peculiarities are due to the amplitude of the country. Whereas temperature can hit 50 degrees below zero in the north in winter, in summer in the south melons ripen and cotton grow (+40 degrees above zero). In winter period fans of winter sports are willing to visit here sports like Ice skating, Ice hockey skating, Curling, Nordic Skiing, Biathlon, Bandy and so on. So this sports have been one of the main tourist attractive reasons for Kazakhstan and it will be if the state invest on it more than the past and make advertisements and also hosting international games of winter sports would be more beneficial in case of increasing number of tourists, however in the summer hiking, swimming, fishing or horseback riding and almost all types of summer vocations are available here and tourists can visit cities like Astana City, Aktau City, Almaty City or places like Burabai, Bukhtarma Reservoir, Kapshagai Reservoir, Bayanaul National Park, Lake Alakol, The Charyn Canyon, Chundzha Hot Springs [4].

The culture: Different countries has different cultures and its very interesting to know about other cultures specially the central Asian countries which have world-known culture and its very different for European and American culture at the same time European and American people are always interested in Asian culture and they want to discover more and more about it. Kazakhstan is among those central Asian countries which the tourists shown more interests to it. The Patriarchal and Hierarchical Society which contains banding together in extended family groups to battle the hardships of the environment and to protect their cattle and their families. This was officially called "ata-balasy", which means the joining of a grandfather's sons into one tribe of extended family. The husband plays the primary role in family life and is ultimately responsible for the family's survival, or formal greetings due to hierarchical form the society, the hospitality which is very well-known. Communication Styles of Kazakhs are very special in its kind. Or the subject of "minority in their own land" is very attractive for world in order and will be a good reason for tourists to come for visiting this minority with the land which is the world 9th largest country.

Results and discussions. According to data from the graph bellow, the expenditures for traveling had been increasing for last 10 years before 2015. There was rapid growth for 262 per sent for 10 years, one of the main factor of developing of tourism is digitalization.

The international tourism expenditures from 2006 to 2016 are shown in the figure 1.

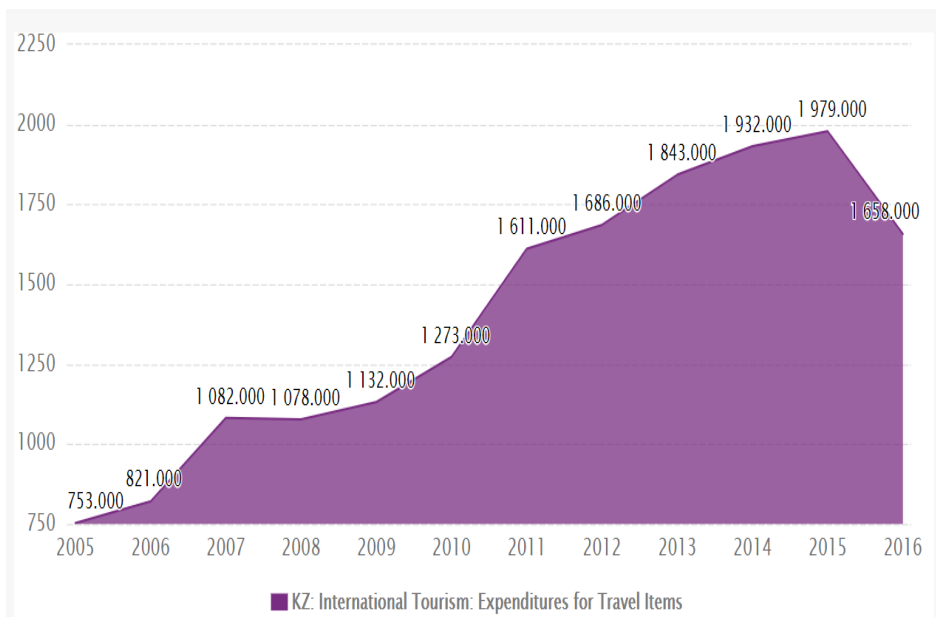

Figure 1 – Expenditures for travel items, International tourism [3]

Digitalization: Digitalization, is the process of converting information into a computer-readable format, in which the information is organized into bits. The result is the representation of an object, image, sound, document or analog signal by generating a series of numbers that describe a discrete set of its points or samples. The result is called digital representation or, more specifically, a digital image, for the object, and digital form, for the signal. In modern practice, the digitized data is in the form of binary numbers, which facilitate computer processing and other operations, but, strictly speaking, digitizing simply means the conversion of analog source material into a numerical format; the decimal or any other number system that can be used instead.

Digitization is of crucial importance to data processing, storage and transmission, because it "allows information of all kinds in all formats to be carried with the same efficiency and also intermingled", Unlike analog data, which typically suffers some loss of quality each time it is copied or transmitted, digital data can, in theory, be propagated indefinitely with absolutely no degradation. This is why it is a favored way of preserving information for many organizations around the world.

Digitalization process. The term digitization is often used when diverse forms of information, such as an object, text, sound, image or voice, are converted into a single binary code. The core of the process is the compromise between the capturing device and the player device so that the rendered result represents the original source with the most possible fidelity, and the advantage of digitization is the speed and accuracy

in which this form of information can be transmitted with no degradation compared with analog information.

The process of digitalization in tourism is to provide all the facilities for someone who wants to travel somewhere in the country this may be a residential or a non-residential person which in most cases they are called international tourists and to connect every corner of the city with information based technologies for the purpose of fast and easy accessing.

Digital Tourism. Digital Tourism can be defined as the digital support of the tourist experience before, during and after the tourist activity. This might be a recommendation system to help someone find suitable accommodation during holiday Planning, a mobile tour-guide application on their smartphone while or the ability to easily explore holiday photos around a table once at home. The concept of Digital tourism is not new and permeates many of the online activities people engage in today with trip planning using Expedia and TripAdvisor, travel management with airline frequent flyer websites and Tripit, mobile tour-guide applications on smartphones and photo management including Facebook, Instagram, Flickr, iPhoto or Picasa. However, what is new is the concept of digitally enhanced tourism. Through the use of technology, the aim is to further improve the quality or extent of a tourist experience. Instead of making travel bookings easier, or replacing a printed guide with a multimedia one or supporting better photo management, new technologies can appreciably intensify the tourist experience. This includes allowing people to immerse themselves in remote and inaccessible sites in a manner that moves beyond a simple multimedia experience. In practice, research can include novel interfaces, the collection, management and processing of context data, middleware required to enable the dynamic composition of devices and services, navigation, search, recommendation, mobile interaction, augmented reality and ubiquitous human computer interaction.

Digital Tourism in Kazakhstan. Digital tourism focuses on a wide variety of destinations and contexts, e.g., museums, rallies, country sides, zoos and theme parks. Designers and researchers have been employing a number of different tools and solutions to accommodate the tourist, e.g., interactive maps, tourism assistants, identification of interest points and souvenir generation. These tools and approaches are a handful of design techniques in the digital tourism domain which is hopefully we had a hug improvement in this case during last decade in Kazakhstan we can see that today all the places like museums, rallies, country sides, zoos and theme parks are well connected to the modern information technologies and residential and non-residential people are using this information in order get benefit of them. These benefits are considered on many forms like time saving, money saving and so on. For instance there are too many options among the mobile applications for a person who wants to travel inside a city it can be a global application like Google Map or a

local one like 2GIS or Almaty Bus, or a person can easily publish his/her photos with every corner of the world using internet which is available all over the country, online shopping, online room booking, online ticket booking and other kinds of online services are also available in Kazakhstan and you as a tourist may not find a problem which makes you not enjoy your journey.

Conclusion. This article shows the trends in the development of tourism by digitalization. It is clear, that Kazakhstan has large capacity of attracting tourist due to the reasons we mentioned above and this capacity can be fully and beneficially used only in case of powerful management and compiled plans and policies then the state will be ready to use this economical sector for the best of their people. Digitally enhanced tourism seeks to improve the tourist experience before, during and after the visit in manner which better understands each visitor as a unique individual with their own interests, goals and expectations. When we talk about improvement of this sector then almost everything is based on experience and investment so in order to well improve the current digital situation of tourism in Kazakhstan there is still need for more investment and also need of more learning from the experiences of successful countries.

REFERENCES

1. www.en.wikipedia.org – official website of The Free Encyclopedia – [Electronic source]
2. www.stat.gov.kz – official website of Committee of statistics of the Republic of Kazakhstan – [Electronic source]
3. www.ceicdata.com – official website of world macroeconomic data – [Electronic source]
4. Presence and digital tourism by David Benyon, Aaron Quigley, Brian Okeefe, Giuseppe Riva, London, 2013
5. www.inform.kz – website of the International News Agency – [Electronic source]
6. www.advantour.com/kazakhstan/ – official website of a tour operator on the great Silk Road, provides tourism information across the countries – [Electronic source]

¹ Н. Аббаси, 2-курс студенті
² Л.А. Қуанова, 1-курс докторанты
^{1,2} әл Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті,
Алматы қ., Қазақстан

Қазақстандағы цифрлық туризм

Түйіндеме. Цифрландыруды дамыту проблемасы мен перспективалары туризм индустриясындағы жаңа құбылыс болып табылады. Бұл салада бірқатар зерттеулер бар, әрбір зерттеу нәтижесі мен тұжырымы бар. Зерттеулердің алынған нәтижелері әртүрлі елдерге қатыстылығы себебінен бір-бірінен ерекшеленетінін атап өту қажет. Бұл мақалада бүкіл әлемде дамып келе жатқан және Digital Tourism деп аталатын елдік және аймақтық туризмнің жаңа көзқарасы қарастырылады. Сонымен қатар, цифрлық туризмнің ел экономикасына әсері және тиімділікті арттыру себептері, ұлттық экономиканы дамытудың экономикалық параметрлері сипатталады. Мақаланың екінші бөлімінде Қазақстандағы туризмнің дамуы талданады, мақаланың негізгі бағыты елдегі осы сектордың цифрлануы мен қазіргі жағдайына негізделген.

Түйінді сөздер: Қазақстандағы туризм, даму, цифрландыру, цифрлық туризм, экономикалық өсу, мүмкіндіктерді қалыптастыру.

¹ Н. Аббаси, студент 2 курса
² Л.А. Қуанова, докторант 1 курса
^{1,2} Казахский Национальный Университет имени аль-Фараби,
г. Алматы, Казахстан

Цифровой туризм в Казахстане

Аннотация. Хорошо известный факт, что проблема и перспективы развития цифровизации являются новым явлением в индустрии туризм. В этой области существует ряд исследований, каждое исследование из которого, имеет свои собственные результаты и выводы. Необходимо отметить что, полученные результаты исследований первостепенно отличаются друг от друга по причине принадлежности к разным странам. В этой статье рассматривается новый взгляд странового и регионального туризма, который уже развивается во всем мире и называется Digital Tourism. Кроме того, описывается влияние цифрового туризма на экономику стран и причины повышения эффективности, экономические параметры развития национальной экономики. Во второй части статьи анализируется развитие туризма в Казахстане, основное направление статьи основано на цифровизации и состоянии этого сектора в стране.

Ключевые слова: Туризм в Казахстане, развитие, цифровизация, цифровой туризм, экономический рост, формирование возможностей.

Н.Е. Дабылтаева¹, экономика ғылымының кандидаты, доцент

У.А. Токбергенова², аға оқытушы

Д.С. Кумашева³, магистрант

¹әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті,

Алматы қ., Қазақстан

^{2,3} Алматы Технологиялық Университеті, Алматы қ., Қазақстан

ҚАЗАҚСТАН МӘДЕНИ-ТУРИСТІК КЛАСТЕРІНІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ ЖӘНЕ ОНЫҢ ДАМУ БАҒЫТТАРЫ

Түйіндеме. Қазіргі заманда туризм әлемдік экономикадағы жоғары табысты және серпінді дамып келе жатқан салалардың бірі болып табылады. Бірегей табиғи ресурстар мен халықтың өзіндік мәдениетіне ие бола отырып Қазақстан халықаралық және аймақтық нарықтарда туризмді дамыту үшін үлкен әлеуетке ие. Елдің қарқынды туризм саласына қол жеткізуіне және халықты жұмыспен қамтудың тұрақты өсуін қамтамасыз ететін, туризммен шектес салалардың дамуын ынталандыратын және отандық экономикаға инвестиция құюды ұлғайтуға, елдің халықаралық туристік нарыққа бірігуіне мүмкіндік беретін рекреациялық ресурстар мен тарихи-мәдени мұраның туристік әлеуеті қарастырылған. Бұрын зерттеулерде қолданылған кластерлік тәсілдер: мемлекеттің, аймақтың, саланың бәсекеге қабілеттілігін талдауда; өнеркәсіп саясатының жалпы мемлекеттік негізі ретінде; инновациялық қызметті ынталандырудың негізі ретінде; аймақтық даму бағдарламасын әзірлеу кезінде; үлкен және кіші бизнес арасындағы өзара әрекеттесудің негізі ретінде анықталған.

Еңбек нарықтары және шаруашылықтың функционалдық құрылымы мамандандырылған туристік инфрақұрылымды бірігіп қолданатын, аймақта шоғырланған кәсіпорындар тобына жататын мәдени-туристік кластер айқындалған. Мәдени-туристік кластерді құру кезінде жетекші роль елден тыс жерлерде қызметтерін ұсынатын ірі туроператорлық фирмаларға берілген, түрлі туристік агенттіктер де жұмыс істейтіні, орналастыру, тамақтандыру, туристерді тасымалдау, ілеспе қызметтерді ұсыну және туристік сұранысқа ие тауарлар өндірісі бойынша кәсіпорындар ескерілген. Туризмді мемлекеттік қолдауды күшейту механизмі, бәсекеге қабілетті туристік бизнестегі алты мәдени-туристік кластердің өңірлер мен ауылдық аймақтарды дамытуға қосқан үлесі, осы саладағы мемлекеттік-жекеменшік әріптестік нысандарын дамыту қарастырылған.

Түйінді сөздер: мәдени-туристік кластер, жұмыс істеуі, сала, бизнес, механизмдер, реттеу, бәсекеге қабілеттілік, аймақ, тәсіл, үрдіс.

Кіріспе. Қазақстан Республикасының туризм индустриясы мемлекеттік деңгейде экономиканың басым салаларының бірі болып табылады. Осылайша, ел экономикасының индустриялық-инновациялық дамуының ережелерін іске асыруда жетекші рөл кластерлік жүйеге, атап айтқанда, туристік кластерге жатады. Осы саланы дамытудың қазіргі заманғы үрдісі ретінде, әлемдегі ең танымал курорттарды жақсы білетін туристердің туризм секторы жаңадан дамып келе жатқан елдерге ұмтылуын пайдалану болып табылады. Бұл тарапта Қазақстан туристік аймақ ретінде тартымдылығы артуда.

Республикада туризмді дамытудың тұжырымдамасы жұмыс атқаруда, ол бойынша туризм саласы ел экономикасына үш оң әсерін тигізуі мүмкін: біріншіден, шетел валютасының келуін қамтамасыз ету және төлем балансы сияқты экономикалық көрсеткіштерге оң әсерін тигізу; екіншіден, халықты жұмыспен қамтуды ұлғайтуға көмектеседі; үшіншіден, елдің инфрақұрылымын дамытуға ықпал етеді.

Халықаралық туризм қазіргі уақытта сыртқы экономикалық қызметтің қарқынды дамып келе жатқан секторларының бірі болып табылады. Әлемдік экономикаға да, жекелеген елдер мен аймақтарға да туризм әсерінің тұрақты өсуі әлемдік экономиканың қалыптасуына және дамуына үлес қосатын маңызды, тұрақты және ұзақ мерзімді үрдістердің бірі болып табылады.

Туризм халықтың нақты қажеттіліктерін қанағаттандыруға бағытталған, экономиканың тәуелсіз саласына айналып келе жатқаны анық. Осы қажеттіліктердің алуан түрлілігін қанағаттандыратын тек туристік кәсіпорындар ғана емес, сондай-ақ туризмнің маңыздылығын айқындайтын басқа салалар да қатысатындықтан, туризмнің маңыздылығы экономиканы дамытуға мультипликативтік әсер ететін факторлардың бірі ретінде анықталады. Туризм – әлемдік интеграциялық үдерістердің факторларының біріне, ал туризм бизнесі экономиканың маңызды секторына айналуда [1].

Бірегей табиғи ресурстар мен көшпелі халықтың бірегей мәдениетіне ие Қазақстан халықаралық және аймақтық нарықтарда туризмді дамыту үшін зор әлеуетке ие. Рекреациялық ресурстар мен тарихи-мәдени мұраның туристік потенциалы республиканы халықаралық туристік нарыққа үйлестіруге және елдегі туризмді қарқынды дамытуға мүмкіндік береді. Бұл халықты жұмыспен қамту және халық табысының тұрақты өсімін қамтамасыз етеді, туристік салаларды дамытуды ынталандырады және ұлттық экономикаға инвестицияларды ұлғайтады.

Сараптамалық бөлім. Қазіргі заманда туризм әлемдік экономикадағы жоғары табысты және қарқынды дамып келе жатқан салалардың бірі болып табылады. Бүкіләлемдік туристік ұйымның (ЮНВТО) мәліметтері бойынша туризм әлемдік ЖІӨ-нің 9%-ын, әлемдік экспорттың 6%-ын және әрбір жұмыс орнының 11-і туризм саласынан табылады. Кейбір елдер үшін туризмнің ұлттық экономикаға қосқан үлесі одан да маңызды [2].

Бүкіләлемдік экономикалық форумның Туризм және саяхаттардың бәсекеге қабілеттілік туралы есебіне сәйкес Қазақстан 2013 жылғы рейтингке қатысушы 140 елдің ішінен 88-орынға ие. Осы рейтингте жетекші орындарға Швейцария, Германия және Австрия ие; ондығына Испания, Ұлыбритания, АҚШ, Франция, Канада, Швеция және Сингапур кіреді [3].

Қазақстанға сапарлардың негізгі мақсаттары: іскерлік және кәсіптік – 54,2%; демалыс – 38,4%; достар мен туыстарға бару – 4%; коммерциялық мақсаттарда (шопинг-турлар) – 2,1%; басқа мақсаттар, оның ішінде емдеу және қажылық – келушілердің 1,3%. Қазақстанға бару құрылымында кәсіпкерлік және кәсіптік сапарлар басым болып отыр, осыған байланысты қонақтардың көпшілігі демалысқа емес, жұмыс сапарымен Қазақстанға келетіндіктен, ел туристік тартымдылығын арттыра алмай отыр. Келушілердің ағынын арттыру және Қазақстанды туристік мемлекет ретінде тану үшін Тұжырымдама туризмді дамытуға кластерлік көзқарасты қолдайды. Елдегі әлеуетке байланысты (табиғи-климаттық, тарихи, мәдени) Қазақстан туристік нарықта белгілі бір орнын иелене алады.

Кластер белгілі бір аумақта өзара байланысты өнімдерді шоғырландыруға қол жетімді ресурстарды пайдалануды барынша арттыруға мүмкіндік береді. Туристік кластерде туристік өнімді дамыту, өндіру, өткізу және сатумен айналысатын кәсіпорындар мен ұйымдардың шоғырлануы, сонымен қатар қосалқы қызмет түрлерін дамыту [3]. Туризм саласындағы кластерлік тәсілді пайдалану, тұтастай алғанда, кластерге кіретін кәсіпорындар мен ұйымдардың тиімділігін арттыру, инновацияларды ынталандыру және жаңа туристік бағыттарды дамыту есебінен өнеркәсіптің бәсекеге қабілеттілігін арттыруға мүмкіндік береді.

Туризм саласындағы кластерлік көзқарас, ұлттық экономиканың кез-келген басқа секторындағыдай, ғылым мен өндірістің өзара әрекеттесуіне негізделген. Экономиканы дамыту үшін инновациялық және ақпараттық технологиялардың (Туризмнің дағдарысты ру) кәсіпорындар желілері құрылатын ғылыми жетістіктерді ты енгізу қажет. Бұл бағытта бастапқы инвестицияларды зерттеуге және дамытуға қайтармаудың жоғары тәуекелімен байланысты. Сондықтан инновациялық жобаларды бірлесіп мемлекеттік-жекеменшік қаржыландыру тәуекел дәрежесін төмендетуге және

жобаларды қаржыландыру үшін жеткілікті көлемдегі капиталдың қалыптасуына бағытталған.

Бұдан басқа, кластерлердің қалыптасуы кластерлер құрамына кіретін компаниялар үшін бірқатар артықшылықтарды қамтамасыз етеді. Сарапшылар кластердегі барлық компанияларға әсер ететін келесі механизмдерді бөліп көрсетеді:

- шығындарды бөлу (кластердегі барлық компаниялардың әлеуетін оңтайлы пайдалану, ақпарат пен өндіріс ресурстарын бөлісуді қамтамасыз ету);

- несиелік кооператив (кластер мүшелеріне өзара несиелеуді, сондай-ақ өзара кепілдіктер мен кепілдіктер беру мүмкіндігін қамтамасыз етеді);

- алықты оңтайландыру (салық салу базасының деңгейін төмендетудің түрлі әдістерін қамтиды);

- инновациялық (жеңілдікті технологиялық трансферт);

- ақпараттық (кластер мүшелерінің әрқайсысы үшін бренд артықшылығын қамтамасыз ету, сондай-ақ тиімді коммуникацияларды қамтамасыз ету үшін бірыңғай ақпараттық кеңістікті қалыптастыру).

Нәтижелері және талқылаулар. Жаһандану үрдісі тереңдей түсуіне байланысты, әлемдік деңгейдегі мемлекеттің позициясы оның жалпы бәсекеге қабілеттілігімен анықталады, бұл өз кезегінде елдің инновациялық жүйесінің құрылымы мен тиімділігіне тікелей байланысты. Бұл – халықаралық еңбек қатынастары жүйесінде ауыр салмақты және мәртебеге ие болу үшін мемлекетке халықаралық еңбек бөлінісі жүйесінде белгілі бір орынды иеленуге мүмкіндік беретін инновациялық жүйе [4].

Халықаралық бәсекеге қабілеттілікті арттыру мәселесі де Қазақстан үшін өте маңызды. Қазақстанның рейтингтері орташа дамыған елдер тобына кіреді, әрине, Қазақстанның дамыған елдерінің қатарына әлі де кірмейді, бұл біздің еліміздің бәсекеге қабілеттілігін дамытуға, соның ішінде кластерлік саясат әдістерімен дамыту өзекті мәселе болып отыр. Елдің бәсекеге қабілеттілігін халықаралық фирмалардың бәсекеге қабілеттілігінің жеке фирмалар арқылы емес, түрлі салалардағы фирмалардың бірлестіктері болып отырған кластерлер арқылы бағалау қажет, және негізгі қағидасы, бұл кластерлердің ішкі ресурстарды тиімді пайдалану қабілеті болып табылады.

Уақыт өте келе ғалымдар бәсекеге қабілеттілік проблемаларын зерттеуде қолданатын кластерлік көзқарас кең ауқымды міндеттерді шешуде, атап айтқанда: мемлекеттің, өңірдің, өнеркәсіптің бәсекеге қабілеттілігін талдау кезінде пайдаланыла бастады; жалпыұлттық индустриялық саясаттың негізі ретінде; өңірлік даму

рын әзірлеуде; инновацияны ынталандырудың негізі ретінде; ірі және шағын бизнестің өзара әрекеттестігінің негізі ретінде.

Мәдени және туристік кластерлер аймақтағы географиялық шоғырландырылған кәсіпорындардың топтары болып табылады, олар арнайы туризм инфрақұрылымын, жергілікті еңбек нарығын және экономиканың басқа да функционалдық құрылымдарын бірлесе пайдаланады.

Мәдени-туристік кластерді құру кезінде, өз қызметтерін елден тыс экспорттайтын ірі туроператорлық фирмаларға жетекші рөл беріледі. Ең төменгі деңгейде әртүрлі туристік агенттіктер, сондай-ақ тұру, азық-түлік, туристерді тасымалдау, оларға қызмет көрсету және туристік сұраныстың тауарларын өндіру үшін көптеген кәсіпорындар бар. Олардың барлығы ортақ іскерлік ахуалды біріктіреді, оның шеңберінде туристік кластердің жұмыс істеуі үшін қажетті еңбек ресурстары мен технологиялары, сондай-ақ салық жүйесін, әкімшілік реттеу мен кедергілерді қоса алғанда түрлі ынталандыру шаралары іске асырылады [5, 6].

Туристік кластерлерді қалыптастыру процесінде ұқсас және өзара байланысты кәсіпорындар мен ұйымдар өзара сенім, өзара пікір алмасу және іс-әрекеттерді бірлесіп үйлестіру мақсатында өзара әрекеттеседі. Осының бәрі серіктестер арасында жүргізілетін операциялардың құнын төмендетуге мүмкіндік береді.

Туристік кластерлер сыртқы нарықтарда туристік қызметтердің бәсекеге қабілеттілігін арттыру мақсатында әдетте ғылыми және білім беру мекемелерімен, жергілікті билік органдарымен өзара іс-қимыл жасайды.

Туристік кластерлерде әртүрлі кәсіпорындардың кейбір жағдайларда бір-бірімен бәсекелесуі мүмкін, ал кейбіреулері белгілі бір ортақ шешімдерді әзірлеуге және бірлескен бастамаларды әзірлеуге ынтымақтасады, бірақ бұл көптеген жағдайларда кластерлік құрылымға байланысты болады. Кластерлік модель өзара тиімді ынтымақтастықты, ақпарат алмасуды, идеяларды, технологияларды, қызметкерлерді ғана емес, сонымен қатар, олардың арасындағы бәсекелестіктің болуын міндетті түрде қамтамасыз етеді.

Туристік кластерлер шағын және көптеген туристік кәсіпорындардың, сондай-ақ экономиканың тиісті және қосалқы секторларын қамтуы мүмкін. Олар ірі және шағын фирмалардан түрлі комбинациялар мен қарым-қатынастардан құрылуы мүмкін. Мысалы, Италиядағы кластерлер негізінен шағын және орта кәсіпорындарда, Шотландияда (ЕО-ның негізгі үлгісі) – кейде шетелден шыққан қуатты кәсіпорындар кластердің өзегін құрайды.

Туристік кластерлер өздерінің құрылымында кәсіпорындар, ұйымдар, мекемелер, ұйымдар арасындағы туристік кәсіпкерлік кәсіпорындарының мақсатты ассоциацияларынан бастап, бәсекеге

қабілетті, бәсекеге қабілетті, бәсекеге қабілетті кәсіпкерлік субъектілерге дейінгі өзара іс-қимылдың жоғары деңгейімен сипатталады. Туристік кластерлер әр түрлі қолдау мекемелері, өндірістік және сауда құрылымдары, сондай-ақ аймақтық және ұлттық үкімет (туристік әкімшілік, туризм басқармасы) қатысушылардың әлдеқайда үлкен тобын біріктіреді.

Елдің перспективалық бәсекелестік артықшылықтары ішкі нарықта қалыптасып, ұлттық бәсекеге қабілеттілікті қалыптастырады. Әрбірінің бәсекеге қабілеттілігін арттыратын тығыз байланысты фирмалар қоғамы кластер деп аталады.

Кластерлік пайдасы таралатын қатынастардың негізгі бағыттары: басқа салалардың жаңа өндірушілері; ақпарат алмасу және, демек, кластердегі инновацияларды тарату; бәсекелестік пен даму үшін жаңа мүмкіндіктер; адамдар мен ресурстардың жаңа комбинациясы.

Қазақстан экономикасында кластерді дамытудың мынадай бағыттары бар: «туризм, мұнай және газ өнеркәсібі, тамақ және тоқыма өнеркәсібі, көлік және логистика, металлургия және құрылыс материалдары. Осылайша, отандық ғалымдар туризмді кластерлеу үшін басым сала ретінде қарастырады.

Кластерлердің инновациялық дамуының мәні – экономиканың барлық секторларында тауарлар мен қызметтерді өндіруде инновацияларды кешенді пайдалануға, нысандардың қайта бөлінуіне және экономиканың барлық секторларында байланыстардың жеңілдетілген бағдарлануына байланысты мақсатқа жету жолдары, оларды жетілдіру жолдары, экономикаға мемлекеттік әсер ету тетігі мен нарықтық өзін-өзі ұйымдастыру тетігін арнайы инновациялық орнату әсер ету әдістерін бақылау [7].

Бәсекеге қабілеттілік мәселелерін зерттеуде пайдаланылатын туризмдегі кластерлік көзқарас кең ауқымды міндеттерді шешуде, атап айтқанда: мемлекеттің, өңірдің, өнеркәсіптің бәсекеге қабілеттілігін талдау кезінде қолданылады; ұлттық саясаттың негізі ретінде; өңірлік даму бағдарламаларын әзірлеуде; инновацияны ынталандырудың негізі ретінде; ірі және шағын бизнестің өзара әрекеттестігінің негізі ретінде.

Қазіргі уақытта Батыс Еуропада үкімет инновациялық бизнестің аралас, жеке-қоғамдық ақпараттық инфрақұрылымын құруда маңызды рөл атқарады. Осындай инфрақұрылымның маңызды элементтері қолданбалы зерттеулер, ғылыми парктер үшін тәуелсіз ымдар, жаңа технологиялық стандарттарды енгізу, кластерлік лар, сондай-ақ тиісті маркетингтік қызметті жүзеге асыруға қабілетті өнертабыстарды коммерциялық іске асыру үшін өңірлік орталықтар. 90-жылдарда бірқатар еуропалық елдер ғылыми қызметкерлердің және ҒЗТҚЖ субсидиясының ұтқырлығын арттыру үшін ми орталықтар, университеттер, кәсіпорындар топтары мен

ниялар арасындағы ынтымақтастықты ынталандыру жөніндегі кешенді бағдарламаларға айналды. Батыс Еуропа елдерінің инновациялық саясатында кластерлерді насихаттау орталық орынды алады. Егер 70-80 жылдары инновациялар негізінен жоғары технологияларды насихаттау арқылы ынталандырылған кезде бұл тәсіл біртіндеп мамандандырылған білім желілерін құруға бағытталған кластерлік стратегиямен алмастырылуда [8]. Инновациялық кластерлер, 70-80 жылдары дамыған. Кәсіпкерлік желілер жаһандық нарықтарға байланысты, олар білімнің белсенді пайдаланылуын атап көрсетеді, ал жаңа инновациялық компаниялардың үлесі жоғары. Сонымен қатар, еуропалық үкіметтер «кластерлер» сын түрлі жолдармен түсініп, түсіндіреді.

Жалпы, кластерлердің үш кең анықтамасы бар: әдетте, зерттеу институттарымен байланыстырылған тиісті салалардағы экономикалық қызметтің аймақтық шектеулі нысандары; бас компаниялардың айналасында қалыптасатын тік өндірістік тізбектер мен желілер; агрегацияның жоғары деңгейі немесе секторлар (агроөнеркәсіптік кластер) комбинациясы бар салалар; ірі қалалар – мультиклассшылардан тұратын ғылыми-зерттеу және бизнес орталықтары. Жеке секторларға бағдарланған саясатқа қарағанда, кластерлік стратегия түрлі салалар арасындағы өзара байланысты дамытуды көздейді. Кластерлік көзқарас шағын фирмаларды қолдау бойынша жаңа бастамалармен айқын көрінеді. Мемлекет кластерлерді құруға ғана емес, желілердің белсенді қатысушысына айналады. Кластерлік стратегия Ұлыбританияда, Германияда, Данияда, Нидерландыда, Финляндияда, Бельгияның Фламандской аймағында және Францияда белсенді қолданылады. Қазіргі уақытта ЕО елдерінде кластерлер – бұл шектеулі географиялық негіздегі шағын және орта компаниялар шағын желілерінен Дания, Финляндиядағы мега-кластерлерге дейін [8].

Ұлыбританияда Индустрия және сауда департаменті Thames алабындағы ақпараттық технологиялар кластерін, Кембриждегі биотехнология кластерін және Бристолдағы аэроғарышты дамытуға тысады. 1995 жылдан бастап Германияда BioRegio Biotechnology Cluster Creation бағдарламасы жұмыс істейді. Бельгияда Фламанд үкіметі 11 кластерді қолдайды. Норвегияда мемлекет «теңіз экономикасы» кластеріндегі фирмалар арасындағы ынтымақтастықты термелейді. Финляндияда орман және ағаштан жасалған бұйымдар, қағаз, жиһаз, баспа және басқа да жабдықтарды өндіруді қамтитын дамыған орман кластері бар. Бұл кластердегі фирмалардың білімді таратуда тығыз ынтымақтастығы оларды негізгі сауда қарсыластары бойынша бәсекелестік артықшылықтармен қамтамасыз етеді. цияда 2005 жылы 60 индустриялық кластерді қолдау үшін қосымша мемлекеттік қаражат бөлінді. 90-шы жылдары мемлекеттің белсенді

қолдауының арқасында. Ынтымақтастықтың ең жоғары деңгейі Солтүстік Еуропаның кіші елдерінде байқалды. Сонымен қатар, рапшылардың пікірінше, Финляндия ғылыми және технологиялық ынтымақтастық бойынша жетекші орын алады [9]. Жалпы айтқанда, жаһандану жағдайында кластерлер ел үшін жаңа технологиялық лім қалыптастыру үшін шетел капиталын тартуда маңызды рөл қарады; Инновацияларды қаржыландыруға инвесторлардың қызығушылығын арттыру, сондай-ақ білікті кадрлардың халықаралық ұтқырлығынан пайда алу. Батыс Еуропадағы ынтымақтастықтың қарқындылығының арқасында «Еуропалық Одақтың Ревизиялық Негіздемелік Бағдарламасы», «Эврика», «Технологиялық малар», «Халықаралық бизнес» жол карталары, этносаралық зерттеу желілері жалпы еуропалық бағдарламалар негізінде қалыптасады. Жаңа технологиялардың шет елдік кластері қалыптасты, ол циялық дәлізден «Лондонның үшбұрышы арқылы Ирландияда «Силикон тауы», Солтүстік Еуропада Париж, Солтүстік Еуропа елдеріне филиалы бар. Болашақта оны туризмнің инновацияларын енгізуге дайын екендігінің критерийлері бойынша жаңа ЕО мүшелері ғастыра алады. ЕО-дағы туристік кластерлер ерекшелігіне келер болсақ, бұл нақты елдің кластерлік экономикасының не байланысты. Еуропаның туристік кластерлері ірі және шағын фирмалардан көптеген комбинациялар мен қарым-қатынастардан қалыптасуы мүмкін. Мысалы, Италиядағы кластерлер көбінесе ғын және орта кәсіпорындарда, Шотландияда (ЕО-ның негізгі үлгісі) – кейде шетелден шыққан қуатты кәсіпорындар кластерлік ядро құрастырады. Бірлескен туристік қызметті ұйымдастырудың басқа сандарынан туристік кластерлерге туристік кәсіпорындардың сатты ассоциацияларынан қуатты, жақсы құрылымдалған циялық кәсіпорындарға дейін әр түрлі кәсіпорындар, ұйымдар, мекемелер, олардың мүшелері болып табылатын ұйымдар арасындағы өзара іс-қимылдың жоғары деңгейі ерекшеленеді.

Еуропалық Одақтағы туристік кластерлер әр түрлі қолдау мекемелері, өндіріс және коммерциялық құрылымдар, сондай-ақ туризмге арналған арнайы департаменттер мен ведомстволарға ие аймақтық және ұлттық үкімет сияқты көптеген қатысушыларды біріктіреді.

Америка Құрама Штаттарының басшылығы кластерлерге маңызды рөл атқарады. Мысалы, Құрама Штаттардағы аймақтық инновациялық кластерлерді қалыптастыру және нығайту міндеті 2001 жылғы бәсекеге қабілеттілік жөніндегі Кеңестің ұлттық дамасында ұлттық басымдықтарға ие болды. Американың инновациялық саясатының басты ұраны «технологияға инвестиция салу – Америка болашағына инвестиция салады». Сонымен бірге ұзақ мерзімді бизнесті дамытуды қамтамасыз ететін жаңалықтарды

анықтауға және қолдауға ерекше көңіл бөлінеді [10]. Мұнда мемлекеттік инновациялық саясаттың төрт негізгі түрін таңдауға болады:

- жаңа технологияларды және өнімдерді әзірлеу мен енгізуді тікелей бюджеттік қолдау;
- алық саясаты мен әкімшілік реттеу арқылы жанама қолдау;
- білім беру жүйесіне инвестиция салу;
- инновациялық қызметтің жылдам дамуы үшін қажетті экономикалық инфрақұрылымның маңызды элементтерін қолдау.

АҚШ-та университеттер базасында индустриялық технологияларды енгізу үшін орталықтардың ұлттық желісін құруға үлкен көңіл бөлінеді. Қазіргі заманғы технологияларға қол жеткізе алатын шағын бизнес, әсіресе, осы шарадан пайда көреді [11].

Инновациялық шығармашылықты ұйымдастырудың әртүрлі кооперативтік формалары – аралас капиталдан және қымбат тұратын жабдықты бірлесіп пайдалану үшін тәуекелдерді бөлісуден кең таралған. Ақырында, кремний алқабы сияқты инновациялық кластерлердің қалыптасуы қолдау және ынталандыру.

Азиялық кластерлік экономиканың үлгісі Жапония болып табылады, онда кластерлер әдетте шағын фирмалардың жабдықтаушы ретінде бағынышты және мемлекеттік қолдау көрсететін ірі фирмалар (мүдделер) айналасында қалыптасады. Ресей Федерациясының кластерлеріне басымдық беріледі. Осылайша, Ресей Федерациясының 2020 жылға дейінгі ұзақ мерзімді әлеуметтік-экономикалық даму тұжырымдамасына сәйкес ресейлік аймақтардың инновациялық дамуы:

- жоғары сапалы тіршілік ету ортасы мен адам әлеуетімен, динамикалық инновациялық және білім беру инфрақұрылымымен ірі қалалық агломерациялардың ғылыми, техникалық және білім беру әлеуетін дамыту;

- экономиканың басым секторларындағы жоғары технологиялы өндіріспен шоғырландырылған аймақтық өндірістік кластерлерді қалыптастыру, осындай кластерлердің урбандалған аймақтарда орналасуы;

- заманауи технологияларды пайдалана отырып, шикізатты тереңдете өңдеуге және энергияны өндіруге бағытталған нашар дамыған аумақтарда аумақтық өндірістік кластерлерді құру.

Қазақстандық туристік кластерлерді қалыптастыру кезінде Жапонияның кластерлеу тәжірибесі мұқият зерделеу керек, өйткені қазақстандық туризм саласы экспортқа бағытталған, яғни ның ішкі нарығына тән шектеулер жоқ, елеулі себептер бар туристік кластер модельдері, әсіресе, бұл Қазақстанның еуразиялық ақыл-ойы Жапонмен байланыс нүктелеріне ие. Қазақстанда бес туристік

кластер құру және дамыту жоспарланып отыр: Астана, Алматы, Шығыс Қазақстан, Оңтүстік Қазақстан және Батыс Қазақстан [12].

Астана іскерлік туризм орталығы, Алматы – іскерлік және халықаралық тау шаңғысы туризмі орталығы, Шығыс Қазақстан эко-туризмді дамыту орталығы, Оңтүстік Қазақстан мәдени туризм орталығы, Батыс Қазақстан – мәдени және жағажай туризмінің орталығы. Осы кластерлер шеңберінде ұлттық жобаларды іске асыру көзделген.

Туризм индустриясының 2023 жылға дейін бекітілген Тұжырымдамасына сәйкес Қазақстанда алты мәдени-туристік кластер құрылады: «Астана – Еуразияның жүрегі», «Алматы – Қазақстанның еркін мәдени аймағы», «Алтайдың інжу-маржаны», «Ұлы ұлықтандыру». Жібек жолы, Каспий қақпасы, табиғат бірлігі және көшпелі мәдениет. «Астана – «Еуразияның жүрегі» – Астана қаласының базасында туристік кластер. Бұл кластерде дамитын негізгі туристік өнімдер МІСЕ-туризм және қысқа мерзімді демалыс болып табылады.

Туризмнің негізгі бағыттарының бірі – бұл конгресс пен бизнес, оқиғалар мен этно-туризм (мәдени және спорттық шаралар, іс-шаралар, конференциялар, форумдар және т.б.). «Алматы – Қазақстанның еркін мәдени аймағы», бұл Алматы қаласын және Алматы облысының бір бөлігін қамтитын кластер, бұл туристік қызығушылықтың 12 негізгі орнын анықтайды. Олардың ішінде Тамғалы археологиялық петроглифтері (ЮНЕСКО-ның сайты); ЮНЕСКО-ның алдын-ала тізіміне енгізілген «Алтын Емел» мемлекеттік ұлттық табиғи паркі; Шарын ГНПС аумағында Шарын шатқалы; Балқаш көлі (оңтүстік-шығыс); Алакөл көлі (оңтүстік бөлігі); Қапшағай су қоймасы; «Ақбұлақ» халықаралық туристік орталығы; ЮНЕСКО-ның алдын-ала тізіміне енген Іле Алатау МҰТП-мен Алматы қаласының маңындағы шаңғы базалары; Жоңғар-Алатау МҰТП және т.б. Болашақта кластер кеңейтіліп, Алматы облысының басқа бөліктерін қамтуы мүмкін, сондай-ақ, ЮНЕСКО-ның алдын-ала тізіміне енгізілген Есихолмс петроглифтерімен бірге Жетісу Алатауының тау тізбегі және туристік мүдделердің жаңа жерлерін ұсынады, сондай-ақ Есік қорғандары. Алматы халықаралық бизнес және тау шаңғысы туризмінің орталығы болады және «Қалада және тауларда ойын-сауық» кластері ретінде орналасады. Бұл кластермен ұсынылатын негізгі туристік өнімдерге МІСЕ туризмі, мәдени және экологиялық туризм, таулар мен көлдердегі демалыс, қысқа мерзімді демалыс кіреді.

«Алтайдың маржаны» Шығыс Қазақстан облысының солтүстік және шығыс бөліктерін қамтиды. Өскемен қаласы туристік қызығушылықтың сегіз орны анықталған кластердің орталығы лады: Берел Курганс; Бұқтырма су қоймасы; Ертіс өзені – Зайсан көлі; Катонқарағай ГНПП; Семей қаласы және Абай ауданы (Жиде-

би) және т.б. Болашақта кластер кеңейтілуі мүмкін, оның ішінде Шығыс Қазақстан облысының қалған бөліктері.

«Алтайдың інжу-маржаны» кластері «Табиғат ғажайыптары әлемі» деп аталады және экотуризмді дамыту орталығы болып табылады. Осы кластерде дамитын негізгі туристік өнімдерге белсенді және приключений туризм, тауда және көлдерде демалыс, пантольхемия, гастрономиялық туризм және басқалары кіреді. Оңтүстік Қазақстанда сауда жолы – Жібек жолы немесе Жібек жолы бар, б.з. III ғасырда пайда болды. Бағыттың бұл бөлімі тарихи, археологиялық және архитектуралық ескерткіштердің бірегей кешені, соның ішінде қалалық құрылыс және құрылыс тәжірибесі. Отырар, Сайрам, Сығанақ, Сауран, Сузақ, Түркістан сияқты қалалар тек сауда орталықтары ғана емес, сондай-ақ ғылыми және мәдени орталықтары болды.

«Қожа Ахмет Яссауи» кесенесі – 14 және 15-ғасырлардың аяғына дейінгі архитектураның бірегей туындысы және Ұлы Тамерландың бұйрығы бойынша салынған. Тарихтағы Айша-Бибі және Бабаджи-Хатун кесенелері (10-12 ғғ.), Тараздағы Қарахан және Даудбек кесенелері, мешіттер және басқа да көптеген қасиетті орындар саяхатшыларға өткеннің атмосферасын сезінуге мүмкіндік береді. «Ұлы Жібек Жолын жаңғырту» – бұл кластер, оның басты мақсаты – танымал халықаралық қажылық пен туризм орталықтарының деңгейінде өзін-өзі рухани, тарихи, мәдени және туристік орталығы ретінде көрсететін Түркістан қаласы. «Ұлы Жібек Жолының жаңғыруы» кластері «Ұлы Жібек Жолының жүрегі» деп аталады. Осы кластерде дамитын негізгі туристік өнімдер рухани, тарихи және мәдени туризмді қамтиды.

«Табиғат пен көшпелі мәдениеттің бірлігі» кластері Щучинск-Боровск курорттық аймағын білдіреді. Болашақта кластер БҰҰ-ның алдын ала тізіміне енгізілген туристік қызығушылықтың жаңа жерлерімен толықтырылуы мүмкін: Бегазы-Дандыбаев және Тасмола мәдениетінің мегалитикалық кесенелері.

Бұл кластерде дамитын негізгі туристік өнімдер – мәдени туризм мен экскурсиялар, таулар мен көлдердегі демалыстар, қысқа мерзімді және белсенді мерекелер. Осы проблемалардың маңызды бөлігі туризм индустриясының жаңа тұжырымдамасында ған шешімдерде көрініс тапты. Атап айтқанда, туризм саласына мемлекеттік қолдауды күшейту, Қазақстанның өңірлері мен дық аймақтарын дамытуға қосқан үлесі, соның ішінде инженерлік, көлік және туризм инфрақұрылымын дамыту, шекаралық өткелдердің инфрақұрылымы және туристік индустрияны дамыту бәсекеге қабілетті туристік бизнестегі алты мәдени және туристік кластерде, бизнес-қауымдастықпен мемлекеттік-жекеменшік әріптестік формаларын қаржыландыру және инвестициялар бойынша дамыту турис-

тік аймақтар, сондай-ақ қызмет көрсету объектілерін орналастыру үшін іргелес аумақтар және басқалар.

Қазақстандық реттеу тәжірибесінде алғаш рет туризмнің мамандандырылған түрлеріне көңіл бөлінді, оның жедел дамуы әлемдік тенденциялардың бірі болып табылады. Оларға мәдени, білім беру және этнографиялық туризм, рухани немесе рухани туризм, әлеуметтік, жастар, спорт, медицина, бизнес, жағажай, ауыл шаруашылығы, аң аулау және балық аулау, гастрономия кіреді.

Қорытынды. Бар әлеуетке байланысты (табиғи-климаттық, тарихи, мәдени) Қазақстан туристік нарықта белгілі бір орнын иелене алады. Кластер белгілі бір аумақта өзара байланысты өнімдерді шоғырландыруға қол жетімді ресурстарды барынша тиімді пайдалануға мүмкіндік береді. Туристік кластерде туристік өнімді дамыту, өндіру, өткізу және сатумен айналысатын кәсіпорындар мен ұйымдардың шоғырлануы, сондай-ақ қосалқы қызмет түрлері бар.

Туризм саласындағы кластерлік тәсілді қолдану саланың бәсекеге қабілеттілігін арттыруға мүмкіндік береді, бұл кластерге кіретін кәсіпорындар мен ұйымдардың тиімділігін арттыру, инновацияны ынталандыру және жаңа туристік бағыттарды дамыту. Туризм индустриясының дамуына жаңа серпін беріп, жеті кластерлік бастамалар арасында экономиканың басым салаларының бірі ретінде саланы тану қамтамасыз етілді. Қазақстанды Орталық Азия аймағында туризм орталығына айналдыру аса маңызды міндеттердің бірі болып табылады. Мемлекеттік бағдарлама республикада заманауи, жоғары тиімді және бәсекеге қабілетті туристік индустрияны құруға мүмкіндік береді және экономиканың тиісті секторларын дамытуды қамтамасыз етеді. Туризмді дамыту саласындағы мемлекеттік саясатты іске асыру стратегиясын, негізгі бағыттарын, басымдықтарын, міндеттері мен тетіктерін айқындайды және туризм инфрақұрылымын дамытудың негізгі аспектілерін қамтиды, мемлекеттік реттеу және осы саланы қолдаудың тиімді механизмін құру, туристік әлеуетті арттыру, еліміздің тартымды туристік имиджі, рекреациялық экономикалық мамандануы бар аймақтар.

Қазақстан Республикасының бірегей табиғи және мәдени әлеуетіне негізделген заманауи туризм индустриясы туризмді туризмнің икемді интеграциясы үшін туристік қызметтердің халықаралық саудасымен табиғи-жүйе қалыптастырушы фактор болып табылады, ол ең серпінді және тиімді капиталдың қарқындылығына қарамас-тан.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Оспанов Г.М. Анализ инфраструктурных составляющих туристской отрасли Республики Казахстан // эл Фараби атындағы ҚазҰУ, Экономика сериясы, 2013. № 2, 71-76 б.
2. Казакова Г.Я., Самаева Е.В., Цыринова, Н.С., Саранова Г. Туризм как сложная социально-экономическая система // Ж. Экономика и предпринимательство. 2017 (9-2) 921-924 б.
3. Гусейнов А., Мироненко Н., Эльдаров Э. Отношение «дом – пункт прибытия» и «гость – хозяин» в туристической группе // Американский журнал научных и образовательных изысканий. 2014. № 1. (4), II басылым, 73-78 б.
4. Buhalis. Best Practice in Accessible Tourism Channel View Publications, 2012. – 379 p. – (Aspects of Tourism). Godfrey. The promotion of international tourism in the XXI century: TRANS. from English. M., 2000.
5. Кризисное управление в Туризме / Отредактировано Эриком Лоус, Брюсом Придо, Кэем Чоном. – Центр передового умственного отображения. – 2007. – 392, [17] б. – (еркше басылым).
6. Культурный туризм в меняющемся мире. Политика, участие и представление / отредактировано Меланией Смит, Майком Робинсоном, Элисон Фипс. – Публикации Канального Вида, 2009. – 303, [11] б. – (Туризм және мәдени өзгерістер).
7. Амрина М.С., Байсалбаева Д.К. Природные предпосылки развития туризма в Катон-Карагайском природном национальном парке // Л.Н. Гумилев атындағы Еуразиялық ҰУ, Экономика сериясы, 2014. № 3. 118-124 б.
8. Lennon John, Smith Hugh. Benchmarking National Tourism Organizations and Agencies: Understanding Best Practice. 2008, 466 p
9. Анализ экономического эффекта // Всемирный совет по туризму и путешествиям. – сайт: <https://www.wttc.org/research/economic-research/economic-impact-analysis> – 25.08.2017.
10. Berger, Florence Organizational Behavior for the Hospitality Industry / Florence Berger, Judi Brownell. – Pearson Prentice Hall, 2009. – 425 p.
11. Горина А.В., Серикулы Т., Тураров Н., Логиновская А.Н., Перемитина С.В. Проблемы сферы туризма в Восточном Казахстане // Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований. 2017. № 9. 115-118 б.
12. Guo. Cooperation contract in tourism supply chains: the optimal pricing strategy of hotels for cooperative third party strategic website. // Annals of Tourism Research Vol. 41 p. 20-41, 2013.

Н.Е. Дабылтаева¹, кандидат экономических наук,
У.А. Токбергенова², старший преподаватель,
Д.С. Кумашева³, магистрант,

¹ Казахский Национальный Университет имени аль-Фараби
г. Алматы, Казахстан

^{2,3} Алматинский Технологический Университет,
г. Алматы, Казахстан

Особенности культурно-туристского кластера казахстана и направления его развития

Аннотация. В современных реалиях туризм является одной из высокодоходных и динамично развивающихся отраслей мировой экономики. Казахстан, обладая уникальными природными ресурсами и самобытной культурой народа, имеет огромный потенциал для развития туризма на международном и региональном рынках. Рассмотрен туристический потенциал рекреационных ресурсов и историко-культурного наследия, позволяющий стране интегрироваться в международный туристический рынок, достичь динамичного развития отрасли туризма в стране и обеспечить устойчивый рост занятости населения, стимулирование развития смежных с туризмом отраслей и увеличить приток инвестиций в отечественную экономику. Выделен кластерный подход, ранее используемый в исследованиях: при анализе конкурентоспособности государства, региона, отрасли; как основа общегосударственной промышленной политики; при разработке программ регионального развития; как основа стимулирования инновационной деятельности; как основа взаимодействия большого и малого бизнеса.

Отражен культурно-туристский кластер, к которому отнесены группы предприятий, сконцентрированных в регионе, совместно использующие специализированную туристскую инфраструктуру, рынки труда и функциональные структуры хозяйства. Отмечено, что при создании культурно-туристского кластера ведущая роль принадлежит крупным туроператорским фирмам, которые предоставляют услуги за пределы страны, функционируют и разнообразные туристские агентства, предприятия по размещению, питанию, транспортировке туристов, предоставлению сопутствующих услуг и производства товаров туристского спроса. Предусмотрены механизмы в усилении государственной поддержки сферы туризма, вклад в развитие регионов и сельских территорий шести культурно-туристских кластеров с конкурентоспособным туристским бизнесом, выработки форм государственно-частного партнерства в данной сфере.

Ключевые слова: культурно-туристский кластер, функционирование, отрасль, бизнес, механизмы, регулирование, конкурентоспособность, регион, подход, процесс.

N.E. Dabylytayeva¹, candidate of economic Sciences, assistant professor

U. A. Tokbergenova², senior lecturer

D. S. Kumasheva³, undergraduate

¹ Kazakh National University al-Farabi, Almaty, Kazakhstan

^{2,3} Almaty Technological University, Almaty, Kazakhstan

Features of the cultural and tourist cluster of Kazakhstan and the direction of its development

Abstract. In modern realities, tourism is one of the highly profitable and dynamically developing sectors of the world economy. Kazakhstan, possessing unique natural resources and original culture of the people, has a huge potential for the development of tourism in the international and regional markets. The tourist potential of recreational resources and historical and cultural heritage is considered, which allows the country to integrate into the international tourism market, to achieve a dynamic tourism industry in the country and will ensure sustainable employment growth, stimulate the development of related industries and increase the flow of investment into the domestic economy. The cluster approach, previously used in research, is singled out: in analyzing the competitiveness of the state, region, industry; as the basis of a nation-wide industrial policy; when developing regional development programs; as a basis for stimulating innovation; As a basis for interaction between big and small businesses.

The cultural and tourist cluster is reflected, which includes the groups of enterprises concentrated in the region, sharing the specialized tourist infrastructure, labor markets and functional structures of the economy. It is noted that when creating a cultural and tourist cluster the leading role belongs to large tour operator firms that provide services outside the country, there are also various tourist agencies, enterprises for accommodation, food, transportation of tourists, provision of related services and production of tourist demand goods. Mechanisms are provided for strengthening state support for the tourism sector, contributing to the development of regions and rural areas of six cultural and tourist clusters with a competitive tourism business, developing forms of public-private partnership in this area.

Keywords: cultural and tourist cluster, functioning, industry, business, mechanisms, regulation, competitiveness, region, approach, process.

Г.Д. Іргебаева, экономика ғылымдарының магистрі
М. Тынышбаев атындағы Қазақ көлік және коммуникациялар академиясының Алматы көлік колледжі, Алматы қ., Қазақстан

ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ТӘЖІРИБЕДЕ ҚАРЖЫЛЫҚ МЕНЕДЖМЕНТТИ ЖҮЗЕГЕ АСЫРУДЫҢ ҚАЗІРГІ ПРОБЛЕМАЛАРЫ

Түйіндеме. Бұл мақалада қаржы менеджментінің түсінігі, принциптері, мақсаты және міндеттері, яғни әр түрлі тәсілдердің көмегімен жүзеге асырылатын қаржы ресурстарының қозғалысын басқару, сонымен қатар қаржы менеджментінің кәсіпорынның бәсекеге қабілеттілігін көтерудегі рөлі де қарастырылған. Кәсіпорындағы қаржылық менеджмент сыртқы және ішкі ортамен өзара іс-қимыл процесінде қалыптасатын қаржылық ресурстарды және қаржылық қатынастарды басқаруға негізделген. Оның көмегімен кәсіпорындардың ақшалай қаражатымен неғұрлым ұтымды іс әрекет жасауға қол жеткізуге, олардың дағдарыс жағдайында өмір сүруін қамтамасыз етуге болады. Телекоммуникация, медиа, технология, банк құрылымдары және ірі компаниялар мен фирмалардың қаржы топтары сияқты қызмет салаларының дамуы соңғы жылдары қаржы менеджменті саласындағы жоғары білікті мамандарға – қаржы менеджерлеріне деген сұраныстың артқанын көрсетеді. Нарықтық экономика жағдайында қаржылық ағындар кез келген кәсіпорында басқарудың негізгі объектісі болып табылады, өйткені әрбір шаруашылық шешім ақша қаражатының қозғалысымен тікелей немесе жанама байланысты. Осы ретте кәсіпорындардың қаржыларын басқару мәселелеріне – қаржы менеджментіне және оның нысандарына ерекше назар аударылған. Сонымен қатар, Қазақстан Республикасындағы қаржы менеджментінің даму мәселелері, Қазақстандағы қаржы менеджментінің даму тиімділігі мен шешу жолдары қарастырылған.

Түйінді сөздер: қаржы, менеджмент, кәсіпкерлік, ақша ағымы, кіріс, шығын.

Кіріспе. Елдің экономикалық дамуы көп жағдайда екі факторға тәуелді болады: қажетті деңгейде ресурстармен қамтамасыз етілуі, әсіресе қаржы ресурсы және басқару жүйесі. Бұл нарықтық экономикада қаржы менеджментінің ролі артып келе жатқандығын көрсетеді. Толыққанды кәсіпкерлік қызметке өндірістің үздіксіз үйлесімділігі мен қаржы ресурстарын тиімді басқару жағдайында қол зіледі. Кәсіпкерлік ұйымдастырушылық, қаржылық және басқарушылық аспектілерге негізделеді. Егер кәсіпкерлік сала – барлық

мемлекеттің экономикасының негізі болса, онда қаржылық қамтамасыз ету мен қаржы менеджментін зерттеу жұмыстар көлеміндетті түрде күрт өседі. Қаржы менеджментінің барлық ры мен қағидалары қаржы ресурстарын тиімді басқаруға ған.

Қаржы менеджменті – қаржыны басқарудағы тиімділікті, сенімділікті және тұрақтылықты қамтамасыз ететін кешенді жүйе. Ол тауар мен жұмыстың рентабелділігін, ресурстарды қолданудың тиімді көрсеткіштерін, кіріс пен шығындардың балансын және менеджменттің ғылыми қағидалары мен тәсілдерін ескере отырып қаржы көрсеткіштерін жоспарлап қалыптастырады. Қаржыны басқарудың әдістері мен қағидалар бөлімі – қаржы менеджменті – кәсіпорынның басқару шешімдерін құрастыру мен жүзеге асыру әдістері мен қағидаларын, сонымен қатар қаржы ресурстарын қалыптастыруды, қолдануды зерттейді [1].

Сараптамалық бөлім. Қаржы менеджменті негізгі ақпарат көзі – нақты жасалған бухгалтерлік есеп және шынайы есептілік. Олар кәсіпорынның қаржылық жағдайы мен қаржылық қозғалысын, кіріс пен шығын деңгейін көрсетеді. Қаржы менеджменті осы көрсеткіштерге сүйене отырып шешім қабылдайды. Шаруашылық жүргізуші субъектінің қаржы басқару жұмыстарының дәлдігі мен сапалылығына нақты қаржылық статистикалық көрсеткіштер мен есептіліктікелей әсер етеді.

Қаржылық менеджментке сәйкес, кәсіпорынның тұрақтылығын анықтайтын көрсеткіштердің ең маңыздысы рентабельділік болып табылады.

Көптеген кәсіпорындардың залалға ұшырауы немесе өндіріс пайдалылығының төмендігі келесі себептермен түсіндіруге болады [2]:

- 1) кәсіпорындардың өз қаржылық жағдайларын дұрыс бағаламауы;
- 2) қаржылық жағдайды тұрақтандыруға қажетті іс-шаралардың жасалмауы;
- 3) сапалы түрде қаржылық талдауды жүзеге асыратын білікті маман кадрлардың болмауы;
- 4) кәсіпорынның қаржылық ресурстарды тиімді пайдаланбауы;
- 5) келеңсіз жағдайлар мен дағдарысқа қарсы бағытталған алдын ала шаралардың жүргізілмеуі.

Қаржы менеджментінің атқаратын функциялары 1-суретте көрсетілген.

Сурет 1 – Қаржы менеджментінің функциялары

Ескерту – [1], [3] әдебиеттер негізінде автормен құрастырылған

Нәтижелері және талқылаулар. Аталған себептер де кәсіпорынның өзекті мәселелерінің бірі де болып табылады. Олардың алдын алу қаржылық басқарудың тиімділігіне және қаржылық жағдайдың тұрақтылығына әкеледі. Кәсіпорынның қаржылық тұрақтылығы өз кезегінде ел экономикасының тұрақтылығына өз септігін тигізеді.

Аталған мәселелерді шешудің келесідей жолдары ұсынылады:

1) кәсіпорындар өз қаржылық жағдайын дұрыс бағалау үшін, қажетті есептеулерді, яғни өтімділік пен төлемқабілеттілік коэффициенттерін, іскерлік белсенділік көрсеткіштерін және т.с.с.,

жиірек ұйымдастыруы тиіс. Сонымен қатар, елдегі болып жатқан жағдайларға көңіл аударуы, кәсіпорынның қажетті бөлімдеріне ақпараттың уақытында жетуі;

2) қаржылық жағдайды тұрақтандыруға бағытталған іс-шараларға: кредиторлық берешекті азайту, шығындар көлемін минималдау, төлемқабілеттілік деңгейіне талдау жасап тұру және т.с.с. шараларды жиірек ұйымдастыру, оған қоса қаржылық бақылауды жүзеге асыру;

3) қаржылық есептеулерді сапалы түрде жүзеге асыратын «өз ісінің маманы» атты менеджерлерді жұмысқа қабылдау, олардың еңбек өнімділігінің артуына қажетті ынталандыру шараларын қарастыру;

4) қаржылық ресурстар – кез келген кәсіпорынның ең маңызды тірегі, онсыз кәсіпорын өз жұмысын жүзеге асыра алмайды. Оларды тиімді пайдалану үшін кәсіпорындағы қаржылық жоспарлауды сапалы түрде жүргізу, сонымен қатар қаржылық ресурстардың пайдалану барысына бақылау жасау;

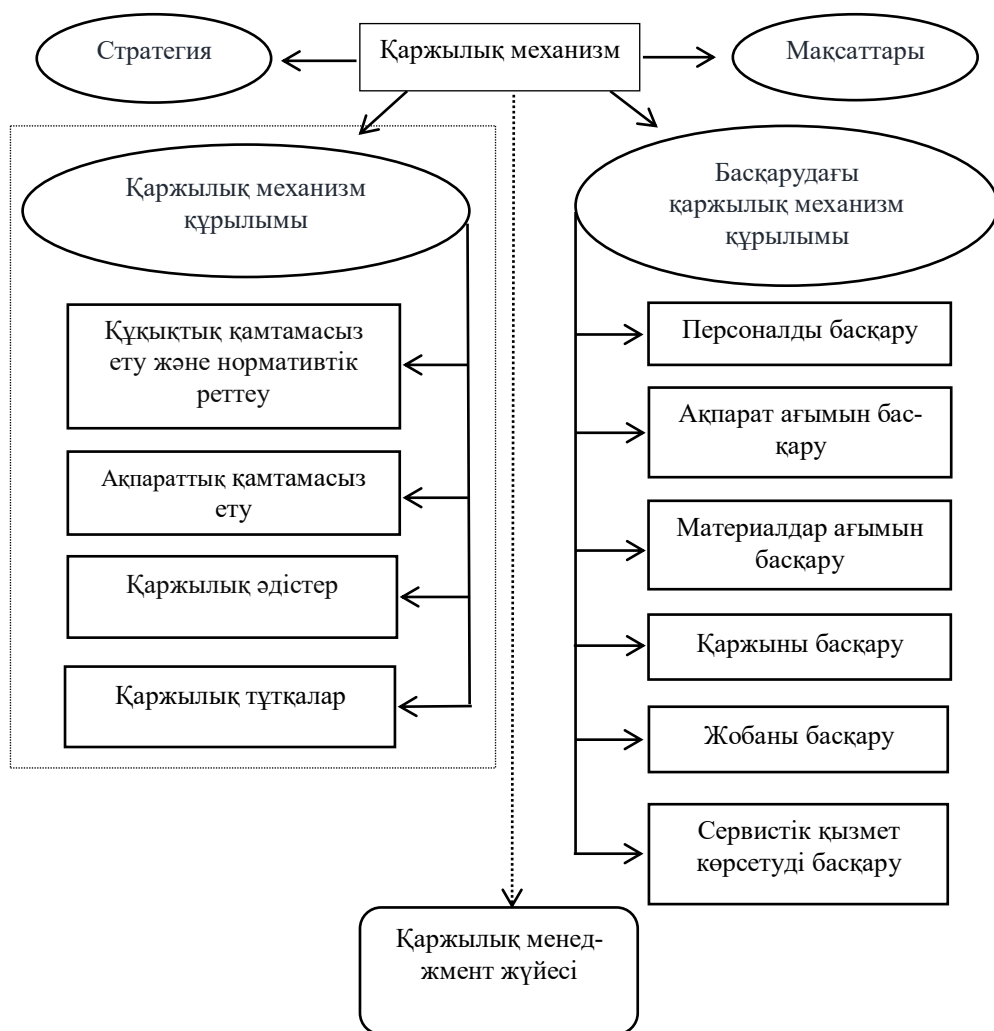
5) кәсіпорынның жағдайына тікелей әсер ететін дағдарыстық немесе келеңсіз құбылыстарды алдын алу үшін арнайы дағдарысқа қарсы стратегия жасауы (сыртқы ортаның түрлі жаңдайларына кәсіпорынның төтеп бере алуы), бұл стратегия кәсіпорынның персонал, маркетинг, қаржы және т.б. бөлімдерін қамтуы қажет. Стратегия түрлі жағдайды кәсіпорынның жұмыс жасау барысын қалай қалпына келтіру және оңалту шараларын қарастырады. Сонымен қатар, кәсіпорынның қаржы жағынан мәселелерін шешу үшін арнайы резерв құру да өте тиімді.

Аталған мәселелердің шешу жолдарын кәсіпорынның әрқайсысы қолданатын болатын болса, тиімділікке қол жеткізе алады. Ал, кәсіпорынның тиімді жұмыс жасауы, тек қана кәсіпорынға ғана емес, мемлекетке өз оң әсерін тигізері сөзсіз.

Ендеше қаржы менеджменті қаржыны басқарудың стратегиясы мен тактикасын біріктіреді. Стратегия ретінде алға қойылған мақсатқа жету үшін қаржыны қолдану мен жалпы бағыты қарастырылады. Тактика бұл нақты шарттарда қойылған мақсатқа жету үшін қажетті әдіс тәсілдер кешені. Басқару тактикасы мақсаты оңтайлы шешім қабылдау.

Қаржы ресурстарын тиімді басқару үшін қаржы директорлары мұқият жоспарлау жүргізу керек. Ең алдымен олар қолдағы бар ақша қаражаттар қозғалысына болжам жасап, фирманың қаржылық жағдайына әсерін бағалау керек. Қаржы директоры қаржы ресурстарын бөлуді, айналым активтерін басқаруды және активтердің өтімділігі мен міндеттемелерді қадағалау керек [4].

Қаржылық механизм құрылымы 2-суретте көрсетілген.

Сурет 2 – Қаржылық менеджмент жүйесі

Ескерту – [5] әдебиет негізінде автормен құрастырылған

Көптеген қазақстандық кәсіпкерлердің ең үлкен қателігі – олардың қаржы менеджментін (қаржы ағындарын басқару) жете бағаламау болып табылады. Кейбір кәсіпкерлер мұны қаржы проблемаларының ерекше күрделілігімен түсіндіреді, сондықтан өз өкілеттіктерін бағыныштыларға береді. Мұндай позиция қате: келіп түсетін және шығыс ақша ағындарын ешбір жолмен бағыттауға да, өз бетімен бақылауға да болмайды. Дәл осы ағындардың қозғалысында кәсіпкерлік белсенділіктің нақты нәтижесі шоғырланады және бизнес нәтижелілігін арттыру мүмкіндіктері жасырылады, оларды іздеуді кәсіпкер жүргізеді.

Сондықтан отандық кәсіпкер ең алдымен қаржыны басқарудың барлық негізгі қағидаттары мен тәсілдерін игеріп, олармен жақсы танысу қажет, әйтпесе ол сәтсіздікке ұшырайды.

Қорытынды. Қаржылық менеджер қаржылық ақпаратты (отандық және шетелдік), қаржылық қызметтің нәтижелерін және капитал салу бойынша іс-шаралардың тиімділігін, қаржылық жоспарды құруы, капиталды пайдаланудан нәтижелерді есептеп, болжай білуі керек, сонымен қатар әзірленетін қаржылық бағдарламалардың тиімділігі мен ұтымдылығын бағалап, қаржылық ресурстарды пайдалану бойынша есеп құра білуі тиіс.

Осылайша, қаржы менеджментінің барлық басымдылықтарын игеру – бизнестің өмірлік циклі мен болашағына, соның ішінде қазақстандық нарықтың дамуына өз әсерін тигізеді.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Өсербайұлы С. Қаржы менеджменті: Оқу құралы / Өсербайұлы С.Ө., Қалымбекова Ж.Қ. әл Фараби атындағы ҚазҰУ. – Алматы: Қазақ университеті, 2009. – 92 б.

2. Дүйсенбаев К.Ш., Төлегенов Э.Т., Жұмағалиева Ж.Г. Кәсіпорынның қаржылық жағдайын талдау / Оқу құралы. – Алматы: Экономика, 2001. – 330 б.

3. Бопиева Ж.Қ., Темірбекова Л.А. Кәсіпорынның қаржылық-экономикалық іс-әрекетін талдау. Оқу-әдістемелік құрал. – Қарағанды, 2000. – 108 б.

4. Жусупов Е.А., Глеужанова Д. А. Современные тенденции развития финансового менеджмента в Республике Казахстан [Текст] // Экономика, управление, финансы: материалы III Междунар. науч. конф. (г. Пермь, февраль 2014 г.). – Пермь: Меркурий, 2014. – 64-67 б. – URL <https://moluch.ru/conf/econ/archive/93/5077/> – 12.12.2018.

5. Сапаров Б.С. Финансовый менеджмент: Учебное пособие. Под общ.ред. академика НАН РК, д.э.н., профессора У.Б. Баймуратова. – Алматы: Экономика, 2008. – 848 б.

Г.Д. Іргебаева, магистр экономических наук

Транспортный колледж Казахской академии транспорта и коммуникаций имени М. Тынышпаева, г. Алматы, Казахстан

Современные проблемы осуществления финансового менеджмента в Казахстанской практике

Аннотация. В данной статье рассматриваются понятие, принципы, цель и задачи финансового менеджмента, то есть управление движением финансовых ресурсов, которое осуществляется с помощью разных приемов, а так же роль финансового менеджмента в повышении конкуренто-

31

способности предприятия. Финансовый менеджмент на предприятии сводится к управлению финансовыми ресурсами и финансовыми отношениями, складывающимися в процессе взаимодействия с внешней и внутренней средой. С его помощью можно достичь более рационального маневрирования денежными средствами предприятий, обеспечить их выживание в кризисной ситуации. Развитие таких сфер деятельности, как телекоммуникации, медиа, технологии, банковские структуры и финансовые группы крупных компаний и фирм показывает, что за последние годы увеличился спрос на высококлассных специалистов в области финансового менеджмента – финансовых менеджеров. В условиях рыночной экономики финансовые потоки являются основным объектом управления на любом предприятии, поскольку каждое хозяйственное решение прямо или косвенно связано с движением денежных средств. При этом особое внимание уделяется вопросам управления финансами предприятий – финансовому менеджменту и его формам. А так же рассмотрены проблемы развития финансового менеджмента в Республике Казахстан, пути решения и эффективность развития финансового менеджмента в Казахстане.

Ключевые слова: финансы, менеджмент, предпринимательство, денежный поток, доход, расход.

G.D. Irgebaeva, master of economic Sciences

Transport College of the Kazakh Academy of transport and communications
named after M. Tynyshpaev

Modern problems of realization of financial management are in Kazakhstan practice

Abstract. This article discusses the concept, principles, purpose and objectives of financial management, that is, the management of the movement of financial resources, which is carried out by using different techniques, as well as the role of financial management in improving the competitiveness of the enterprise. Financial management of the enterprise is reduced to the management of financial resources and financial relations, emerging in the process of interaction with the external and internal environment. With the help of it, it is possible to achieve more rational maneuverings with cash flow of enterprises, to ensure their survival in a crisis situation. The development of such spheres of activity as telecommunications, media, technology, banking structures and financial groups of large companies and firms shows that in recent years the demand for highly qualified specialists in the field of financial management – financial managers has increased. In a market of economy, financial flows are the main object of management in any enterprises, since every business decision is directly or indirectly associated with cash flow. At the same time, special attention is paid to the financial management of enterprises – financial management and its forms. As well as the problems of development of financial management in the Republic of Kazakhstan, solutions and efficiency of development of financial management in Kazakhstan.

Keywords: finance, management, entrepreneurship, cash flow, income, expense.

МРНТИ 06.73.45

Б. Иса, магистрант

Казахский национальный университет имени аль-Фараби,
г. Алматы, Казахстан

ПУТИ ПОВЫШЕНИЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ АПК КАЗАХСТАНА В РАМКАХ ЕВРАЗИЙСКОГО КОНОМИЧЕСКОГО СОЮЗА

Аннотация. В данной статье рассмотрены предложения по повышению конкурентоспособности АПК Казахстана в рамках ЕАЭС. Объектом исследования является агропромышленный комплекс стран ЕАЭС. Статья нацелена на разработку путей по повышению конкурентоспособности АПК Казахстана. Цель обуславливает решение таких задач, как более активное использование возможностей евразийского экономического пространства, корректировка аграрной политики Казахстана. Научная новизна исследования обусловлена тем, что участие Казахстана в ЕАЭС рассматривается как необходимость исследования путей развития АПК сквозь призму политических, экономических, межкультурно-коммуникационных факторов. АПК Казахстана имеет достаточно много ресурсов для повышения конкурентоспособности в рамках ЕАЭС. Природные ресурсы, большие площади пахотных земель повышают потенциальную возможность производства натуральных продуктов питания. Интеграция в рамках ЕАЭС поможет улучшить имеющиеся показатели для дальнейшего развития. Использование имеющихся ресурсов, нацеленность на качество и приемлемую цену позволит повысить привлекательность казахстанской продукции на рынке. Для исследования выбран эмпирический метод, включающий в себя: наблюдение, накопление и отображение фактов, установление связей между ними. А также использован метод сравнения, для установления сходства и различий АПК стран.

Ключевые слова: Евразийский экономический союз, агропромышленный комплекс, конкурентоспособность, продукты питания, интеграция.

Введение. В начале 1990-х годов XX века начал активно развиваться процесс глобализации, одним из элементов которого является

глобальная экономическая интеграция. В то же время советские республики обрели независимость, а на карте мира появились новые суверенные государства. Объективная реальность вызвала необходимость интеграции постсоветских стран в мировую экономику, поскольку в условиях глобализации любая важная проблема современного мира не может быть разрешена индивидуально [1].

Развитие интеграционных процессов играет позитивную роль в экономическом взаимодействии стран ЕАЭС в области функционирования общего рынка продуктов и услуг, факторов производства. Благодаря деятельности такого рода сотрудничества, происходит устойчивое развитие всех отраслей экономики, включая агропромышленную систему. Процесс интеграции представляет собой мощный инструмент для ускоренного развития экономики и повышения конкурентоспособности стран-участников на мировом рынке.

Агропромышленная политика ЕАЭС эффективно реализует ресурсный потенциал стран, оптимизируя объем производства конкурентоспособной сельхозпродукции и продовольствия, удовлетворения потребностей общего аграрного рынка, а также наращивания экспорта.

Изучая мировую практику, можно заметить, что интеграция АПК носит как положительный, так и отрицательный характер. Она может привести к повышению и к снижению конкурентоспособности, и в то же время, обострить противоречия в экономической ситуации. Именно поэтому первоочередной задачей для реализации предложенных путей развития является постановка целей, экономическая и политическая ситуация в стране, наличие или отсутствие экономических ресурсов.

Влияние факторов успеха или неудач интеграционных процессов на конкурентоспособность национальных экономик в рамках ЕАЭС в настоящее время становятся особенно актуальными

Экспериментальная часть. Устойчивость агропромышленного производства в значительной мере связана с эффективностью экономического механизма его функционирования. Несмотря на то, что финансово-экономические показатели отрасли в последние годы демонстрируют положительную динамику, одновременно происходит необоснованно высокая дифференциация сельскохозяйственных товаропроизводителей по уровню доходности и возможности осуществлять инновационное развитие.

В настоящее время в Казахстане наблюдается довольно стабильное развитие аграрной отрасли, возросла эффективность труда и его производительность, произошло последовательное и периодическое обновление основных фондов, совершенствование системы логистики отрасли, увеличилась доля самообеспечения продуктами питания отечественного производства, достигнут значительный рост экспорта основных сельскохозяйственных культур, продуктов рыб-

ного хозяйства, тем самым, последовал поэтапный рост производства в условиях рыночных отношений [9].

Углубление интеграции в аграрной сфере ЕАЭС обуславливается не только внутренними, но и внешними факторами развития мирового сельского хозяйства, наиболее существенными из которых являются экономические, социальные, экологические и технологические факторы.

Экономические риски включают в себя нестабильность на мировых агропродовольственных рынках, прогрессирующая под влиянием интенсивного роста спроса на продовольствие и увеличение потребления животноводческой продукции. Согласно оценкам ЕАЭС, в результате роста численности населения и душевых доходов к 2050 году глобальное потребление продукции АПК вырастет на 60-70% по сравнению с 2000-ми годами. Данные показатели приведут к необходимости производства дополнительных 940 млн. т. зерновых и 200-300 млн. т. мяса в год. Так как основной источник корма для выращивания мясного и молочного скота является зерно, большее потребление мяса означает увеличение нагрузки на экосистемы. В долгосрочной перспективе существует риск превышения темпов роста спроса над темпами роста предложения [10].

Долгосрочная перспектива не исключает обострение проблем бесперебойного снабжения на урбанизированных зонах продуктами питания в условиях роста концентрации населения в крупных городах. По оценкам ООН, в период с 1950 по 2014 год доля городского населения в мире выросла с 30% до 54% и к 2050 г. достигнет 66%. Быстрый рост мегаполисов с численностью населения свыше 10 млн. чел. вызывает опасения с точки зрения обеспечения стабильности функционирования больших производственных и распределительных систем. Это связано со сложностью логистической инфраструктурой, с высоким интенсивным ростом хозяйственных процессов, зависимостью жителей от произведенной за пределами городов продовольствия.

Именно поэтому сегодня широко развиты тепличные комплексы, в том числе расположенные и в крупных городах, где имеется возможность организации высокой степени автоматизации производственных процессов и размещение растений в несколько ярусов и т.д.

Имеет место и такая тенденция развития мирового сельского хозяйства как рост объемов производства и интенсивного развития международной торговли продовольствием. Несмотря на эффекты глобального финансовоэкономического кризиса, среднегодовые темпы прироста агропромышленного производства не опускались ниже 2%. Одним из негативных последствий роста международной

торговли продукцией АПК стала волатильность мировых продовольственных рынков. Это создает угрозы для обеспечения национальной безопасности в развивающихся странах. В то же время для стран Союза указанные тенденции представляют собой возможности для завоевания новых продовольственных рынков развивающихся стран [10].

Ограниченность международной торговли связана с требованиями национальной продовольственной и экономической безопасности. Позиции национального правительства многих стран в вопросах продовольственной безопасности расходятся с принципами свободной международной торговли. К примеру, в рамках ВТО развитые страны могут ограничить доступ на свои продовольственные рынки с использованием мер нетарифного регулирования, при этом эффективно добиваясь значительной открытости внутренних рынков развивающихся стран. Это говорит о том, что продовольственная безопасность не определяется эффективным доступом на глобальный рынок продовольствия, а определяется скорее долей отечественной продукции АПК на внутреннем рынке.

В настоящее время государства-члены ЕАЭС уже значительно увеличили объем экспорта продовольствия и сельскохозяйственного сырья в рамках интегративного сотрудничества (таблица 1).

Таблица 1 – Экспорт и импорт продовольственного и сельскохозяйственного сырья в межотраслевом процессе государств-членов ЕАЭС, млн. долл. США (2015-2017 гг.)

Страны ЕАЭС	Экспорт				Импорт			
	2017	2016	2015	В% (2015- 2017)	2017	2016	2015	В% (2015- 2017)
Армения	319.7	258.4	167.9	190.4	275.2	215.3	215.3	127.8
Белоруссия	4362.2	3819.5	3855.1	113.2	1089.0	925.0	936.2	116.3
Казахстан	452.1	444.6	418.8	107.9	1597.3	1387.8	1460.8	109.3
Кыргызстан	146.2	109.2	56.0	В 2.6 раза	481.4	370.4	397.4	121.1
Россия	2893.6	2486.1	2391.1	121.0	4481.7	3877.6	3627.3	123.6
ЕАЭС	8173.8	7117.8	6888.9	118,7	7924.6	6776.1	6637.0	119.4
Примечание – таблица составлена с использованием Евразийской экономической комиссии, 2018 г. [11]								

Объем экспорта во взаимной торговле государств-членов ЕАЭС в продовольственном и сельскохозяйственном сырье увеличился на 18,7% в 2017 году по сравнению с результатами 2015 года и составил 8,173,8 млн. долларов США.

Анализ экспорта по группам товаров в зависимости от их назначения также указывает на увеличение экспорта для каждой группы. Например, экспорт инвестиционных товаров увеличился на 34,9% по сравнению с январем-декабром 2016 года. Экспорт промежуточных товаров вырос на 28,9%, а товаров народного потребления – на 22,2%.

Проанализировав интеграционные процессы в аграрном секторе, очевидно, что страны ЕАЭС получают реальные экономические выгоды от интегративного сотрудничества путем достижения поставленных целей, нахождения взаимовыгодных способов сотрудничества между их аграрными экономиками, создания взаимовыгодной ориентированной на экспорт стратегии путем взаимодействия в секторах и подсекторах агропромышленного комплекса, которые представляют экономический интерес для этих стран.

По итогам реализации Государственной программы развития агропромышленного комплекса в 2017 году министерства сельского хозяйства, выявлены положительные результаты:

1. Валовый объем продукции сельского хозяйства увеличен на 2,9% и составляет 4,1 трлн. тенге.

2. Также отмечается рост производства продуктов питания на 4,1%.

3. В основном капитале сельского хозяйства наблюдается прирост инвестиций и составляет 29%, а в производство продуктов питания составляет 32% [11].

Для Республики Казахстан является важным снижение импортозависимости и реализации экспортного потенциала; повышение конкурентоспособности производимых сельскохозяйственной продукции и продовольствия, обеспечение продовольственной безопасности, в размерах, соответствующих природно-экономическим условиям конкретного государства – члена ЕАЭС, наращиванию экспорта;

Данный процесс, по нашему мнению, должен реализоваться в основном через государственные программы развития сельского хозяйства и регулирования рынка сельскохозяйственного сырья и продовольствия. С учетом важности развития отрасли, необходимо достижение соответствия между поставленными перед АПК целями и выделяемыми на их решения финансовыми ресурсами. Механизмы оказания государственной поддержки АПК должны быть прозрачными, предсказуемыми и не меняться ежегодно, что создаст необходимую основу для долгосрочного планирования деятельности сельскохозяйственных товаропроизводителей.

Также, важную роль играет контроль ценообразования. Последние несколько лет рост цен производителей сельского хозяйства

показывал отставание от роста цен в промышленности. Данный фактор обуславливает целесообразность ограничения роста цен и тарифов на материальные и энергетические ресурсы на тех рынках, где лидерство находится у государственных компаний, так как механизм решения проблем по многим позициям находится в ведении Правительства. Однако следует обратить внимание и на то, что темп повышения розничной цены на продовольственные продукты значительно опережает как на сельскохозяйственную, так и на пищевую и перерабатывающую промышленность, что сдерживает рост их доходов, а, следовательно, инвестиционные возможности и выравнивание размеров оплаты труда в отрасли по отношению к ее уровню в других сферах экономики. Потенциал ЕАЭС позволяет придать новую динамику торгово-экономическим связям стран – членов Союза с третьими странами. Одновременно сложившаяся неблагоприятная внешнеэкономическая конъюнктура оказывает воздействие как на государства-члены, так и на Евразийский экономический союз в целом. Это, с одной стороны, формирует факторы, сдерживающие интеграцию, с другой стороны, переход на более высокий уровень интеграции путем разработки совместных решений по модернизации экономик, их взаимному проникновению, по выработке единых целей и задач развития АПК и соответственно по гармонизации механизмов реализации аграрной политики в целом может быть фактором развития в новых условиях.

В настоящее время не разработана единая методика для определения конкурентоспособности в сельскохозяйственном производстве. Именно поэтому, по нашему мнению, будет корректно применять не абсолютные показатели объемов производства в растениеводстве и животноводстве в той или иной стране, а относительные, поскольку государства сильно отличаются как по территории, площади сельхозугодий, так и по численности населения. К таким показателям можно отнести урожайность сельскохозяйственных культур (см. таблицу 2).

Таблица 2 – Урожайность отдельных сельскохозяйственных культур в 2017 году в странах ЕАЭС, центнер с 1 гектара

Страна	Зерновые и бобовые культуры	Сахарная свекла	Картофель	Овощи
Казахстан	13,4	274,4	194,2	253,7
Россия	29,2	442	156	236
Беларусь	33,2	500	232	295

Примечание – Сельское, лесное и рыбное хозяйство в Республике Казахстан, 2017; Россия в цифрах, 2017; Федеральная служба государственной статистики, 2017; Министерство сельского хозяй-

ства и продовольствия Республики Беларусь, 2017; Статистический сборник Республики Беларусь, 2017; Сельское хозяйство Республики Беларусь, 2017.

С помощью анализа данных по урожайности основных видов сельскохозяйственных культур в Казахстане, России и Беларуси можно прийти к выводу, что Казахстан сильно отстает от Беларуси и России. Республика Беларусь по урожайности зерновых, сладкой свеклы, картофеля и овощей обгоняет Казахстан и Российскую Федерацию. По урожайности зерновых Казахстан намного отстает от своих партнеров по союзу. Это говорит о следующем: несмотря на то, что зерновое хозяйство составляет основу сельхозпроизводства в Казахстане, оно ведется главным образом экстенсивным путем. Казахстан имеет небольшое преимущество по урожайности овощей над Россией, однако это связано с тем, что республика расположена южнее, чем Россия.

Таблица 3 – Структура экспорта-импорта сельхозпродукции, тыс. тонн

Вид продукции	Экспорт		Импорт	
	2013 г.	2017 г.	2013 г.	2017 г.
Зерно	5426.0	5447.7	57.4	81.8
Картофель	8.7	272.5	146.6	143.6
Фрукты	54.9	75.2	974.6	1004.9
Мясо и мясопродукты	4.1	11.8	274.2	244.4
Яйца и яйцопродукты	-	332.5	129.5	59.0
Молоко и молочные продукты	33.3	54.8	645,7	574.0
Примечание – Сельское, лесное и рыбное хозяйство в Республике Казахстан (2017) [12]				

Большинство стран стремятся, чтобы их экспорт преобладал над импортом. Однако не всем это удается. При продолжительном чистом экспорте страна становится кредитором относительно других стран, а при отрицательном чистом экспорте, т.е. при преобладании импорта над экспортом, у данной страны возникает внешний долг.

Структура экспорта-импорта сельхозпродукции РК (см. таблицу 3) в целом во внешней торговле со всеми странами показывает, что Казахстан в основном импортозависим в сельхозпродукции. Таблица внешней торговли РК сельскохозяйственными товарами показывает, что сравнительными преимуществами для Казахстана обладают только зерновые. По остальным товарным позициям у Казахстана нет сравнительных преимуществ.

По мере того, как экономические системы становятся все более тесно взаимосвязанными, создавать горизонтально и вертикально

интегрированные межгосударственные объединения. Они должны быть ориентированы на экспорт и импортозамещения и содействия конкурентоспособной специализированной продукции, научного и инновационного потенциала и продвижения продукции на рынок Союза и рынок третьих стран. Например, можно создать межправительственные организации, специализирующиеся на производстве определенных видов пищевых продуктов.

Результаты и обсуждения. Согласно мнению ученых, интеграция может улучшить имеющиеся показатели страны для дальнейшего развития конкурентоспособности. Основанная теория влияния интеграции на национальную экономику была создана американским ученым Яков Винером [2], который выделяет два эффекта, возникающих в результате экономической интеграции: создание торговли и переориентация торговли. Под эффектом создания торговли подразумевается расширение торговли внутри интеграционного объединения. Под эффектом переориентации торговли подразумевается увеличение экспорта своего товара в другие страны, несмотря на то, что до создания союза данный товар импортировался из третьих стран с более низкими издержками.

Джеймс Мид [3], критически проанализировав труды Дж. Вайнера, дополнил теорию эффектов экономической интеграции. Он пришел к выводу, что переориентация производства от недорогих до дорогостоящих может произойти в результате интеграции. Это неэкономично и расточительно. Как результат, глобальный выпуск сокращается, а в некоторых местах падает общий уровень жизни. Кроме того, Джеймс Мид отмечает, что таможенный союз ведет к отвлечению международной торговли от всех других стран в пользу одного партнера, который с точки зрения таможенных барьеров занимает привилегированное положение на рынке импортирующей страны.

Однако Дж. Мид не отрицает, что таможенный союз может также привести к формированию новых направлений международной торговли, поскольку один из партнеров может осуществлять экспорт на рынок другого партнера и снизить цены. Что касается эффекта создания торговли, Дж. Мид считает необходимым сбалансировать экономические выгоды одних элементов торговли с экономическими потерями других элементов торговли. То есть, в результате снятия таможенных пошлин между странами внутри союза, может произойти расширение торговли в других отраслях промышленности. Это приводит к снижению затрат и экономическим выгодам. Дж. Мид считает, что расширение торговли компенсирует потери существующей торговой диверсии от недорогих до дорогостоящих.

Американские ученые К.Р. Макконнелл и С.Л. Брю [4] отмечают влияние на масштабы производства в результате интеграция.

Анализируя процесс интеграции в ЕС, они отмечают, что интеграция создает массу рынков, что необходимо для достижения «общего рынка» экономики по масштабам производства по отраслям промышленности.

Более эффективное производство, характерное для крупномасштабных рынков, позволяет европейским отраслям достичь более низкие затраты. Эти издержки исторически были недостижимы на отдельных узких рынках. В то же время влияние интеграции на третьи страны кажется менее определенным из-за роста налогов.

Ф. Мейер считает, что благосостояние таможенного союза увеличивается, если страны-партнеры конкурентоспособны, но при этом дополняют друг друга, а так же если начальные уровни тарифов высоки и каждый партнер является основным поставщиком для другого.

По мнению Р. Липси, в таможенном объединении больше шансов получать доходы, чем выше доля торговли с партнером по союзу и чем ниже эта пропорция с остальным миром, а также чем ниже показатель объема внешней торговли в процентах от ВВП. Липси полагал, что разделение эффекта производства и эффекта потребления не означает отсутствия взаимосвязи между ними. Замещение одних ресурсов другими оказывает воздействие на структуру потребления посредством изменения цен, которые платит покупатель. В свою очередь, замена одних товаров другими приводит к сдвигам в структуре производства, так как с изменившимися ценами сталкиваются производители.

В трудах Р. Липси и К. Ланкастер отмечено, что экономическое благосостояние стран-членов союза увеличится в случае, если тарифные ставки будут уменьшены, нежели чем полностью отменены. Липси и Ланкастер впервые отметили, что эффекты производства и потребления, как и теория таможенных союзов в целом, должны рассматриваться как особые случаи теории «второго оптимума». Если обычные условия Парето-оптимальности выполнены, свободная торговля приводит к эффективной аллокации ресурсов, в то время как ситуации и до, и после возникновения таможенного союза являются субоптимальными, поскольку в обоих случаях существуют тарифы. В итоге, в отрыве от контекста невозможно сделать однозначный вывод о том, повысится или снизится благосостояние страны в результате образования таможенного союза. Тем не менее, анализ определенных факторов позволяет сделать предположение о том, в каком направлении эта мера может повлиять на благосостояние.

Развивая теорию Дж. Винера и Дж. Мида, российский ученый Шимко П.Д. [5] предлагает вступление в интеграционный союз страны рассматривать с точки зрения статического и динамического

анализа. В рамках статического анализа он выявляет два возможных последствия присоединения к интеграционной торгово-экономической группе:

– организация торговли: переключать спрос страны, следовательно, от потребления производителя отечественного, у которого более высокие издержки, изменить на зарубежного производителя, у которого менее высокие издержки;

– эффект отклонения: переключать спрос страны и соответственно потребление производителя отечественного вне пределов союза, с более низкими издержками, на производителя, с более высокими издержками, но являющийся членом союза.

Гурова И.П., рассматривая последствия интеграции, идентифицирует две группы эффектов:

- 1) эффект масштаба и эффект конкуренции;
- 2) эффект торговли и распределения.

Гурова И.П. [6] предполагает, что более крупный рынок, сформированный в результате интеграции, позволяет компаниям объединённых стран-участниц получать положительное воздействие благодаря масштабу, а также установить более тесное сотрудничество, в том числе конкурентные отношения, подрывают позиции монополий и приводят к повышению эффективности. Согласно ее исследованиям, члены интеграционной группы могут получать как внутреннюю, так и внешнюю экономию от масштаба. Внешней экономией является снятие тарифа и иных торговых барьеров.

По мнению Лапова Ю.С., [7] конкурентоспособность национального АПК идентифицируется как способность страны провести самостоятельную аграрную политику и эффективное экономическое соревнование на внутреннем и внешнем рынках. По ее мнению, конкурентоспособность АПК находится под влиянием степени продовольственной независимости, внутреннего продовольственного баланса рынка на спрос и предложение, быстрое технологическое и инвестиционное воспроизводство; повышение качества сельскохозяйственной продукции, социальная стабильность и рост уровня жизни населения.

Лапова Ю.С. выделяет такие основные факторы конкурентоспособности национального агропромышленного комплекса, как: высокое качество продукции, соответствующая международная сертификация; рост инвестиций в человеческом капитале; стратегии ценообразования; уровни инвестиций в науке и новых технологиях; государственная гарантия по защите капитала, собственности и ресурсов сельскохозяйственного предприятия.

Булат Хусаинов считает неверным утверждение, что интеграция автоматически ведет к росту национальных экономик. Он считает, что сложности, связанные с созданием зоны свободной торговли,

связаны главным образом с неоднородностью состава интеграции, включающей как развитые, так и развивающиеся экономики. Хусаинов считает, что причиной роста взаимной торговли в интеграционных объединениях, в определенной мере обусловлены теорией многоярусной торговли, согласно которой развитые страны в первую очередь торгуют с развитыми странами, а уже потом торговля опускается на нижние ярусы, где находятся развивающиеся страны. Теория многоярусной торговли наблюдается и в ЕАЭС: лидерами являются Россия и Белоруссия, а нижним ярусом являются Казахстан и Кыргызстан. Булат Хусаинов полагает, что для реализации региональной экономической интеграции важными условиями является единая политическая воля руководителей государств-участников, близость уровней экономического развития стран-участниц регионального объединения, стабильная макроэкономическая и социально-экономическая ситуация в странах-участницах интеграционного объединения, как условие доверия частного бизнеса и иностранных инвесторов.

Показатели сравнительного анализа в экспериментальной части статьи обуславливают необходимость Казахстану проводить аграрную политику в совместном участии со странами-партнерами, для того, чтобы ни одна сторона не пострадала, а, напротив, получила взаимную выгоду от интеграции в общий рынок. Следует разработать такие пути развития, которые будут взаимовыгодны для всех участников ЕАЭС. Одним из таких путей может стать усиление взаимной торговли. Усиление данной структуры взаимной торговли сельскохозяйственным сырьем стран-участниц некоторым продовольственным товарам позволит достичь высокого уровня самообеспечения. К ним относятся мясо птицы, свинина, овощи и картофель. В ближайшие годы производство данной продукции сможет превысить внутренние потребности, что позволит создать потенциал для экспорта [13].

Все отрасли экономики прямо или косвенно участвуют в функционировании АПК, поэтому в первую очередь нужно выявить проблемы в каждой отрасли, которые сдерживают развитие аграрного сектора. Несмотря на господдержку, АПК Казахстана преобладает недостатками.

К примеру, в самом сельском хозяйстве, значительное количество сельскохозяйственных земель, переданных в долгосрочную аренду, не используются по назначению или используются в минимальной степени. Поэтому одним из путей повышения конкурентоспособности – это увеличение объемов производства, за счет вовлечения в сельскохозяйственный оборот как можно больше новых и ныне неиспользуемых земель.

Также необходимо проводить регулярный мониторинг плодородия почв на землях сельскохозяйственного назначения. Потому что, на использованных арендаторами землях проводятся недостаточно эффективных мероприятия по сохранению плодородия почв и предотвращению ветряной и водяной эрозии.

В связи с тем, что в отрасли животноводства низкое использование современных технологий содержания, кормления и других технологий, это привело к низкой продуктивности и качеству продукции. Эта проблема не позволяет обеспечить растущий спрос на внутреннем рынке, ведет к снижению конкурентоспособности, приводит к формированию импортозависимости. Следовательно, опираясь на зарубежный опыт, необходимо пересмотреть стратегию борьбы с заболеваниями животных, создать развернутую сеть лабораторий с интегрированной информационной системой для контроля, надзора и мониторинга за заболеваниями животных.

Еще одним путем усиления конкурентоспособности Казахстана является построение концепции ценообразования. На процесс ценообразования влияние оказывают внешние и внутренние факторы. Среди внешних факторов можно выделить такие, как: рыночная среда, государственное регулирование, конкуренция, конъюнктура рынка, характеристика потребительского спроса; экономическая ситуация в стране и регионе. Внутренние факторы ценообразования: цель деятельности, сложившиеся принципы ценообразования, маркетинговые цели, уровень затрат, квалификация персонала, имидж предприятия [14, с.15].

В условиях рыночной экономики потребители товаров значительно влияют на принятие управленческих решений по ценообразованию. Одним из важнейших направлений исследований данного фактора является анализ ценовой эластичности спроса, а также анализ характеристик спроса на продукт со стороны потребителей. Отсутствие точной и достоверной информации о состоянии спроса потребителей приводит к игнорированию наиболее значимого фактора ценообразования в условиях рынка и как следствие – к неверным ценовым управленческим решениям.

Следует отметить, что аграрная политика ЕАЭС поддерживает фермерские цены и доходы. Как известно, сельское хозяйство – отрасль производства, где действуют законы свободной конкуренции. Поэтому в окружении монополизированного промышленного рынка, а также в силу специфики и сложности, аграрное дело – это деятельность с низким доходом. Без мощной государственной поддержки, и инвестиционного обеспечения, гарантирующие получение приемлемого дохода, сельскохозяйственный бизнес является малопривлекательным. Именно поэтому одним из путей развития является повышение закупочных цен на продукцию казахстанского производства на мировом уровне.

Заключение. Сельскохозяйственный рынок стран-партнеров должен функционировать как единое целое. Только в этом случае возможна реализация сравнительных преимуществ данного союза. Также, следует отметить, что аграрная политика должна быть нацелена на формирование здорового населения. Поэтому продукция для внутреннего потребления должна быть качественной, экологически чистой, без различных генных изменений и вредных добавок. И население стран-партнеров должно быть уверено в этом и предпочитать именно продукцию ЕАЭС по справедливой цене для всех участников рынка.

Отмечается, что стратегия развития интеграционных подразделений должна подразумевать рациональное использование всех видов ресурсов и интеллектуального потенциала, обеспечивающих внедрение инноваций в сельскохозяйственное производство, устойчивое развитие сельских районов и увеличивая долю государств в международном разделении труда.

Развитие межгосударственной интеграции в аграрном секторе должно быть постепенным. При начале работы по единой аграрной политике государствам-членам ЕАЭС следует уделять особое внимание обеспечению гармоничного развития агропродовольственного рынка и рынка производства.

Странам следует сосредоточиться на создании торгово-логистических ассоциаций, стимулирующих продукты питания и сельскохозяйственное сырье, что ускорит и облегчит торговый оборот в аграрном секторе экономики, повысит конкурентоспособность товаров в союзе и внешние агропродовольственные товары через эффективную маркетинговую и материально-техническую поддержку.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Проблема таможенного союза. Вехи экономической мысли. Т. 6. Международная экономика. Москва: ТЕИС. – с. 696-705.
2. Viner J. The Custom Unions Issue. London, 1950. – P. 52.
3. Мид Дж. Теория таможенных союзов. Доступно на: http://seinstitute.ru/Files/Veh6-45_Meade.pdf (1955)
4. Макконнелл К., Брю С. Экономикс: Принципы, проблемы и политика. Баку: Азербайджан (1992)
5. Шимко П. Международная экономика. Москва: Юрайт, 2010.
6. Гурова И.П. Мировая экономика. Москва: издательство «Омега-Л», 2008. – с. 394.

7. Лапова Ю.С. Повышение конкурентоспособности продукции в АПК. – (электронный ресурс) // <http://www.scienceforum.Ru> (дата обращения 22.04.2018 г.)

8. Нурмаганбетов К.Р. Глобализация и конкурентоспособность продукции пищевой промышленности Казахстана. Повышение конкурентоспособности национальной экономики в условиях глобализации: проблемы, приоритеты, пути решения. – Алматы: Институт экономики МОН РК, 2008. – 376 с.

9. Назарбаев Н.А. От идеи Евразийского союза – к новым перспективам евразийской интеграции. (Электронный ресурс) // Официальный сайт Президента Республики Казахстан: <http://akorda.kz> (дата обращения 08.04.2018 г.)

10. Прогноз научно-технологического развития агропромышленного комплекса Российской Федерации на период до 2030 года. Национальный исследовательский университет «Высшая школа экономики». Москва: 2017. – с. 8-9.

11. Евразийская экономическая комиссия. 2018. Аналитические материалы. // Официальный Интернет-ресурс: <http://stat.gov.kz>

12. Евниев А.К. Об итогах реализации Государственной программы развития АПК на 2017-2021 годы. (Электронный ресурс) // Официальный Интернет-ресурс министерства сельского хозяйства Республики Казахстан: <http://mgov.kz> (дата обращения 08.04.2018 г.).

13. Темирбекова А.Б. Аграрный сектор ЕАЭС. / Вестник КазНУ. – А.: 2014. – с. 25-28.

14. Семенов В. Новый курс аграрной политики // Экономист. – 1999. – № 1. – с. 12-16.

Б. Иса, магистрант,
эл Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті,
Алматы қ., Қазақстан

Еуразиялық экономикалық одақ шеңберінде Қазақстанның агроөнеркәсіптік кешенінің бәсекеге қабілеттілігін арттыру жолдары

Түйіндеме. Осы мақалада ЕАЭО шеңберінде Қазақстанның агроөнеркәсіптік кешенінің бәсекеге қабілеттілігін арттыру бойынша ұсыныстар қаралды. Зерттеу нысаны ЕАЭО елдерінің агроөнеркәсіп кешені болып табылады. Мақалада Қазақстанның агроөнеркәсіптік кешенінің бәсекеге қабілеттілігін арттыру жолдарын дамыту көзделіп отыр. Мақсаттық экономикалық кеңістіктің мүмкіндіктерін барынша белсенді пайдалану, Қазақстанның аграрлық саясатының түзету сияқты міндеттерді шешуді айқындайды. Зерттеудің ғылыми жаңалығы Қазақстанның ЕАЭО-ға қатысуы саяси, экономикалық, мәдениетаралық және коммуникациялық

торлар призмасы арқылы агроөнеркәсіптік кешенді дамыту жолдарын зерделеу қажеттілігі ретінде қарастырылады. Қазақстанның аграрлық-өнеркәсіптік кешені ЕАЭО шеңберінде бәсекеге қабілеттілігін арттыру үшін көптеген ресурстарға ие. Табиғи ресурстар, егістік жерлердің үлкен алаңдары табиғи азық-түлік өнімдерін өндіретін әлеуетті арттырады. ЕАЭО шеңберінде интеграция одан әрі дамыту үшін бар көрсеткіштерді жақсартуға көмектеседі. Қолда бар ресурстарды пайдалану, сапаға және қолайлы бағаға назар аудару нарықтағы қазақстандық өнімдердің дылығын арттырады. Зерттеу үшін эмпирикалық әдіс таңдалды, ол мыналарды қамтиды: фактілерді бақылау, жинақтау және көрсету, олардың сындағы байланыстарды орнату. Сондай-ақ, елдердің агроөнеркәсіптік кешенінің ұқсастықтары мен айырмашылықтарын анықтау үшін ру әдісін қолданды.

Түйінді сөздер: Еуразиялық экономикалық одақ, агроөнеркәсіптік кешен, бәсекеге қабілеттілік, азық-түлік, интеграция.

B. Issa, master student,

Kazakh national university named after al-Farabi, Almaty, Kazakhstan

Ways to improve the competitiveness of the agricultural sector of Kazakhstan in the framework of the eurasian economic union

Abstract. This article reviewed proposals for improving the competitiveness of the agro-industrial complex of Kazakhstan within the framework of the EAEU. The object of the research is the agro-industrial complex of the EAEU countries. The article aims to develop ways to improve the competitiveness of the agro-industrial complex of Kazakhstan. The goal determines the solution of such tasks as a more active use of the possibilities of the Eurasian economic space, an adjustment of the agrarian policy of Kazakhstan. The scientific novelty of the study is due to the fact that Kazakhstan's participation in the EAEU is viewed as the need to study the ways of development of the agro-industrial complex through the prism of political, economic, intercultural and communication factors. The agrarian and industrial complex of Kazakhstan has a lot of resources to improve competitiveness within the EAEU. Natural resources, large areas of arable land increase the potential for the production of natural food. Integration within the EAEU will help improve the existing indicators for further development. The use of available resources, focus on quality and reasonable price will increase the attractiveness of Kazakhstan products on the market. For the research, an empirical method was chosen, which includes: observation, accumulation and reflection of facts, establishment of links between them. And also used the method of comparison, to establish the similarities and differences of the agro-industrial complex countries.

Keywords: Eurasian Economic Union, agro-industrial complex, competitiveness, food, integration.

В.Д. Ли¹, доктор экономических наук, профессор

А.А. Науканова², магистрант

^{1,2} Казахский Национальный Университет имени аль-Фараби,
г. Алматы, Казахстан

ОСОБЕННОСТИ БЮДЖЕТИРОВАНИЯ В КОММЕРЧЕСКИХ БАНКАХ

Аннотация. В статье раскрывается сущность системы бюджетирования в коммерческих банках, условия ее эффективности, методы оценки деятельности коммерческих банков с позиции бюджетирования, а также основные препятствия, возникающие на пути традиционного бюджетирования. Актуальность темы и недостаточная степень исследования процессов бюджетирования в коммерческом банке, и в первую очередь использование бюджетирования для внутрибанковского управления ресурсами, повышение эффективности деятельности коммерческого банка за счет использования внутренних источников требуют пристального изучения и внедрения соответствующих инструментов, что обусловило написание данной статьи. Цель исследования заключается в раскрытии сущности и значения бюджетирования в деятельности коммерческих банков и путей повышения его эффективности. В процессе исследования были использованы общенаучные методы познания: анализ, синтез, индукция, дедукция, наблюдение, сравнение; общеэкономические методы: классификация, группировка, обобщение. В результате исследования было выявлено, что для увеличения эффективности бюджетирования в банках, необходимо применять «комбинированный» метод финансового планирования и соблюдать такие принципы бюджетного планирования, как многовариантность, непрерывность, обоснованность и минимизации рисков. Теоретические и методические положения исследования могут быть использованы в учебном процессе при подготовке студентов экономических специальностей по предметам «Деньги, кредит, банки», «Банковское дело».

Ключевые слова: бюджет, бюджетирование, бюджетный процесс финансовое планирование, коммерческий банк.

Введение. Современные условия банковского бизнеса в Казахстане обострили ряд экономических проблем отечественной банковской системы, основными из которых являются: недостаточный уровень собственного капитала, технологическая и методологическая отсталость от иностранных конкурентов и низкая экономиче-

ская эффективность. В контексте решения этих проблем важно использовать факторы интенсивного роста коммерческого банка. На основании анализа экономической литературы последних лет, посвященной деятельности коммерческих банков, можно утверждать, что в настоящее время все больше специалистов в области банковского дела таким инструментом рассматривается бюджетирование. Несмотря на большое количество работ по теории и практике бюджетирования, учеными в качестве объекта исследований рассматриваются в основном предприятия реального сектора экономики. В экономической литературе, посвященной финансовому сектору экономики, а именно коммерческим банкам, теоретические и практические аспекты рассматриваются в гораздо меньшей степени и недостаточно изучены. Высокая научная, теоретическая и практическая значимость исследования бюджетирования в коммерческом банке, а также необходимость преодоления теоретических и методологических недостатков в этой области определили цель и задачи данного исследования. Цель статьи – раскрыть сущность и значение бюджетирования в деятельности коммерческих банков и предложить пути повышения его эффективности.

Экспериментальная часть. Система планирования и бюджетирования имеет следующие характеристики:

- автоматизация процессов бюджетирования;
- расчет финансовых результатов по направлениям бизнеса;
- ежедневные итоговые остатки управления подразделениями;
- автоматизированный расчет бюджета активов и пассивов;
- расчет финансовых результатов по центрам финансовой ответственности;
- перенос расходов МВЗ в МВП;
- перераспределить перераспределение доходов и расходов между привлечением и размещением единиц [1].

Успех внедрения системы бюджетирования в коммерческих банках зависит от тщательного изучения всех регламентов и процедур составления и контроля бюджетов, а также от уровня квалификации менеджеров, ответственных за бюджетирование. В любом случае, к моменту введения бюджетирования в коммерческих банках должна существовать отлаженная система управленческого учета.

Условия эффективности системы бюджетирования:

- методологические и методические основы разработки, контроля и анализа бюджета;
- эффективная технология согласования бизнес-плана, разработанного на высшем уровне банка с бюджетами, формируемыми «сверху вниз», их консолидация и контроль за их выполнением;

- целостность и надежность данных при передаче сверху вниз»;
- доступ к оперативным данным о состоянии банка;
- компетентные специалисты, готовые поддержать бюджетный процесс;
- автоматизация расчетов [2].

Схема бюджетного процесса в коммерческих банках приведена на рисунке 1.

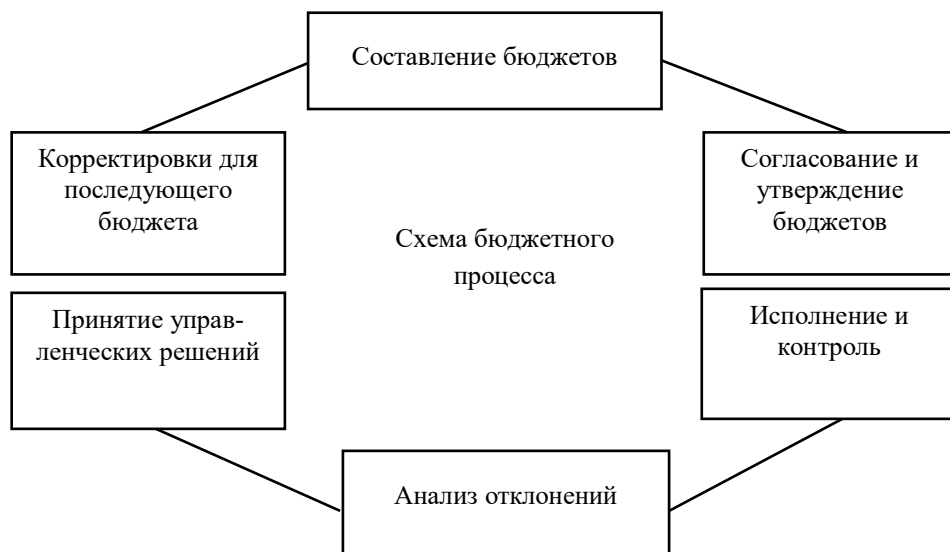

Рисунок 1 – Схема бюджетного процесса в коммерческих банках

Примечание – составлено автором на основе источника [1]

Эффективность бюджетирования определяет эффективность работы банка в целом. В то же время внедрение и использование бюджетирования помогает выявить и классифицировать многие проблемы коммерческого банка, которые ранее не были известны [3].

Бюджетирование в банке является инструментом финансового управления самофинансируемого сектора и, в соответствии со спецификой банковского бизнеса, решает следующие задачи:

- 1) ежегодное и ежеквартальное планирование активов и пассивов, операционных доходов и расходов, накладных расходов и капитальных вложений по бизнес-единицам в разрезе центров прибыли, по бизнес-направлениям в контексте банковских продуктов, по бизнес-единицам в контексте бизнес-направлений;
- 2) ежедневный расчет операционных доходов и расходов по бизнес-единицам в разрезе центров прибыли, по бизнес-

направлениям в контексте банковских продуктов, по бизнес-единицам в контексте бизнес-областей;

3) консолидация бюджетов бизнес-единиц и бизнес-сфер, очистка бюджетов от внутреннего оборота, получение консолидированных отчетов по банку в целом;

4) ежемесячный расчет трансфертных доходов и расходов от внутренней купли-продажи ресурсов в разрезе бизнес-единиц, центров прибыли;

5) контроль текущих общепанковских накладных расходов и капитальных вложений, а также прямых расходов бизнес-единиц и центров прибыли;

6) ежемесячное распределение общепанковских накладных и капитальных вложений в бизнес-единицы, центры прибыли и сферы бизнеса;

7) получение ежедневных, ежемесячных, квартальных и годовых плановых отчетов для контроля исполнения бюджета бизнес-единицами в разрезе центров прибыли, бизнес-сферами в контексте банковских продуктов, бизнес-единицами в контексте бизнес-областей;

8) выявление и анализ отклонений бюджетов бизнес-единиц, центров прибыли и сфер бизнеса;

9) анализ операционных затрат банковских продуктов;

10) планирование, расчет и контроль финансовых показателей для бизнес-единиц, центров прибыли, сфер деятельности: прибыль до налогообложения, прибыль, включая налог на прибыль, прибыль после распределения, рентабельность, активы, обязательства, капитал, прибыль на одного работника и другие [4].

Таким образом, можно оценить эффективность бюджетирования в процессе управления путем анализа деятельности коммерческого банка. В банковской практике существует два основных подхода к оценке деятельности: оценка и анализ системы коэффициентов.

Рейтинговая оценка банка представляет собой систему комплексного исследования и сравнения кредитных организаций по основным финансовым показателям. Существует несколько видов рейтинга банка: рейтинги, многомерные списки и комплексные оценки, основанные на финансовых и других показателях; сами рейтинги. Как правило, рейтинг банка основан на определении и сравнении определенных финансовых показателей. Но есть и более сложные типы оценок, которые основаны на присвоении разных показателей удельного веса и итоговой оценке в баллах [5].

Традиционно оценка финансовой устойчивости банка предполагает использование определенного набора показателей, которые можно сгруппировать следующим образом:

- показатели достаточности капитала;
- показатель ликвидности;
- показатели качества пассивов и активов;
- показатели рентабельности (рентабельности) [6].

На практике достаточно большое количество коэффициентов используется для оценки этих показателей.

Помимо рассмотренных методов оценки деятельности банка, довольно часто используется балансовый метод.

Метод баланса основан на следующих методах финансового анализа: горизонтальный анализ, вертикальный анализ, анализ трендов, анализ относительных показателей. Сравнительный анализ баланса позволяет оценить финансовое состояние с учетом изменений в анализируемых периодах [7].

Общими методами исследования бюджетирования в банке является анализ «план-факт». Ценность анализа фактических и плановых значений заключается в том, что анализ причин отклонений закладывает работу бюджетирования на следующий период.

Для оценки бюджетирования в банке необходимо определить наиболее подходящие методы анализа кредитной организации (таблица 1).

Таблица 1 – Сравнительная характеристика методов оценки банка с точки зрения бюджетирования

Методика	Условия применения для оценки бюджетирования
Рейтинговая оценка	Основной целью является оценка кредитоспособности, а также сравнение с другими банками, поэтому этот тип малоприменим для анализа процесса бюджетирования.
Коэффициентный метод	Позволяет оценить платежеспособность, ликвидность и финансовую устойчивость, что позволяет оценить эффективность бюджетирования.
Балансовый метод	Позволяет анализировать финансовые показатели в динамике, выявлять проблемные статьи, результаты, используемые при планировании на следующий период.
Анализ «план-эффект»	По результатам анализа фактического исполнения бюджета относительно плановых показателей, можно сделать вывод об эффективности системы бюджетирования.
Примечание – составлено автором на основе источника [7]	

Бюджетирование как процесс составления планов прогнозирования и бюджетов на следующий период основывается на анализе финансовой деятельности коммерческого банка. Для оценки эффективности банка можно использовать ряд методов: рейтинг, метод коэффициентов, финансовый анализ, метод баланса, анализ фактов и другие. Следует отметить, что некоторые методы обеспечивают оценку текущего состояния и являются основой для формирования

будущих бюджетов, а некоторые напрямую предоставляют возможность оценить сам процесс бюджетирования. К таким методам, например, относится анализ фактов [8].

В ходе анализа деятельности и системы бюджетирования был выявлен ряд проблем и недостатков. Введение банками традиционного типа бюджетирования часто рассматривается менеджерами как препятствие для развития, поскольку бюджетам требуется огромное количество времени для их подготовки, и в то же время они быстро теряют свою значимость и отстают от реальности.

Основные препятствия, которые могут возникнуть на пути традиционного бюджетирования, представлены в таблице 2.

Таблица 2 – Препятствия на пути традиционного бюджетирования

Бюджет как препятствие для быстрого реагирования	Быстрое реагирование на изменяющуюся среду будет затруднено, если компания ограничится стратегией и бюджетными циклами, разработанными в течение года, и если она будет опираться на правила, процедуры и бюджетный контроль, которые ограничивают свободу действовать независимо.
Бюджет как барьер для поиска и удержания талантливых сотрудников.	Иерархические структуры, управляемые строгими планами и негибкими финансовыми бюджетами, ограничивают способность амбициозных менеджеров реагировать на возникающие потребности с учетом риска принятых решений и возможности получения соответствующего вознаграждения, а также повышения квалификации персонала. Разработанные для управления, строгие планы и бюджеты не способствуют предпринимательской инициативе и принятию рискованных инвестиций.
Бюджет как барьер для инноваций	Бюрократический аппарат и строгий бюджетный контроль часто становятся препятствием для интуитивного и новаторского подхода. Они подавляют творческую инициативу, поскольку не могут создать климат для управления, необходимый творческим людям. Если результаты работы менеджеров измеряются только фиксированными бюджетами, эти менеджеры не будут готовы ставить перед собой амбициозные задачи. Легко достижимые цели и чрезмерно осторожные стратегии становятся реальностью, и рано или поздно ваша компания начинает работать ниже своих возможностей.
Бюджет как барьер для прибыльности.	Одной из лучших возможностей для снижения затрат является принятие единой структуры управления, такой как сетевая модель, в которой ваши бизнес-процессы взаимодействуют на высоких скоростях, позволяя вам быстрее реагировать на требования клиентов. Однако в традиционной модели бюджетирования ресурсы и затраты тесно связаны со структурой вашего бизнеса. Только благодаря устранению уста-

	ревших представлений о бюджетировании менеджеры могут изменить подход к фиксированным затратам и искать способы постоянного снижения затрат.
Бюджет как барьер для более тесного сотрудничества с клиентами.	Если маркетологи сосредоточены исключительно на достижении фиксированных целей по доходу, объему продукта, торговой наценке, они будут мало беспокоиться о том, отвечает ли ваша компания требованиям клиентов, удовлетворены ли клиенты работой компании и являются ли клиенты прибыльными.
Бюджет как барьер для достижения устойчивых, конкурентоспособных корпоративных результатов	Одной из целей процесса бюджетирования является составление прогнозов по результатам и прогнозирование ожиданий акционеров. Слепое следование финансовым целям и бюджетам может вызвать долгосрочные проблемы. Менеджеры с агрессивными целями, возможно, должны принять решительные меры для удовлетворения высоких ожиданий акционеров. К ним относятся, например, сокращение, реструктуризация и сокращение значительных долгосрочных инвестиций в исследования и разработки.
Примечание – составлено автором на основе источника [8]	

Чтобы устранить проблемы, возникающие в связи с традиционным подходом к планированию и составлению бюджета в банке, многие известные ученые и менеджеры предложили тенденции, которые впоследствии стали называться стратегически ориентированным составлением бюджета, «усовершенствованным составлением бюджета», улучшенным составлением бюджета (улучшением составления бюджета) и подходом, выходящим за рамки составления бюджета. планирование [9]. Иерархия и корреляция этих тенденций показаны на рисунке 2.

Рисунок 2 – Соотношение разных концепций стратегически ориентированного бюджетирования

Примечание – составлено авторов на основе источника [10]

Модель управления «за пределами бюджета» предполагает, что руководители оперативных подразделений могут регулировать эффективность своей деятельности. Высшее руководство оказывает им дополнительную поддержку. Они ставят задачи и учат, но решения принимаются на местах, в рамках четко определенных границ модели управления, основанной на принципах, ценностях и ограничениях. Кроме того, существует более согласованная последовательность факторов успеха организации, ее стратегии, процессов управления, стиля руководства и организационной культуры. Модель предполагает использование скользящих прогнозов, гибких оперативных планов, постоянного контроля качества работы, отказ от систем расчета затрат [11].

Однако эта модель представляет собой достаточно радикальный и рискованный подход для современного финансового сектора Казахстана и в большей степени соответствует информационной модели экономики.

В этом отношении концепции улучшенного и продвинутого бюджетирования являются более эволюционными и умеренными моделями. Особенности этих трех подходов с точки зрения их эффективности представлены на рисунке 3.

Концепция «улучшенного бюджетирования» отличается постоянным внесением незначительных дополнительных изменений, которые выполняются небольшими шагами. Основными целями, преследуемыми в рамках этого подхода, являются повышение эффективности, сжатие и упрощение процессов составления бюджета. Улучшенное составление бюджета ориентировано на упрощение традиционного составления бюджета за счет усиления его функциональных и институциональных аспектов. Например, этот подход направлен на уменьшение количества объектов, планирования, бюджетов только для тех бизнес-процессов, которые считаются решающими для успеха компании. В отличие от «безбюджетного» подхода, идеи по улучшению бюджетирования не требуют полной трансформации корпоративной культуры [12].

Тенденция «расширенного бюджетирования» – это попытка объединить наиболее важные элементы традиционной и «запредельной» бюджетной системы. Сторонники «продвинутого бюджетирования» также считают, что полный отказ от традиционного планирования и бюджетирования в ближайшем будущем является иррациональным. Поэтому подход «расширенного бюджетирования» направлен на снижение (в среднесрочной перспективе) стоимости бюджетов при одновременном улучшении качества планирования и сокращении ресурсов бюджетирования.

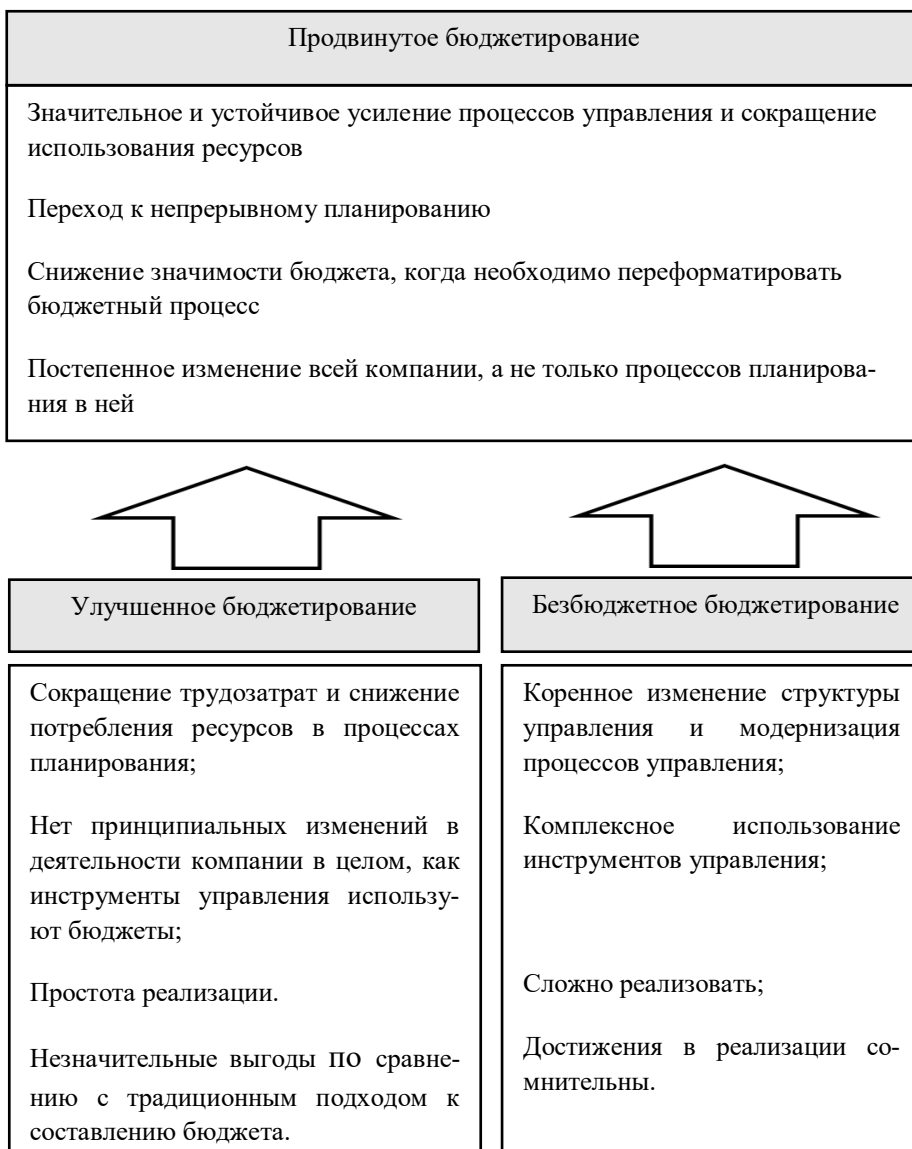

Рисунок 3 – Особенности подходов безбюджетного управления, усовершенствованного и улучшенного бюджетирования с точки зрения их эффективности для банка.

Примечание – составлено автором на основе источника [11]

Что касается практики, возможен временный шаг, который является эволюционным подходом – расширенное бюджетирование. Его целью является более эффективное управление процессами, ускорение процессов планирования в рамках существующей системы бюджетирования, а также переход к «скользящим» процессам. С любой точки зрения, эта модель проста, недорога и адекватна для пользователей. Медленный годовой цикл подготовки и согласова-

ния бюджета устраняется, поскольку ответственность за результаты переходит к непосредственным исполнителям, нет необходимости содержать многочисленные уровни контролеров. В этом случае становится гораздо меньше бюрократии, появляется больше времени для работы с клиентами, информационная система становится более открытой и доступной.

Результаты и обсуждения. Согласно приведенным выше данным и анализу, следующие рекомендации по улучшению процесса бюджетирования в банке являются уместными.

Необходимо рассмотреть модель бюджетирования, которая основана на трансфертных ценах без внутреннего выставления счетов (сборы за взаимное обслуживание подразделений) и упрощенном распределении затрат, так как этот вариант смягчает негативные аспекты этой модели и в то же время позволяет вам оценить эффективность работы организационных подразделений.

Кроме того, при планировании более целесообразно использовать «комбинированный» метод, который сочетает в себе преимущества методов «сверху вниз» и «снизу вверх» [13]:

- Менеджмент, как правило, намного лучше менеджеров нижнего уровня, знающих о тактических и стратегических планах развития кредитной организации. Таким образом, применяя метод «сверху вниз», он имеет возможность «понижать» такие плановые значения для бюджетных единиц до каждой структурной единицы, что будет отражать реальные планы банка.

- Подход «снизу вверх» обеспечивает согласованность бюджетов отдельных департаментов и позволяет устанавливать контрольные показатели для оценки работы центров ответственности.

- Руководители каждого центра ответственности планируют бюджетные позиции, связанные только с основными видами деятельности их подразделения, и предоставляют менеджерам банка только отфильтрованную и обобщенную бюджетную информацию для своего подразделения. Таким образом, руководители каждого центра ответственности и направлений бизнеса в целом могут применить на практике все свои знания и опыт, участвовать в развитии собственного бизнеса.

В то же время «комбинированный» метод сглаживает недостатки указанных методов. Высшее руководство и кураторы бизнес-сфер определяют общие статьи консолидированного бюджета банка, которые передаются в отделения и филиалы с использованием существующей технологии. В подразделениях и филиалах в рамках установленных общих банковских значений значения статей бюджета устанавливаются с использованием технологии «снизу вверх».

При планировании необходимо использовать количественные показатели:

- прогноз роста рынка;
- планируемая доля рынка банка;
- планирование показателя CIR (доля операционных расходов в операционных доходах).

В целом, для эффективного функционирования всей системы бюджетирования банку рекомендуется придерживаться следующих принципов бюджетного планирования:

- корректировка системы планирования должна осуществляться параллельно с происходящими изменениями в организационно-финансовой структуре и системах управления банком;
- топ-менеджеры, ключевые менеджеры и специалисты должны быть мотивированы через систему планирования;
- необходимо четко определить права, обязанности и ответственность с точки зрения результатов работы руководителей бизнес-подразделений банка;
- для объективности, сложности и самодостаточности планов планирование должно осуществляться с использованием «комбинированных» или «комбинированных с ограничениями» методов;
- плановые значения статей бюджета должны основываться на глубоком анализе текущего состояния, полученных результатах и учитывать выявленные резервы роста доходов или снижения затрат;
- необходимо разработать сценарий планирования, учитывающий риски и изменения внешней среды;
- в случае возникновения рисков должны быть запланированы защитные меры и контрмеры;
- планы должны быть оптимизированы с учетом интересов собственников, а также с учетом экономических и инвестиционных критериев;
- оперативное финансовое планирование должно осуществляться непрерывно, то есть после окончания одного планового периода проводится анализ планового факта и на основании которого принимаются финансовые планы на следующий период;
- использование многомерного подхода финансовой службой при разработке оптимальных и пессимистичных вариантов развития;
- финансовая деятельность, цели и задачи развития должны разрабатываться таким образом, чтобы с помощью математических методов можно было решать задачи планирования;
- оперативное финансовое планирование должно осуществляться непрерывно, то есть после окончания одного планового периода проводится анализ планового факта и на основании которого принимаются финансовые планы на следующий период;

- использование многомерного подхода финансовой службой при разработке оптимальных и пессимистичных вариантов развития;
- привлечение наибольшего числа специалистов к бюджетному процессу [14].

Заключение. Цель статьи – раскрыть сущность бюджетирования и его значение в коммерческих банках и предложить пути повышения его эффективности.

На основании проведенного исследования можно сделать следующие выводы:

1. Бюджетирование – планирование и разработка бюджетов, деятельность в рамках этапа планирования бюджетного процесса, порядок составления и принятия бюджетов, один из компонентов системы финансового управления, предназначенный для оптимального распределения банковских ресурсов.

2. Эффективность бюджетирования определяет эффективность работы банка в целом. В то же время внедрение и использование бюджетирования помогает выявить и классифицировать многие проблемы коммерческого банка, которые ранее не были известны.

3. Основные препятствия, которые могут возникнуть на пути традиционного бюджетирования: препятствие для быстрого реагирования, препятствие для удержания талантливых сотрудников, препятствие для инноваций, препятствие для обеспечения прибыльности, препятствие для более тесного сотрудничества с клиентами, препятствие для достижения устойчивых, конкурентоспособных корпоративных результатов.

4. Чтобы устранить проблемы, возникающие в связи с традиционным подходом к планированию и составлению бюджета, банку необходимо внедрить стратегически ориентированное составление бюджета, «Расширенное бюджетирование», улучшенное составление бюджета и подход к планированию «Безбюджетного управления». Но более целесообразно использовать «комбинированный» метод, который сочетает в себе преимущества методов «сверху вниз» и «снизу вверх».

5. Комплексное внедрение бюджетирования в банках позволит выявить и использовать внутренние источники роста эффективности бизнеса с целью раскрытия его экономического потенциала – способности имеющихся экономических ресурсов коммерческого банка обеспечить производство такого объема банковских продуктов и услуг. Это позволило бы максимизировать прибыль при достижении требуемого уровня надежности коммерческого банка с точки зрения его способности выполнять обязательства перед контрагентами.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Чаусов, В., Некрасов, В. Бюджетирование в банке [Текст]/ Чаусов В. – М: «Банки и технологии». – 2000. – 65 с.
2. Савчук В.П. Финансовое планирование и разработка бюджета предприятия [Текст] / Савчук В.П. – М: Издательский дом «Максимум», 2014. – 62 с.
3. Китаев А.А. Построение моделей бюджетирования в коммерческом банке [Текст] / Китаев А.А. – М: Банковское дело, 2006. – 14-20 с.
4. Dugdale D. Stephen Lyne. Budgeting Practice and Organisational Structure [Текст]/ Dugdale D. – М: CIMA Publishing, 2010. – 120-121 с.
5. Бубнова Ю.Б. Бюджетирование и управленческий учет в коммерческом банке [Текст] / Бубнова Ю.Б. – Иркутск: Изд-во БГУЭП, 2015. – 76 с.
6. Стоянова Е.С. Финансовый менеджмент: теория и практика [Текст] / Стоянова Е.С. – М.: Перспектива, 2013. – 415 с.
7. Engelbrecht J. – Balance sheet budgeting and planning for banks [Электронный ресурс] / Tagetik North America, 2014, <https://www.tagetik.com> (дата обращения 18.12.2018).
8. Havey D. – Budgeting Tools for Banks [Электронный ресурс], 2017, <https://www.solverglobal.com> (дата обращения 18.12.2018).
9. Bass V. – Capital Budgeting in the Banking Industry [Электронный ресурс], 2017, <https://bizfluent.com/> (дата обращения 19.12.2018).
10. Пересунько, О.В. Проблемы и этапы внедрения бюджетирования в банках [Текст] / Пересунько О.В. – М: Бизнес информ, 2011. – № 2 (2). – 25-26 с.
11. Хоуп Дж., Фрейзер Р. Бюджетирование, каким мы его не знаем: Управление за рамками бюджетов [Текст] / Дж. Хоуп – М.: Вершина, 2015. – 73-74 с.
12. Birchall A. – Financial Analysis and Control [Текст] / A. Birchall – М: Butterworth-Heinemann, 1991. – 17-18.
13. Joe Project Store – Budget and budgetary control in the banking industry [Электронный ресурс], 2014, <http://www.easypdfcombine.com> (дата обращения 21.12.2018).
14. Munirat, A., Muslimat A. – The Impact of Budgeting As a Control Mechanism in Banking Industry: A Case Study of a Nigerian Bank [Текст] / A. Munirat – М: Journal of Business and Management, 2012. – 45-48.

¹ В.Д. Ли, экономика ғылымдарының докторы, профессор

² А.А. Науканова, магистрант

^{1, 2} әл Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті,
Алматы қ., Қазақстан

Коммерциялық банктердегі бюджеттеу ерекшеліктері

Түйіндеме. Мақалада коммерциялық банктерде бюджеттеу жүйесінің мәні, оның тиімділігінің шарттары, бюджеттеу тұрғысынан коммерциялық банктердің қызметін бағалау әдістері, сондай-ақ дәстүрлі бюджеттеу жо-

лында туындайтын негізгі кедергілер ашылады. Проблеманың өзектілігі және коммерциялық банкте бюджеттеуді енгізу және оның жұмыс істеу процестерін зерттеудің жеткіліксіз дәрежесі, ресурстарды банкішілік қару үшін бюджеттеуді пайдалану, ішкі көздерді пайдалану есебінен коммерциялық банк қызметінің тиімділігін арттыру тиісті құралдарды мұқият зерделеуді және енгізуді талап етеді, бұл осы баптың жазылуына себепші болды. Зерттеудің мақсаты коммерциялық банктердің қызметінде жеттеу мәнін және оның тиімділігін арттыру жолдарын ашу болып лады. Зерттеу барысында танымның жалпы ғылыми әдістері қолданылды: талдау, синтез, индукция, дедукция, бақылау, салыстыру; жалпы калық әдістер: жіктеу, топтастыру, жалпылау. Зерттеу нәтижесінде ктердегі бюджеттеу тиімділігін арттыру үшін қаржылық жоспарлаудың «аралас» әдісін қолдану және тәуекелдерді көп нұсқалы, үздіксіздік, негізділік және барынша азайту сияқты бюджеттік жоспарлау принциптерін сақтау қажет екендігі анықталды. Зерттеудің теориялық және әдістемелік ережелері «Ақша, несие, банктер», «Банк ісі» пәндері бойынша экономикалық мамандықтағы студенттерді дайындау барысында оқу үрдісінде қолданылуы мүмкін.

Түйінді сөздер: бюджет, бюджеттеу, бюджеттік процесс, қаржылық жоспарлау, коммерциялық банк.

¹ V.D. Lee, doctor of economic sciences, professor

² A.A. Naukanova, master student

^{1,2} al-Farabi Kazakh National University, Almaty city, Kazakhstan

Features of budgeting in commercial banks

Abstract. The article reveals the essence of the budgeting system in commercial banks, the conditions of its efficiency, methods of assessing the activities of commercial banks from the standpoint of budgeting, as well as the main obstacles to traditional budgeting. The relevance of the problem and the lack of research of the processes of implementation and functioning of budgeting in a commercial bank, the use of budgeting for internal resource management, improving the efficiency of the commercial bank through the use of internal sources require careful study and implementation of appropriate tools, which led to the writing of this article. The purpose of the article is to reveal the essence of budgeting in the activities of commercial banks and ways to improve its efficiency. In the process of research general scientific methods of cognition were used: analysis, synthesis, induction, deduction, observation, comparison; general economic methods: classification, grouping, generalization. As a result of the study, it was found that to increase the efficiency of budgeting in banks, it is necessary to apply the "combined" method of financial planning and comply with such principles of budget planning as multivariance, continuity, validity and risk minimization. Theoretical and methodological provisions of the study can be used in the educational process in the preparation of students of economic specialties in the subjects "Money, credit, banks", "Banking".

Keywords: budget, budgeting, budgeting process, financial planning, commercial bank.

L.A. Kuanova, teacher of Finance Department
al-Farabi Kazakh National University, Almaty city, Kazakhstan

THE EVOLUTION OF MONETARY REGULATION INSTRUMENTS OF THE ECONOMY

Abstract. The article discusses the features of the development of monetary regulation in Kazakhstan since the period of the formation of the national currency and over twenty-five years. It should be noted that the development of monetary policy instruments occurred as the economic situation in the country changed and the investment climate developed. At the same time, special attention is paid to the main instruments of monetary regulation of the economy and their dynamics in time. The article deals with the main four stages of the evolution of the process of monetary regulation, the prerequisites and reasons for the use of a particular tool, changes in the direction of targeting in the regulation of the economy by the national bank of the country. It is noted that an integral part of the process of formation of monetary policy is the independence, the transit to the market economy and the issuance of the national currency. Furthermore, there is mentioned the legal basis for regulating relations in the monetary market in Kazakhstan.

Keywords: monetary policy, National bank, inflation targeting, monetary market, currency rate, rate of refinancing, economic growth.

Introduction. Nowadays, in complicated world, monetary processes have a significant impact on the national and global economy in both the short and long term. In the field of money circulation, the free market has long shown its insolvency, only state regulation is able to optimize monetary transactions [1].

The Central Bank uses several methods to control the activities of financial intermediaries and ensure the good functioning of the entire financial system of the economy. Traditionally, the Central Bank performs three key functions in the economy. There are monopoly cash issue, bank of banks, the banker of the government.

Experimental part. After the disintegration of the former union, Kazakhstan remained in the ruble zone and was unable to effectively restrain price increases. Only after the introduction of the national currency, tenge at the end of 1993, the republic had the opportunity to carry out its own monetary policy. The authority responsible for the development and implementation of monetary policy is the National Bank of the RK. The following regulatory acts are the legal basis for regulating relations in the monetary market in our country:

- Civil Code of the RK (general part);
- Tax Code of the RK;
- Law of the RK “On payments and payment systems”;
- Law of the RK “On state regulation, control and supervision of the financial market and financial organizations”;
- Law “On the National Bank of the Republic of Kazakhstan”.

The national bank is of primary importance in the regulation and development of the monetary market, being an authorized body and its active participant [2].

Actually, there are main four main stages of the monetary policy of our country from ninetieth years. There would be considered each stage on the basis of the economic situation that existed at this stage and the achieved results.

Results and discussions. The first stage, between 1993-1999, was more important and critical and there were several factors, which influenced to monetary policy of the time.

- acquisition of independence;
- transition to a market economy;
- deterioration in economic performance;
- introduction of national currency.

All these factors had significant influences to the situation on domestic market of country.

There was a significant decline in production in the country about 9 percent every year, which caused a huge budget deficit, high inflation occurred in 1992 more than 3000 percent. And there was crisis in economics of the country, as a result production and corporates faced with bankruptcy. Widespread unemployment increased and incomes of citizens decreased significantly.

The economic crisis has predetermined the need to introduce tight monetary policy to stabilize the domestic market.

From 1993 to 1995 the National Bank of the RK used instruments of monetary policy which will be discussed bellow.

- Official rate of refinancing was 22 percent and in 1999 it decreased to 18 percent;
- Standards of reserve requirements were 10 percent and 5 percent from 1999;
- Open-market operations such as repo, investments, state securities;
- Lending of the second-tier banks by auctions, overnights;
- Development of the financial infrastructure of the country.

During this period, monetary policy was mainly aimed at reducing inflation. The national bank sought to suppress inflation using a contraction of the money supply. As a result, the rate of inflation fell from 1,158

percent in 1994 to 60 percent in 1995. However, at the same time, the level of monetization of the economy decreased by about half, which caused negative consequences: lack of working capital of enterprises, non-payment, barter, delays in the payment of wages and pensions.

In subsequent years, the regulation of the money supply was carried out mainly by changing the monetary aggregate M0, to which the monetary aggregate M3 reacted relatively poorly. A particularly strong reduction in cash money supply was made in 1998, as a result of which the inflation rate fell to its lowest level of 1.9 percent. The easing of pressure on the money supply in 1999 again gave a surge in inflation of 17.8 percent [3].

In this period, there were several goals of the Central bank for solving the economic problems. First of all, there was goal to increase of resources in the banking system and development infrastructure of the monetary and finance market. Secondly, there was goal to decline amount of the money supply. It is noteworthy that the main goal was to reduce inflation and improve the dynamics of production growth.

Only in 2000 there has been a considerable changing, a favorable period began for the economy of Kazakhstan. High world oil prices ensured significant GDP growth. From 2000 to 2007, GDP growth averaged about 10 percent.

As a result of the application of a correct monetary course, taking into account the favorable external environment, significant results were achieved in the economic recovery of the country.

From 2000 till 2006 situation on domestic market of the country looked like described bellow.

- Inflation rate was 6.4-8.4 percent;
- Strengthening of the tenge – 156 tenge per 1 US dollar in 2002 to 127 tenge per 1 US dollar in 2006;
- Favorable market condition and macroeconomic stabilization in the country;
- Economic growth, average annual growth rate of GDP estimated 10.3 percent.

In comparison with previous period of monetary policy period between 2000-2006 National Bank of the RK used softer monetary policy. There were used next instruments of monetary policy by the Central bank.

- Official rate of refinancing was 18 percent and in 2006 it decreased to 7 percent;
- Standards of reserve requirements were 10 percent and 7 percent in 2006;
- Open-market operations such as repo, investments, state securities increased;

– Deposits of the second-tier banks in National bank of the RK were opened on 2-4.5 percent.

Following the use of considered monetary policy instruments, the required goals were achieved and the results were obtained.

In considered period, there were important goals of the Central bank for. Firstly, there was goal to manage the liquidity on the market. It was relevant to maintaining the exchange rate of the country. It is noted that, here was goal to restraint inflation. In this period, the Central bank temporarily stopped lending overnight and overdraft and stopped the direct repo transactions. The credit activity of second-tier banks was limited by the National bank.

The next period of monetary policy of the country recognized period between 2007-2013. The period is characterized by a downturn in the economy, a slowdown in growth and an increase in the rate of growth of inflation against the backdrop of the financial crisis, as well as a worsening of the situation in the international and domestic markets.

– Inflation rate was 18.8 percent in 2007;
– Rate of the tenge was 150 and plus/minus 3 tenge per 1 US dollar in 2009;

– Fall in prices for export goods and decrease of incomes of citizens and companies;

– Economic slowdown, average annual growth rate of GDP decreased to 1.2 percent in 2009.

– During this period, despite rising inflation, the NBRK pursued a policy of cheap money in order to maintain market liquidity and availability of funds for economic entities by using instruments of monetary policy.

– Official rate of refinancing was 11 percent, it decreased to 5.5 percent;

– Standards of reserve requirements were 2.5 percent;

– Open-market operations such as repo, investments, state securities increased;

– Devaluation of tenge to preserve the country's foreign exchange reserves.

All listed above instruments of monetary policy were used for providing liquidity, for exchange rate stability, for financial stability, reducing inflation and maintaining economic growth rates.

Since 2014, the cheap money policy has been changed in terms of raising interest rates, and as a result, there was rise in credit resources. Another significant fact was the change in the monetary policy regime from targeting the exchange rate to inflation targeting. In this period was made the devaluation of national currency. The exchange rate began to form more market-driven by supply and demand with the minimum pos-

sible participation of the central bank in operations in the open foreign exchange market.

The main tool for carrying out monetary policy to maintain the planned level of inflation is the manipulation of the interest rate (refinancing rate), which increases deposit rates in private banks and increases the attractiveness of saving money rather than spending. Lowering the discount rate lowers deposit rates in private banks and reduces the attractiveness of saving money.

In addition, the increase in the discount rate increases the level of interest rates in banks and reduces the interest rates on lending. Thus, lower interest rates increase inflation. Raising the discount rate reduces inflation [4].

In practice, monetary targeting means that the national bank supports the specified parameters of change in the monetary aggregate.

This strategy is based on two prerequisites:

- if there is a stable relationship between money and the price level, then price stabilization can be achieved by limiting the monetary aggregate;

- the amount of money should be controlled by monetary policy on a limited time horizon.

With direct control of inflation, the strategy of the Central Bank focuses directly on the dynamics of inflation. The policy of the National Bank in this case is reduced to a more or less mechanical reaction to the deviations of the predicted values of inflation from the given values at a certain time horizon.

The NBK follows the policy of inflation targeting in order to gradually reduce inflation. In the “Forecast of the socio-economic development of Kazakhstan for 2015-2019” it has been established:

“The National Bank of the Republic of Kazakhstan will continue to conduct monetary policy, the main goal of which is to ensure price stability, which implies keeping annual inflation in the range of 6%. As part of this work, measures will be taken to improve the interest rate channel and gradually reduce the role of the currency channel. In order to effectively address the challenges facing the Government and the National Bank, a set of measures will be developed aimed at reducing inflation to 3-4% in the medium term.”

In 2017, the monetary policy was conducted in accordance with the principles of inflation targeting. The measures of the National Bank, including the interest rate policy, were aimed at achieving inflation targets, which for 2017 were defined within the boundaries of the target corridor of 6-8%.

As a result of the moderately tight monetary policy of the National Bank in 2016 and the first half of 2017, as well as under the influence of favorable external and internal conditions, inflation was slowing down.

The stable situation in the commodity markets, the weakening of external inflationary pressure, the strengthening of the exchange rate in the first half of the year contributed to the downward trajectory of inflation. The decrease in the inflationary background was also due to the cumulative effect of the negative dynamics of real money incomes of the population, moderate growth rates of regulated services. The recovery in economic growth and consumer demand did not exert inflationary pressure. When making decisions in the field of monetary policy, along with the level of actual inflation, the National Bank also took into account its forecast indicators, inflation expectations, and emerging trends in the markets.

The exchange rate of tenge served as an automatic stabilizer and was formed with minimal interference from the National Bank. An increase in devaluation expectations led to an excess demand for foreign currency and, as a consequence, an increase in volatility and a tendency to weaken tenge. In order to stabilize the situation in the foreign exchange market and to meet the arising demand, the National Bank conducted interventions. The interventions of the National Bank were aimed solely at smoothing short-term and speculative fluctuations unrelated to the influence of fundamental factors.

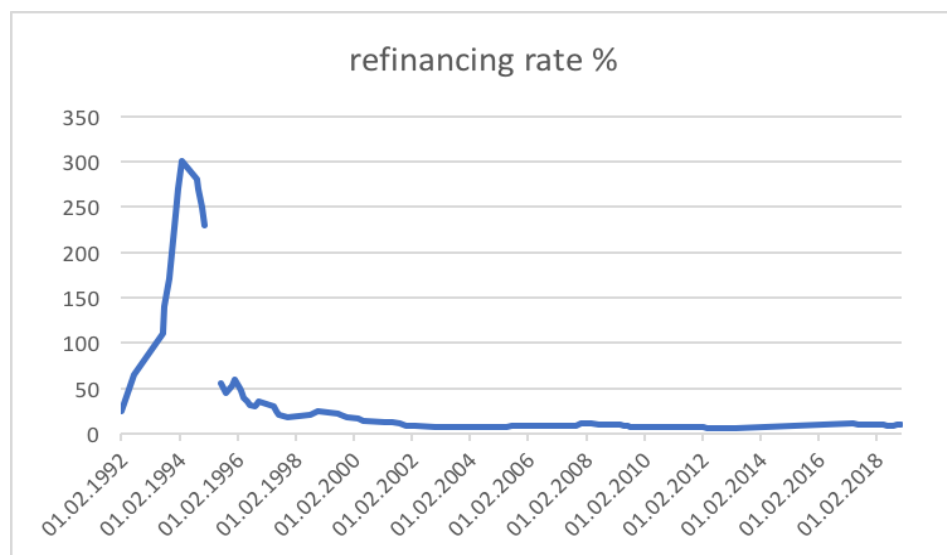

Figure 1 – Refinancing rate of the Central bank 1992-2018

Note – Compiled by the author, source www.nationalbank.kz [5]

Taking into account the assessment of influencing factors and inflation forecasts and the main macroeconomic parameters in the medium term, the decisions taken by the National Bank were aimed at gradually easing the monetary conditions. During 2017, the base rate level was

gradually reduced from 12% to 10.25%. The gradual easing of monetary policy ensured the stability of the financial market.

From figure 1 we could mention that refinancing rate of the Central bank peaked in 1993 at over 300% and from about 1998 the indicator stabilized at the level of 10-12%.

To limit the possible implementation of inflation risks, the National Bank conducted operations to tie excess liquidity, mainly by issuing short-term notes. In addition, in the framework of absorbing excess liquidity, constant access tools were also used – 1 and 7-day deposits of the National Bank and direct repo operations for a period of 1 day on the Kazakhstan Stock Exchange [6].

The main objective of the National Bank is to ensure price stability in the Republic of Kazakhstan. Price stability means achieving and maintaining a low level of inflation. Low inflation helps to maintain the purchasing power of the population, reduce economic uncertainty, contributes to the growth of long-term investment in production and best contributes to economic growth and improve the well-being of the population. In 2016-2017, the target target of the National Bank was the annual inflation corridor of 6-8 percent. Starting in 2018, the targets are reduced as part of the strategy for achieving the medium-term inflation target.

Targets of inflation is set at the following level:

- 5-7 percent at the end of 2018,
- 4-6 percent at the end of 2019,
- Lower, but close to 4 percent at the end of 2020 and subsequent years.

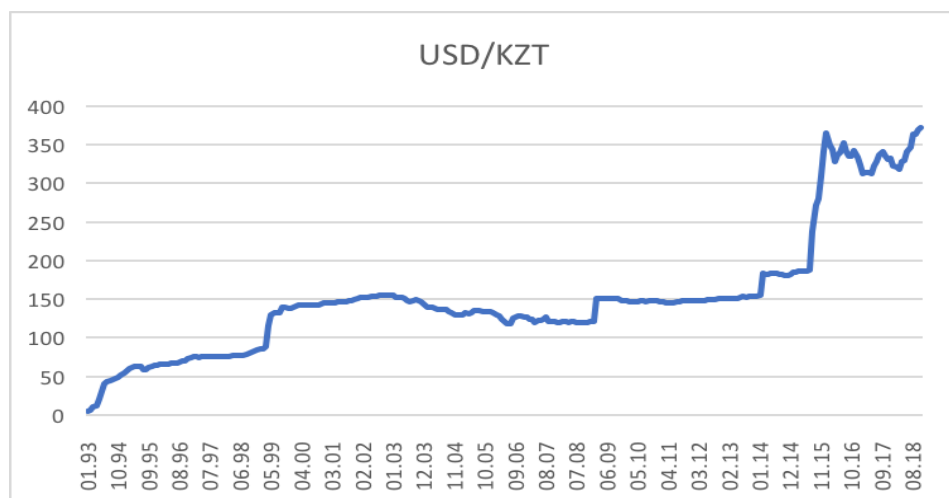

Figure 2 – National currency rate USD/KZT, 1993-2018 [2]

Note – Compiled by the author, source www.nationalbank.kz [5]

Conclusion. It has to be noted that, in general, monetary policy pursued since 1993 can be described as quite flexible and corresponding to the conjuncture of international and domestic markets. However, in some cases, the rigidity and sharpness of the policy leads to a deterioration in the economic condition of the population, enterprises and financial organizations. The measures taken by the central bank in most cases can only smooth out the instability of the money market.

The main objective of the National Bank was changed by the requirements of time and economy, the last direction of monetary policy is inflation targeting. The transition to inflation targeting allows not only to reduce inflation and maintain it within the target, but also to reduce the volatility of other key macroeconomic parameters. At the same time, in developing countries with a high degree of dollarization of the economy, it may be justified to smooth the excessive volatility of the national currency.

REFERENCES

1. Rozanova N. M. Monetary policy. Moscow Urait – 2017. – 410 p.
2. Muhamediev B. M. Inflation processes and monetary policy in the economy of Kazakhstan // Bulletin of KazNU. – Almaty 2011.
3. Nurgazina A.M, Assylova A. S. Monetary policy. – Almaty 2017.
4. The concept of development of the financial sector of the Republic of Kazakhstan until 2030.
5. www.nationalbank.kz – official web-site of the National Bank of the Republic of Kazakhstan
6. Lee V.D. Inflation targeting in the implementation of the new economic policy of Kazakhstan// Bulletin of KazNU. – Almaty 2015.

Л.А. Қуанова, «Қаржы» кафедрасының оқытушысы
әл Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті,
Алматы қ., Қазақстан

Экономиканы ақша-несиелік реттеу құралдарының эволюциясы

Түйіндеме. Мақалада ұлттық валютаның қалыптасуы мен жиырма бес жылдан астам уақыт аралығында Қазақстандағы ақша-несиелік реттеудің даму ерекшеліктері қарастырылады. Сонымен қатар, ақша-несие саясаты құралдарының дамуы елдегі экономикалық жағдайдың өзгеріп, инвестициялық климаттың жетілдіруіне байланысты болғаны көрсетіледі. Мақалада экономиканы ақша-несиелік реттеудің негізгі құралдарына және олардың уақыт динамикасына байланысты өзгеруіне ерекше көңіл бөліне-

ді. Ақша-несиелік реттеу процесі эволюциясының негізгі төрт кезеңі, қандай да бір құралды пайдаланудың алғышарттары мен себептері, Ұлттық Банкінің экономиканы реттеудегі нысандау бағытының өзгертілуі қарастырылады. Ақша-несие саясатының қалыптасу процесінің құрамдас бөлігі болып тәуелсіздікке қол жеткізу, нарықтық экономикаға өту және ұлттық валютаны айналымға шығару табылатыны ескеріледі. Бұдан басқа, еліміздің ақша-несие нарығындағы қатынастарды реттеудің құқықтық негіздері атап өтіледі.

Түйінді сөздер: ақша-несие саясаты, Ұлттық банк, инфляциялық нысаналау, ақша-несие нарығы, валюта бағамы, қайтақаржыландыру мөлшерлемесі, экономикалық өсу.

Л.А. Куанова, преподаватель кафедры «Финансы»
Казахский Национальный Университет имени аль-Фараби,
г. Алматы, Казахстан

Эволюция инструментов денежно-кредитного регулирования экономики

Аннотация. В статье рассматриваются особенности развития денежно-кредитного регулирования в Казахстане начиная с периода становления национальной валюты и на протяжении двадцати пяти лет. Отмечается, что развитие инструментов денежно-кредитной политики происходило по мере изменения экономической ситуации в стране и развития инвестиционного климата. При этом, особое внимание уделяется основным инструментам денежно-кредитного регулирования экономики и их динамики во времени. В статье рассматриваются основные четыре этапа эволюции процесса денежно-кредитного регулирования, предпосылки и причины использования того или иного инструмента, изменения направления таргетирования в регулировании экономики национальным банком страны. Отмечается, что составной частью процесса становления денежно-кредитной политики является обретение независимости, транзит экономики на рыночную и выпуск в обращение национальной валюты. Кроме того, отмечаются правовые основы регулирования отношений на денежно-кредитном рынке страны.

Ключевые слова: денежно-кредитная политика, Национальный банк, инфляционное таргетирование, денежно-кредитный рынок, курс валюты, ставка рефинансирования, экономический рост.

Д.Б. Муратова¹, экономика ғылымдарының кандидаты, доцент
Д.А. Джунусова², экономика ғылымдарының кандидаты, доцент
^{1,2} М.Х. Дулати атындағы Тараз Мемлекеттік Университеті,
Тараз қ., Қазақстан

КӘСІПОРЫННЫҢ ҚАРЖЫЛЫҚ ЖАҒДАЙЫНЫҢ ӨТІМДІЛІГІ МЕН ТАБЫСТЫЛЫҒЫ

Түйіндеме. Кәсіпорынның қаржылық жағдайы, оның қаржы ресурстарының құрылу және пайдалану үрдісін бейнелейтін көрсеткіштер жиынтығымен сипатталады.

Нарықтық экономикада кәсіпорынның қаржылық жағдайы оның қызметінің соңғы нәтижелерін бейнелейді. Кәсіпорын қызметінің соңғы нәтижелері кәсіпорынның меншік иелеріне (акционерлерге), оның әріптестеріне, салық органдарына қажет. Мұның барлығы экономикалық субъектінің қаржылық жағдайын талдаудың үлкен мәнге ие екендігін көрсетіп, экономикалық үрдісте мұндай талдаудың рөлін көтереді. Белгілі бір шешім қабылдау үшін кәсіпорынның қаржылық ресурстармен қамтамасыз етілуін, олардың орналасуының және пайдаланылуының тиімділігін, кәсіпорынның төлем қабілеттілігін, оның әріптестермен өзара қарым-қатынастарын талдау керек. Бұл көрсеткіштің базасы кәсіпорынды тиімді басқару үшін керек. Олардың көмегімен басшылар жоспарлау, бақылауды жүзеге асырады, өз қызметін жақсартып, бағытын жетілдіреді.

Қаржылық талдаудың негізгі мақсаты – кәсіпорынның қаржылық жағдайы туралы, оның пайдасы мен шығындары туралы, дебиторлар және кредиторлармен есептесудегі актив және пассив құрылымындағы өзгерістер туралы нақты, әрі объективті мәлімет беретін ақпараттық параметрлерді алу. Бұл жағдайда, бизнестің қай кезеңінде меншік иесі табыс ала алатынын және ол қандай альтернативті шығындармен байланысты екенін түсінген дұрыс.

Түйінді сөздер: кәсіпорын қаржысы, қаржылық жағдай, айналым шығындары, пайыздық үлес, өнімнің сатылымы.

Кіріспе. Кәсіпорынның қаржылық жағдайын объективті бағалау үшін бөлек есептік мәліметтерден негізгі факторлардың анық қатынастары – қаржылық коэффициенттерге көшу керек. Есептемелерде қаржылық коэффициенттерді (көрсеткіштерді) қолдану бағалау пасын көтеруге және кәсіпорынның жағдайы туралы объективті тижесі шығаруға мүмкіндік береді, себебі шешім қабылдау тұрғысынан, қаржылық есептемені қолданушыларға маңызы бар

терді анықтауға мүмкіндік береді, сонымен қатар шаруашылық жүргізу жүйесінде бизнес үшін мүмкін тәуекелдерді ескеруге мүмкіндік береді. Қаржылық коэффициенттердің үлкен артықшылығы олар есептік мәліметтерге инфляцияның әсерін трансформациялайды, мұның өзі талдаудың ұзақ мерзімді аспектісінде әсіресе туалды болып саналады [1].

Мәні – есептеме мәліметтері бойынша есептелген коэффициенттерді жалпы алынған стандарттық коэффициенттермен, орташа салалық нормалармен, кәсіпорын қызметінің нәтижелері бойынша алдыңғы жылдарда есептелеген сәйкес коэффициенттермен салыстыру.

Бірақ қаржылық коэффициенттер тек жалпы бағыт береді, олар кәсіпорынның қаржылық жағдайының өзгерісін білдіретін белгілер болып табылады. Олар әрі қарай терең талдау өткізудің бағытын анықтауға мүмкіндік береді.

Сараптамалық бөлім. Бизнесі бағалау бойынша қызмет кәсіпорынның қаржылық іс әрекеттерінің негізгі тенденцияларының талдауын қамту керек. Ол үшін түсініктемесі бар қаржылық есептемелердің және баланстың мәліметтері қолданылады. Қаржылық талдаудың нәтижелері кәсіпорынның табыстарын және шығындарын болжауға, болашақ ақша ағымдарының келтірілген құнының ставкасын анықтауға тікелей әсер етеді.

Қаржылық-шаруашылық қызметті талдау әдістемесінде көрсетілгендей: қаржылық талдаудың негізгі мақсаты – кәсіпорынның қаржылық жағдайы туралы, оның пайдасы мен шығындары туралы, дебиторлар және кредиторлармен есептесудегі актив және пассив құрылымындағы өзгерістер туралы нақты, әрі объективті мәлімет беретін ақпараттық параметрлерді алу. Берілген жұмыста бизнесті (кәсіпорынды) бағалау кезінде, тәуекелдер ықтималдығын да қаржылық талдаудың рөлі қарастырылады. Әрбір бизнес анық қоршаған орта шарттарында қызмет етеді. Мұнда қоршаған орта бұл тек табиғи ресурстар емес, сонымен бірге құқықтық орта, қаржылық орта, нормативті база және т.б. Анықсыздық бизнес үшін пайда көзі бола отырып, сонымен бірге кәсіпорын үшін тәуекел көзі, ен мен банкроттылық тәуекелі болып табылады. Ұсынылып отырған, кәсіпорынның қаржылық тұрақтылығын талдаудың, көп факторлы статистикалық талдаудың әдістемесі кәсіпорынның банкроттылық жағдайын анықтауға, кәсіпорынның қаржылық жағдайының лауының негізгі себептерін анықтауға, бизнестің қоршаған ортасының жағдайын анықтайтын және кәсіпорынға банкроттылық лінің ықтималдығы бар факторларды бағалауға мүмкіндік береді. Берілген әдістеме бойынша қаржылық тәуекел бағаланады. тық кәсіпкерлік тәуекел операциялық левериджбен (тетікпен) байланысты. Операциялық леверидж – бұл пайданың өсім немесе төмендеу қарқыны мен өнімді өткізуден түскен түсімнің өсімі немесе

төмендеуінің қарқыны арасындағы тәуелділікті анықтауға мүмкіндік беретін көрсеткіш. Өнім өндірісіне жұмсалатын шығындарды айнымалы және тұрақты шығындарға бөліп қарастыруға болады [2].

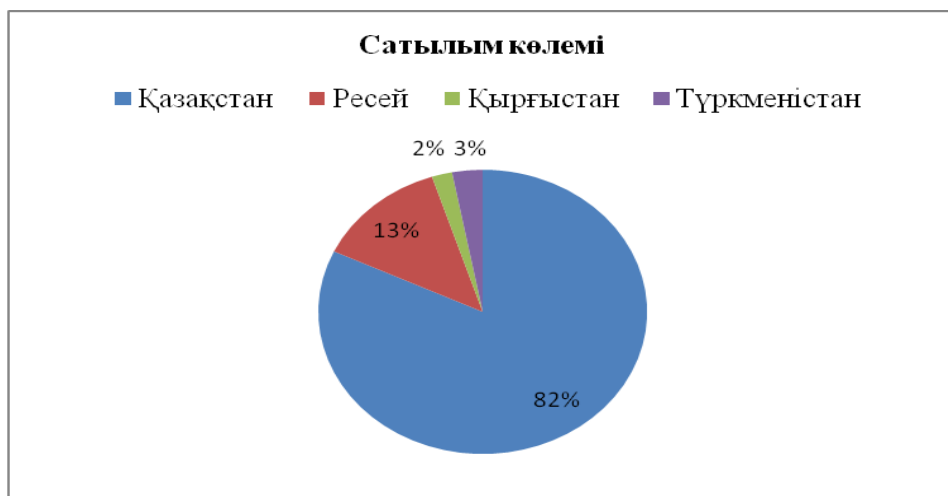
Айнымалы шығындарға өнім көлемі өзгерген сайын (ұлғайған немесе азайған кезде) өзгеріп отыратын шығындарды жатқызуға болады. Оларға шикізат және материал сатып алуға жұмсалатын шығындар, энергияны тұтыну шығындары, көлік шығындары, енбекақы шығындары (енбекақы төлеудің келісімді жүйесінде) және т.б. шығындар жатады. Теориялық есептемелерде айнымалы шығындар өндірілген өнім көлеміне пропорционалды деп саналады. Тұрақты шығындарға өндірілген өнім көлеміне тәуелді болмайтын шығындарды жатқызуға болады (амортизациялық аударымдар, несие бойынша төленетін пайыздар, арендалық төлем, басқару персоналына төлемдер және басқа да әкімшілік шығындар). Айтып кететін жайт, шығындарды айнымалы және тұрақты деп бөлу бұл шартты мәселе. Осымен қоса, шығындар арасындағы айырмашылық шаруашылықты жүргізудің шығынсыздық нүктесін талдау үшін негіз болып табылады. Шығынсыздық концепциясы – өндірілген тұрақты шығындарды қайтару мақсатында қанша қызмет сату керек немесе қанша өнім бірлігін сату керектігін анықтайды. Алайда, өнім бағалары тұрақты шығындарды жабуға жеткілікті және пайда алуға болатын, айнымалы шығындарды өтейтіндей және қосымша табыс табатындай тағайындалады.

Нәтижелері және талқылаулар. Бағаланып отырған кәсіпорын «Скиф Трейд» ЖШС 1997 жылы құрылған. «SMALL» атты брендке ие компания, Қазақстан Республикасында супермаркеттер тораптарына ие.

«Скиф Трейд» ЖШС қызметінің негізгі бағыты:

- кондитерлік өнімдерді өндіру және сату;
- халықтық тұтыну тауарларын сату бойынша коммерциялық, сауда-саттық, делдалдық қызмет;
- заңмен тыйым салынбаған және кәсіпорын қызметінің негізгі міндеттеріне қайшы келмейтін өзге де коммерциялық және шаруашылық қызмет түрлерін жүзеге асыру.

Кәсіпорын шаруашылық иелігінде жеке мүлкі бар заңды тұлға болып табылады. Кәсіпорынның үлесіне Қазақстан Республикасының кондитерлік өнімдер өндірісінің жалпы көлемінің 24%-ы және қазақстандық кондитер өнімдер нарығындағы сатылым көлемінің 11%-ы келеді [3].

Сурет 1 – Сатылым көлемінің пайыздық үлесі [4]

Кәсіпорын өнімінің негізгі сатылым көлемі Қазақстан Республикасында жүзеге асады – (82%).

Қантты кондитерлік өнімдер. Өнімнің бұл түріне сатылым көлемінің ең көбі келеді. Өндірілетін қантты өнімдердің сегментіне өнімнің келесі түрлері кіреді: карамель (58%), конфеттер (28%), драже (4%), мармелад (4%), ирис (2%), зефир (2%), шоколад (1%).

Сурет 2 – Қантты өнімдер сатылымы [4]

Ұннан жасалған кондитерлік өнімдер. Бұл өнімнің сатылым көлемі орташа алғанда жалпы өткізілген өнім көлемінің 30%-ын құрайды. Кәсіпорын ұннан жасалатын өнім түрлерінен вафли, қантты және созылмалы печенье өндіреді. Ең танымалы қантты печенье болып табылады. кәсіпорынның қантты печенье ассортиментінің оннан аса түрі бар, бұл топтағы ең үлкен сұранысқа ие «Юбилейное» печеньесі.

Сурет 3 – Ұннан жасалған өнімдер сатылымы [4]

Кесте 1 – Кәсіпорынның жалпы сатып алу көлеміндегі он және одан жоғары пайыздық үлеске ие жеткізушілердің атаулары.

	Жеткізушілер атаулары	Тұрғылықты орны	Өнімдер атауы	Жалпы жеткізу көлеміндегі үлесі
Шикізат	«Кант» АҚ	ҚР, Алматы қаласы	Қант	11,2%
	«Gas Development» ЖШС	ҚР, Алматы қаласы	Қант	13,7%
	«Костанайский мелькомбинат» АҚ	ҚР, Қостанай қаласы	Ұн	15,3%
	«Народное предприятие Набережно Челнинский Картонно бумажный Комбинат» ЖАҚ	РФ, Набережный Челны қаласы	Гофротара	11,3%
Жабдықтар	«Inam Pazarlama Ticaret A.S.» фирмасы	Түркия, Измир	Экструдирленген өнімдер өндірісі желісі	15,30%
Ескерту – қолданылған әдебиет негізінде автор құрастырған [4]				

Кәсіпорынның жалпы сатып алу көлеміндегі қазақстандық шикізаттың үлесі 49,81%, ал шеттен әкелінген шикізат үлесі 46,02%-ды құрайды. Шикізат теміржол және автокөлікпен жеткізіледі.

Кесте 2 – Кәсіпорынның жалпы сатудан түскен түсімінің он және одан да жоғары пайыздық үлесіне ие тұтынушылардың атаулары

Тұтынушылар атаулары	Тұрғылықты орны	Өнімдер атауы	Жалпы тұтыну көлеміндегі үлесі
"Интер Фуд Трейд" ЖШС	ҚР, Алматы қаласы	Кондитрелік өнімдер	80%
"Русллада" АҚ	РФ, Челябинск қаласы	Кондитрелік өнімдер	13%
Ескерту – қолданылған әдебиет негізінде автор құрастырған [4]			

Сатылым көлемінен Ресей Федерациясының үлесіне 13%, Қырғызстан – 2%, Түркменстан – 3% келеді. Отандық нарықта кәсіпорын өз өнімдерін барлық ірі қалаларда өткізіледі: Астана, Алматы, Ақтөбе, Ақтау, Атырау, Қарағанды, Көкшетау, Қостанай, Қызылорда, Павлодар, Петропавл, Талдықорған, Тараз, Орал, Өскемен, Шымкент. Қостанай облысының аймақтық нарығында фабрика өнімдерінің 14% өткізіледі [5].

Компанияның қаржылық жоспары мынадай шешімдер үшін жүзеге асырылады:

1. Компанияның үздіксіз қызметін, техникалық және қоғамдық дамуына деген қажеттілігін қаржылық ресурстармен қамсыздандыруы;

2. Компанияның мемлекеттік бюджетке төлеу туралы жоспарлы тапсырмасының орындалуы.

Қорытынды. Кәсіпорын ең төменгі қаржылық тұрақтылыққа, кәсіпорын міндеттемелері кепілдендірілген түрде ағымдағы активтермен өтелген жағдайда қол жеткізеді және келесі шарттың орындалуы осы тұрақтылықтың белгісі болып табылады: ағымдағы және ұзақ мерзімді активтер қатынасының коэффициенті қарыз капиталы мен меншікті капитал қатынасының коэффициентінен артық болуы керек. Біздің талданып отырған кәсіпорынның жағдайында қаржылық тұрақтылық орын алады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Управление рисками в инновационно-инвестиционной деятельности предприятия: Учебное пособие / Балдин К.В. – М.: Дашков и К, 2013. – 420 б.

2. Новиков А.И. Теория принятия решений и управление рисками в финансовой и налоговой сферах: Учебное пособие / Новиков А.И. – М.: Дашков и К, 2012. – 288 б.

3. Плошкин В.В. Оценка и управление рисками на предприятиях: Учебное пособие / Плошкин В.В. – Ст. Оскол: ТНТ, 2013. – 448 б.

4. Блог Б. Лутца. Электронный ресурс. Режим доступа: <http://fastlane.gmblogs.com>.

5. Основные инструменты PR. Электронный ресурс. Режим доступа: <http://media.ls.urfu.ru/456/1154/2392/2303/>

Д.Б. Муратова¹, кандидат экономических наук, доцент

Д.А. Джунусова², кандидат экономических наук, доцент

^{1,2} Таразский Государственный Университет имени М.Х. Дулати,
г. Тараз, Казахстан

Эффективность и доходность финансового состояния предприятий

Аннотация. Финансовое состояние предприятия характеризуется совокупностью показателей, отражающих процесс формирования и использования его финансовых ресурсов.

В рыночной экономике финансовое состояние предприятия отражает конечные результаты его деятельности. Окончательные результаты деятельности предприятия требуются владельцам предприятия (акционерам), его партнерам, налоговым органам. Все это подчеркивает важность анализа финансового положения хозяйствующего субъекта, что повышает роль такого анализа в экономическом процессе. Для принятия решения необходимо проанализировать финансовые ресурсы предприятия, эффективность их размещения и использования, платежеспособность предприятия и его взаимоотношения с партнерами. Основой для этого показателя является эффективное управление предприятием. С их помощью менеджеры планируют, контролируют, улучшают свой бизнес и улучшают свою ориентацию.

Основной целью финансового анализа является получение информации о финансовом состоянии предприятия, его прибылях и убытках, точной и объективной информации об изменениях в структуре активов и пассивов дебиторской задолженности и кредиторов. В этом случае важно понять, на каком этапе бизнеса владелец может заработать и что это связано с альтернативными затратами.

Ключевые слова: финансы предприятия, финансовое состояние, расходы по реализации, доля в процентах, реализации продукции.

D.B. Muratova¹, candidate of economic sciences, associate professor
D.A. Dzhunusova², candidate of economic sciences, associate professor
^{1,2} Taraz state University named after M. Kh. Dulati, Taraz, Kazakhstan

Effectiveness and deficit of financial condition of enterprises

Abstract. The financial condition of the company is characterized by a set of indicators reflecting the process of formation and use of its financial resources.

In a market economy, the financial condition of an enterprise reflects the final results of its activity. The final results of the enterprise are required by the owners of the enterprise (shareholders), its partners, tax authorities. All this underlines the importance of analyzing the financial situation of an economic entity, which enhances the role of such an analysis in the economic process. To make a decision, it is necessary to analyze the financial resources of the enterprise, the efficiency of their placement and use, the solvency of the enterprise and its relationship with partners. The basis for this indicator is the effective management of the enterprise. With their help, managers plan, control, improve their business and improve their orientation.

The main purpose of financial analysis is to obtain information on the financial condition of the company, its profits and losses, accurate and objective information about changes in the structure of assets and liabilities of receivables and creditors. In this case, it is important to understand at what stage of the business the owner can earn and that this is associated with opportunity costs.

Keywords: financial institution, financial position, realizations, realizations, realizations of products.

МРНТИ 06.01.11

ИННОВАЦИОННО-УПРАВЛЕНЧЕСКОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ИННОВАЦИОННО-УПРАВЛЕНЧЕСКОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ

С.Ж. Пралиева¹, экономика ғылымдарының кандидаты, доцент
С.Н. Изеев², экономика ғылымдарының кандидаты, доцент
^{1,2} «Тұран» Университеті» мекемесі, Алматы қ., Қазақстан

Түйіндеме. ХХІ ғасырдағы экономикалық өсім неоклассикалық ағымның өкілдері қалыптастырған экономикалық принциптерге арқа сүйеді. Олардың көзқарастарына сәйкес экономикалық өсімнің қайнар-көзі инновация құбылысы болып табылады. Ол адамзат баласының әлеуметтік және экономикалық өміріне сапалы түрде жаңа тауарлар мен қызметтерді, бизнесті жүзеге асырудың түрлерін, басқарудың түрлерін және т.б. еңгізеді.

Инновацияларды жүйелі түрде еңгізуге негізделген экономикалық өсімнің жаңа концепциясы сынақтан сәтті түрде индустриалды дамыған елдерде өтті және өзінің сәттілігін жаңа индустриалды елдердің тәжірибесінде көрсету үстінде.

Берілген мақалада инновациялық үрдістерді басқару бойынша шет елді тәжірибе қарастырылған. Қазіргі кездегі мемлекеттік дамудың заманауи деңгейі өнеркәсіптік өндірістің бәсекеге қабілеттілігін анықтауға жаңа талаптар қоя бастады. Өндеуші саланы дамытатын және өндіріс саласының бәсекеге қабілеттілігін жоғарылататын, тұтыну нарығында бәсекеге қабілетті болатын өнімдерді әрдайым еңгізіп тұру қажеттілігі туындады. Бұл үрдіс-инновациялық өнім шығару мен қызмет түрлерін ұсыну мақсатында, ғылыми ұйымдар мен өндірістік кәсіпорындар арасында қарым-қатынасты ұйымдастыруды және болашақта стратегиялық жоспарлауды қажет етеді.

Түйінді сөздер: инновациялар, ұлттық инновациялық жүйе, ғылыми-техникалық даму, инновациялық инфрақұрылым, мемлекеттік инновациялық саясат, инновациялық кәсіпкерлік.

Кіріспе. Жалпы, еуропалық, америкалық дамыған елдермен қоса азиялық дамыған елдер тәжірибесіне назар салсаңыз, олардың әрқайсысы әлемдік нарықты бағындыруда өз жолымен жүрсе де барлығына ортақ, индустриалдық-инновациялық үрдістердің тереңде жатқан сырын ашатын сәттер бар екенін көреміз. Әр елдің өзінің

индустриальдық саясатына тән ерекшеліктер болуы заңды десек те, бұл саясат екі негізгі категорияға – өнеркәсіпті мемлекет тарапынан реттеу мен қолдауға келіп тіреледі. Мемлекеттің тікелей араласу әдісі әдетте көп шығынды талап етеді.

Қандай бір үлкен істі болса да қолға аларда өзгелердің үлгісінен үйренген тезірек оң нәтижеге қол жеткізудің бірден-бір таптырмас жолы болып табылады. Осы тұрғыдан өткен күн тәжірибесіне көз салғанда Еуропадағы орта ғасырларда орын алған «өнеркәсіптік төңкерістен» бастау алған әлемдегі ғылыми-техникалық прогресс соңғы ғасырда, әсіресе соңғы жарты ғасырда жаңа сатыға көтерілді деуге болады. Осы кезеңде әлемдік экономика жаһандануға толық бет бұрды. Бұл өз кезегінде бәсекелестікті мүлде күшейтіп жіберді. Бәсекелестікке төтеп беру үшін өнеркәсіп алпауыттары жаһандану үрдісіне жылдамдата енуге мәжбүр. Жаһандану дәуірінде экономиканың қозғаушы күші – ғылыми-техникалық прогресс те ғылым мен техникадағы, технология мен инфрақұрылымдағы жаңашылдықтың, басқаша айтқанда инновацияның деңгейіне, оның жетістіктерін қолдана білуге тікелей байланысты болып отыр. Сол себепті дамыған елдер бұл бағытқа бөлінер қаржыны жылдан-жылға көбейтіп келеді.

Сараптамалық бөлім. Дүниежүзіндегі ең ірі экономикалық держава АҚШ-тың өзі жекеменшік сектордың қаржысына федералдық бюджеттен қосымша қомақты қаржы бөледі. Бөлінген қаржыны игере алатын инфрақұрылымдар да өте жақсы дамыған. Негізгі іргелі ғылыми күштер шоғырланған университеттер мен әскери, азаматтық фирмалардың арасында тығыз байланыс орнатылған, олар бірімен бірі барынша қанағаттандыру бағытында түзілсе, өнеркәсіптік концерндердің өз ғылыми-зерттеу лабораториялары жұмыс істейді. АҚШ үкіметі ғылым мен техниканың басым бағыттарын тікелей қаржыландырып, бақылауда ұстап отырады. Фирмалар негізінен жақын арада табыс табуды ойлайтын болғандықтан үкімет іргелі ғылымды қаржыландыруды да өз мойнына алған. АҚШ-та 90-ға жуық ғылыми-техникалық арнайы аймақ бар, соның бірі Силикон жазығының өзінде ғана әлемдік компьютерлер мен есептегіш машиналардың 20 пайызы жасап шығарылады. Үкімет болашақта ғылыми сыйымдылығы мол өндіріске басымдық беретін 1 мыңнан аса еркін экономикалық аймақ құруды жоспарлап отыр.

Германияда 50-ден астам, Голландияда – 45, Англияда 30 технопарк бар. АҚШ пен Еуропада инновациялық салада жұмыс істеп жатқан қызметкерлер саны соңғы жылдары 2 есе өссе, Оңтүстік-Шығыс Азия елдерінде ол 3-4 есе өсті. Қытай да мұндай экономикалық аймақтарды дамытуға ақшаны аямай жұмсап отыр [1].

Азия елдерінің ішінде Жапонияның тәжірибесі айрықша көңіл аударарлық. Өзінің іргелі ғылымы дамымаған ел өткен ғасырда,

әсіресе екінші дүниежүзілік соғыстан кейінгі жылдары шетелдік дайын технологияны трансферттеу ісін өте жақсы жолға қойды. Соның арқасында жапондар ғылыми зерттеулерге кететін шығындарды үнемдеді, өндіріске жаңа техника мен технологияны ендіру мерзімін мүмкіндігінше қысқарта білді. Екінші жағынан өте көп шығынды талап ететін қорғаныс саласына қаржы бөлмегендіктен жапондық банктер өте төмен деңгейде өндіріске несие бөлу мүмкіндігіне ие болды, ол өз кезегінде өнеркәсіптің тез аяққа тұруына себепші болды. Жапонияда әсіресе «бентя-бизнес» немесе «тәуекелшіл кәсіп» қатты дамыды. Оның ерекшелігі жапон бизнесінің тапқан табысының бір бөлігін жаңа бағыттағы, пайда әкелуіне ешкім кепілдік бере алмайтын салаларды дамытуға тоқтаусыз жұмсап отырғандығында. Нәтижесінде жаңа фирма, жаңа тауар ғана пайда болмайды, ең бастысы жаңа мамандар, кадрлар өсіп, жетіледі. Қаржыны «өндірістен – өндіріске» деген ұстаныммен жұмыс істейтін жапон ұстанымының негізінен «ғылымнан – өндіріске» дейтін батыстық бизнес ұстанымынан басты айырмашылығы осында. Бизнесі бұлай жүргізу шағын және орта бизнестің тез арада қатты өркендеуіне, нарық талабына бейімделгіш, икемшіл болып қалыптасуына қажетті жағдай жасады.

Дамыған елдерде ҒЗТКЖ бөлінетін шығынның басты бөлігі жекеменшік сектордың үлесіне тиеді. Еуропалық Одақта ҒЗТКЖ келісім-шарттар түзерде шығынның 50%-ы бюджеттен қаржыландырылады, қалғаны – нәтижеге жетуге мүдделі компаниялардың есебінен [2].

Жапонияда бұл бағыттағы жалпы шығынның 20%-ы мемлекет мойнында, қалғанын жеке меншік сектор көтереді. 1970-жылдардың басында экономикалық өрлеу жайлы ұлттық деңгейде арнайы бағдарлама қабылдаған Оңтүстік Корея мемлекетінде ірі компаниялардың ғылыми-техникалық бағытта жұмыс істейтін шағын компанияларды құруы және дамытуы жапон елінің табысынан да асып түсті. Бұндай шағын кәсіпорындар мемлекеттік бюджеттің ең үлкен тұтынушылары ғана болып қойған жоқ, оларды оған қоса ірі компаниялар да өте белсенді түрде қаржыландырып отырды.

Мысалы, бір ғана 1989 жылы «Самсунг» компаниясы зерттеу мен әзірлеме жұмыстарына 900 млн. доллар, ал «Хюндай» компаниясы 600 млн. доллар қаржы жұмсады. Ал, сол «Самсунг» компаниясы 2007 жылдан 2012 жыл арасында 45,835 млрд. доллар жұмсамақшы. «Сименс» бұл мақсатқа осы аралықта 6,5 млрд. доллар, «Майкрософт» – 5,8 млрд. доллар, «Матушита Электрик» – 5,6 млрд. доллар, «Сони» – 4,7 млрд. доллар құймақшы [3]. Инновациялық саясаттың қағидаттарын жүзеге асыруда бүкіл мемлекет деңгейінде, сондай-ақ аймақтық деңгейде шешілетін мәселелер бірлігін ұмытпау қажет. Бұл жерде мемлекеттің рөлінің өте жоғары

екенін айтып өтуге тиіспіз. Өркениетті елдер ғылыми-техникалық саясатқа ерекше назар аударып, мемлекет тарапынан қомақты қаражат бөлуде. Мысалы, Қытайдың «бір академия, екі жүйе» қағида-сымен қайта құрылған Ғылым академиясында академиялық зерттеулер коммерциялық табыспен бірлескен жағдайда жүзеге асады. Бұл елде ғылыми-зерттеу институттары негізінде жұмыс істейтін фирмалар мен корпорациялар өте көп.

Жапония секілді ғылым мен техниканы дамытудан басқа жолы болмаған Оңтүстік Корея елі де өзге елдердің ғылыми жетістіктерін пайдалану арқылы алға қарай үлкен секіріс жасады [4]. Ғылым мен техниканы экономикалық дамудың басты құралы деп санаған бұл елде 1991 жылдың өзінде ғылыми-зерттеулерге бөлінетін қаржы елдің ІЖӨ-нің 2 пайызын құрап, 5,5 млрд. АҚШ долларына, 2001 жылы 5 пайызға жеткен. Корея университеттерінде іргелі ғылымға үлкен көңіл бөлінсе, жекеменшік мекемелер мен кәсіпорындар қайтарымы тез жобалармен айналысады. Мемлекет қаржысы негізінде жұмыс істейтін, жекеменшік кәсіпорындардың қаржысы жетпейтін және тәуекелшілдігі жоғары, басқаша сөзбен айтқанда венчурлық жобаларды жүзеге асырумен айналысатын институттар осы екі тарапты жалғастыратын көпір рөлін атқарады. Корея үкіметі сондай-ақ 1982 жылдан бастап өндірісті дамыту үшін аса қажет, бірақ мемлекеттің қатысуынсыз өндіріс орындарының өз күші аздық ететін жалпыұлттық деңгейдегі ғылыми жобалар мен зерттеулерді іске асыруды қолға алып келеді [5].

Нәтижелері және талқылаулар. Негізі, инновациялық қызметтің әлемдегі бүгінгі таңдағы жағдайы сөз болғанда ең бірінші кезекте табиғи қазба байлығы мол елдер мен ондай байлығы өте аз елдердің тәжірибесіне назар аударған пайдалы болмақ. Бұл тұрғыдан келгенде Австралия мемлекеті де Қазақстан тәрізді экономикасы шикізат экспортына тәуелді елдердің қатарына жатады. Бұл елде қабылданған мемлекеттік бағдарламаға сәйкес қандай бір шетелдік компания Австралияда өз өнімін сатқысы келсе, онда бұл компанияның экспорты мен импортының арақатынасы тепе-тең болуы тиіс.

Екінші жағынан табиғи қазба байлықтың аз болуы елдің экономикалық дамуына кедергі бола алмайтынын әлемдік үлгі айқын көрсетіп отыр. Керісінше, бұл елдер минералдық ресурстар тапшылығының орнын жаңа, озық техникамен, жоғары мен толтыруда. Бұндай елдер мол қазба байлыққа ие елдермен лыстырған орташа есеппен 3 есе жылдам экономикалық даму деңгейіне қол жеткізуде. Мысалы, 1970 жыл мен 1993 жылдар арасында Египет, Оңтүстік Корея, Тайвань, Индонезия, Филиппины, зия тәрізді 20 кедей елде жан басына шаққандағы дамудың өсімі 2-3,7% құраса, Аргентина, Бразилия, Сауд Арабиясы секілді 65 минералдық ресурстарға бай елдерде бұл көрсеткіш 0,2-1,3% ғана құра-

ды. Жоғарыда аты аталған дамушы елдер ғылыми-техникалық прогресстің мүмкіндігін толығымен қолдана, пайдалана білудің арқасында бүгінгі таңда әлемдік нарықта өз орнын тапқан елдердің қатарына кірді [5].

Әлемдік тәжірибе сондай-ақ инновациялық қызметтің дамуы іргелі және қолданбалы ғылымның жағдайына, ғылыми-техникалық жаңалықтардың тұтынушылық қажеттігінің деңгейіне тікелей байланысты екенін көрсетіп отыр. Мемлекеттің ғылыми-техникалық прогреске деген көзқарасын инновациялық сфераны қаржыландыру көлемі айқын сипаттап бере алады. Осы жерде Еуроодақтың өзіне мүше елдерге ғылымға құяр қаржыны ІЖӨ-нің 2,5% жеткізуді ұсынатынын атап кету керек. АҚШ пен Жапонияда еуропалық елдердей емес, негізінен көптеген салалардың тірегі болып табылатын жұмыстарды дамытуға басымдық беріліп отырады. Бұндай әдіс қаржыны шашыратпайды, соның арқасында салыстырмалы қысқа мерзім ішінде үлкен нәтижеге қол жеткізуге мүмкіндік береді.

Ғылыми-техникалық прогреске инвестиция құюдың қаншалықты маңызды екенін Оңтүстік-Шығыс Азия және Латын Америкасы елдерінің даму қарқынын салыстырып-ақ көруге болады. Латын Америкасы елдерінде 2002 жылы ғылымға бөлінен қаржы ІЖӨ-нің 1%-ға жетпейді. Соның салдарынан бұл елдерде өндіріс кенжелеп қалған. Ал, Оңтүстік-Шығыс Азияның біраз елдері Ғылыми-Зерттеу және Тәжірибелік-Конструкторлық Жұмыстарды (ҒЗТКЖ) ынталандыруды көздеген мемлекеттің саясаты нәтижесінде ғылымға ІЖӨ-нің 2%-дан астамын құюға мүмкіндік алды. Соның нәтижесінде жоғарыда айтылған Малайзия әлемдік нарықта микропроцессорлардың, Сингапур компьютерлік бағдарламалар мен биотехнологияның, Тайвань дербес компьютерлер өндірісінің, Оңтүстік Корея тұрмыстық техниканың «кетігін» немесе «қуысын» тауып, мығым жайғасып алды [6].

Шет елдерде Ұлттық инновациялық жүйе (ҰИЖ) ғылыми сыйымдылығы мол өнімдер нарығын есепке ала отырып жасалады. ҰИЖ негізін іргелі және қолданбалы зерттеулер жүргізумен айналысатын мемлекеттік, қоғамдық құрылымдар құрайды. Әр елде оның өзіндік ерекшеліктері бар. Технологиясы дамыған елдерде инновациялық-белсенді кәсіпорындар 60-70% құраса, АҚШ, Франция, Жапония, Германия секілді елдерде бұл көрсеткіш 75-85% жетеді. Ғылыми сыйымдылығы мол өнімдер ірі және шағын кәсіпорындарда өндіріледі. Әлемдік тәжірибе нарықтағы технологияға деген сұранысты шағын инновациялық компаниялар анықтайтынын көрсетіп отыр. Олар технологияларды ірі компанияларға беріп отырады, бұл ынтымақтастықтың екі жаққа бірдей тиімді түрі болып табылады.

Экономикалық ынталандыру мәселесінде шетелдерде негізінен

үш әдіс кең қолданылады: салықтық ынталандыру, амортизациялық саясат және жаңа өнім шығарушы компанияларға берілер бюджеттік дотациялар.

Салықтық жеңілдіктер қолайлы инновациялық климат қалыптастыруды ынталандырудың ең көп тараған түрі. Германияда, мысалы ғылымға бөлінген бюджеттік қаржының салықтық жеңілдіктердің жиынтығына бөлгендегі қатынасы бұдан 15 жыл бұрын 15-ке тең болса, қазір 2,4-ке түсті.

АҚШ-та болса салықтық жеңілдіктің 100-ден астам түрі бар. Ең бастысы, олар нақты инновацияны марапаттайды. Фирмалардың инновацияға құйған қаржысы мен салық түрінде алынбаған қаржының көлемі шамалас. Және батыстық ынталандырудың басты ұстанымы – жеңілдіктердің ғылыми ұйымдарға емес, инвесторлар мен кәсіпорындарға берілуі. Оған бәсекелестік қосылып, инновация мен зерттеу ісіне үлкен сұраныс туғызады. Жеңілдіктердің мазмұны мен формасын мезгіл-мезгіл қайта қарап отыру мемлекетке инновациялық белсенділікті басым бағыттарда ұстап отыруға ғана мүмкіндік беріп қоймайды, инновациялық ұйымдардың құрылымы мен қызметкер санына әсер еткізіп қоймайды, ең бастысы өндірістің құрылымына әсер етуге мүмкіндік береді. Кебір елдерде ынталандыру көлемі инвестициядан да асып түсетін жағдай кездесіп жатады. Мысалы, Австралияда салық жеңілдіктері 150 пайызға, Бельгияда 110 пайызға тең. АҚШ, Канада, Франция, Жапония секілді ірі мемлекеттерде инновацияға жұмсалар шығын салықтан 100 пайыз босатылады. Германияның тәжірибесінде 400 000 евро көлемінде 20 жылға берілетін несие және одан алғашқы 3 жылда пайыз төленбейді, төртінші жылда – 2, бесінші жылда – 3, алтыншы жылдан бастап – 5 үстемемен төлейді [6].

Соңғы онжылдықтарда дамыған елдерде құрал-жабдықтар мен технологияның пайдалану мерзімінің шегін қысқартатын нормативтік шектеулер қойыла бастады. Олар әрі өндірушілер үшін ғана емес, жекелеген жағдайда тұтынушылар үшін қолданылады. Бұндай бейсалықтық әдістерді амортизациялық саясаттың бір бөлігі деп қарастыру қабылданған. Мысалы, Германия мен Италияда автокөліктерді 6 жылдан, фреоны бар мұздатқыштарды белігілі бір мерзімнен соң соң ары қарай пайдалануға тыйым салынған.

Тікелей бюджеттік дотациялар жаңа өнім шығаратын кәсіпорындарға, немесе сол өнімді пайдаланушыларға бөлінеді. Көбінесе бұндай дотациялар мемлекеттік қажеттілік үшін жіберілетін тауарлармен байланысты. Атап айтқанда, АҚШ-та болашағы бар ҒЗТКЖ өткізуге бөлінген дотация көлемі мемлекеттік тапсырыстың 15 пайызына дейін жетеді. Бельгияда технология трансферттеуге жұмсалар қаржы ғылыми-техникалық институттар мен университеттер арқылы бөлінеді. Еуропалық Одақ инновациялық орталықтар, инновациялық жүйенің ақпараттық бағдарламаларын жасау

үшін 4 жылға 363 млн.евро бөлуді жоспарлап отыр. Германияда технология трансферті бюджеттік қаржыны жеке бизнеспен бірге инновациялық компаниялар құруға университеттер арқылы пайдалануға мүмкіндік беру жолымен ынталандырылады.

Қорытынды. Мақаланы қорытындылай келе мынадай түйін жасауға болады.

Қазіргі кездегі мемлекеттік дамудың заманауи деңгейі өнеркәсіптік өндірістің бәсекеге қабілеттілігін анықтауға жаңа талаптар қоя бастады. Өндеуші саланы дамытатын және өндіріс саласының бәсекеге қабілеттілігін жоғарылататын, тұтыну нарығында бәсекеге қабілетті болатын өнімдерді әрдайым енгізіп тұру қажеттілігі туындады. Бұл үрдіс-инновациялық өнім шығару мен қызмет түрлерін ұсыну мақсатында, ғылыми ұйымдар мен өндірістік кәсіпорындар арасында қарым-қатынасты ұйымдастыруды және болашақта стратегиялық жоспарлауды қажет етеді.

Инновациялық кәсіпкерлікте негізінен екі мақсат болады: біріншісі – инновациялық болып табылатын тауар немесе қызметті жасау, соңғысы – инновацияны таратудан жоғарғы таза пайда алу. Инновациялық қызмет субъектілерінің соңғы мақсатқа жетуі жүзеге асырылған қызметінен пайда табу және шаруашылық қызмет аясының дамуына нақты ғылыми-техникалық салым салу.

Сонымен инновациялық қызмет кәсіпкерлік қызмет бола отырып, жоғары тәуекел, капиталсыйымдылық, инновацияны жасау және жүзеге асыруға бағытталу секілді арнайы сипаттайтын белгілерге ие.

Инновация ғылыми және ғылыми-техникалық қызметтің нәтижесі ретінде анықталғандықтан, бұл түсініктерді де қарастыруымыз қажет. Қазақстан Республикасының «Ғылым туралы» заңының 1-бабына сәйкес ғылыми-техникалық қызмет – технологиялық, инженерлік, экономикалық, әлеуметтік, гуманитарлық және өзге проблемаларды шешу үшін жаңа білім алуға және оны қолдануға, ғылымның, техниканың және өндірістің біртұтас жүйе ретінде жұмыс істеуін қамтамасыз етуге бағытталған қызмет

Біріншіден, әлемдік экономиканың даму факторларының ішінде инновацияның алар орнының айрықша екендігі, бейнелеп айтқанда басқа факторлардың бәрінің жиылып бір төбе, инновацияның бір төбе екендігі бүгінгі таңда әбден мойындалған факт. Бәсекеге қабілеттілік экономикалық дамудың ең шешуші рөлі болып отырған жаһандану дәуірінде өркениет көшіне ілісемін деген елдер үшін инновациялық жолға балама жоқ екендігі осыдан келіп шығады.

Екіншіден, бұл құбылыстың маңызын түсінген елдердің қатары жыл санап артып келе жатқандығы және инновациялық экономиканы таңдаған әр елдің оны өз халқының табиғи

ерекшеліктерін ескере отырып қолданып, әрі инновациялық жолды байытып, дамытып отырғандығы, әрі өздерінің де бәсекеге қабілеттігін күшейту арқылы экономикасы тұрақты дамып келе жатқан елдер қатарынан орын алып отырғандығын да атап кетпесе болмайды.

Үшіншіден, инновациялық қызметті басқару тетіктерінің әрқашан дамуға бейім жанды организм ретінде түрлерінің сан-алуан және молдығы.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

- 1 Наумов А.Ф. Инновационная деятельность предприятия: Учебник. Гриф МО РФ: моногр. / Наумов А.Ф. – М.: ИНФРА-М, 2017. – 290 б.
- 2 Тахтаева Р. Индустриально-инновационное развитие промышленных предприятий РК: моногр. / Тахтаева Р., Зиядин С. Шаяхметова Л. – М.: LAP Lambert Academic Publishing, 2013. – 108 с.
- 3 Бектурганов Н. Инновация инновации рознь // Литер. –15.03.2012.
- 4 Тажибаева Ж.О. Инновациялық кәсіпкерліктің даму факторлары мен ерекшеліктері. – 2012.
- 5 Жылжақсынова Ш.П. Инновациялық дамудың әлемдік тәжірибесі // ҚазЭУ хабаршысы, 2010. – № 4. – 127-130 б.
- 6 Шатраков А.Ю. Инновационная деятельность высокотехнологичных предприятий: моногр. / Шатраков А.Ю. – М.: Экономика, 2013. – 728 б.

С.Ж. Пралиева¹, кандидат экономических наук, доцент
С.Н. Изеев², кандидат экономических наук, э.ф.к., доцент
^{1, 2} Учреждение «Университет «Туран», г. Алматы, Казахстан

Особенности организации инновационной деятельности

Аннотация. Экономический рост в XXI веке базируется на экономических принципах, сформулированных представителями неоклассической школы. В соответствии с их взглядами источником экономического развития является феномен «инновация», которая привносит в экономическую и социальную жизнь человека качественно новые виды товаров и услуг, способов ведения бизнеса, управления и т.д.

Современная концепция экономического роста, основанная на системном внедрении инноваций, была успешно апробирована индустриально развитыми странами и находит еще большее подтверждение своей применимости в практике новых индустриальных стран.

В данной статье исследован зарубежный опыт управления инновационными процессами. Современный уровень современного государственного развития начал устанавливать новые требования для определения конкурентоспособности промышленного производства. Необходимо постоянно внедрять продукты, конкурентоспособные на потребительском

рынке, что развивает обрабатывающую промышленность и повышает конкурентоспособность обрабатывающей промышленности. Этот процесс требует организации и будущего стратегического планирования научных организаций и промышленных предприятий с целью предоставления инновационных продуктов и услуг.

Ключевые слова: Инновации, национальная инновационная система, научно-техническое развитие, инновационная инфраструктура, государственная инновационная политика, инновационное предпринимательство.

S.Zh. Pralieva¹, candidate of economic sciences, assistant professor
S.N. Izeev², candidate of economic sciences, assistant professor
^{1,2} Establishment «University «Turan», Almaty, Kazakhstan

Features of the organization of innovation activities

Abstract. Economic growth in the twenty-first century based on economic principles laid representatives of the neoclassical school. In accordance with the views of their source of economic development is the phenomenon of "innovation", which brings to the economic and social life of a person qualitatively new types of goods and services, ways of doing business, management, etc.

The modern concept of economic growth, based on the introduction of the system of innovation has been successfully tested by industrialized countries and finds even more evidence of its applicability in practice of the newly industrialized countries.

This article studied the international experience of management of innovation processes.

The modern level of modern state development has begun to establish new requirements for determining the competitiveness of industrial production. It is necessary to constantly introduce products that are competitive in the consumer market, which develops the manufacturing industry and increases the competitiveness of the manufacturing industry. This process requires the organization and future strategic planning of scientific organizations and industrial enterprises in order to provide innovative products and services.

Keywords: innovation, national innovation system, research and technological development, innovation infrastructure, state innovation policy, innovative entrepreneurship.

Ұ.А. Жүнісәлі, магистрант 2го курса специальности «Финансы»,
Университета «Нархоз», г. Алматы, Казахстан

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ФОРМИРОВАНИЯ НАЛОГООБЛАГАЕМОГО ДОХОДА

Аннотация. Данная статья раскрывает теоретические аспекты формирования корпоративного подоходного налога. Корпоративный подоходный налог является основным инструментом налогового регулирования, поскольку связан с получением дохода от деятельности юридических лиц и индивидуальных предпринимателей РК. Компания признает доходы от реализации товаров (работ, услуг) по методу начисления, согласно которому независимо от времени оплаты доходы и расходы учитываются с момента выполнения работ, предоставления услуг, отгрузки товаров с целью их реализации и оприходования имущества. Функции подоходного налога разнообразны, одна из которых является регулирование доходной части государственного бюджета. Основным объектом налогообложения корпоративным подоходным налогом является налогооблагаемый доход, величина которого определяется как разница между совокупным годовым доходом и вычетами.

Важное значение в системе налогообложения приобретает четкая организация налогового и бухгалтерского учета, в основе которого лежит их взаимосвязь, связанная с доходом.

Ключевые слова: Корпоративный подоходный налог, доходы, расходы, чистый доход, вычеты, декларация

Введение. Корпоративный подоходный налог – один из основных налогов налоговой системы Казахстана. Корпоративный подоходный налог является прямым налогом, т.е. этим налогом облагается доход юридического лица – предприятия. В отличие от косвенных налогов (НДС, акцизы), корпоративный подоходный налог не перекладывается на потребителя продукции (услуг, работ) и плательщиком его является получатель совокупного годового дохода. Базой налогообложения является доход, получение которого представляет собой цель любого коммерческого предприятия.

В соответствии с Законом Республики Казахстан «О бухгалтерском учете и финансовой отчетности», доходы – это увеличение экономических выгод в течение отчетного периода в форме увеличения активов или их стоимости либо уменьшения обязательств, приводящее к увеличению собственного капитала, не связанного со вкладами собственников [1].

Корпоративный подоходный налог является самым распространенным видом налога. Практически он касается всех юридических лиц, за исключением тех, на которые распространяются определенные льготы.

Экспериментальная часть. В современный период корпоративный подоходный налог выполняет не только традиционную фискальную функцию, но и является гибким инструментом социальной и экономической политики государства, играют регулируемую роль в сфере экономики, включая область международных экономических отношений.

Текущая система налогообложения доходов компании предполагает определенные преференции для плательщиков. Например, при исчислении КПП компаниям легче управлять убытками. Корпорации могут вычесть большую долю убытков, в то время как индивидуальный предприниматель должен предоставить доказательства относительно намерения получить прибыль до того, как потери могут быть вычтены. Наконец, прибыль, получаемая компанией, может быть оставлена внутри корпорации, что позволяет использовать налоговое планирование и потенциальные будущие налоговые преимущества.

В то же время, корпоративный подоходный налог не очень популярен среди экономистов, что связано с несколькими неэффективными действиями, которые он влечет за собой. Например, предполагается, что структура корпоративного налога препятствует использованию капитала в корпоративном секторе, искажает финансовые решения и вызывают предпочтение сохранить прибыль, а не распространять их.

Вопрос о необходимости налоговой оптимизации доходов компании долгое время является предметом дискуссии среди экономистов. Несмотря на популярность корпоративного подоходного налога в большинстве правительств, исследователи регулярно выступают за использование определенных инструментов и механизмов, которые предполагают снижение налогооблагаемой базы, для предоставления компаниям более широких возможностей для инвестирования прибыли [2].

В условиях рыночной экономики распределение прибыли является внутренним делом компании, поэтому, создание эффективной системы оптимизации доходов компании при исчислении корпоративного подоходного налога сделает уплату данного налога более выгодной для владельцев бизнеса по сравнению с нелегальными методами снижения налоговых отчислений.

Плательщиками корпоративного подоходного налога являются:

- юридические лица-резиденты Республики Казахстан;

– юридические лица-нерезиденты, осуществляющие деятельность в Республике Казахстан через постоянное учреждение или получающие доходы из источников в Республике Казахстан. В случаях если юридическое лицо по тем или иным причинам подвергается двойному налогообложению, то иностранные государства либо освобождают своих нерезидентов от корпоративного подоходного налогообложения, либо применяют для доходов таких лиц пониженные ставки [3].

Государственных учреждений и государственные учебные заведения среднего образования освобождены от уплаты корпоративного подоходного налога. Объектами обложения корпоративным подоходным налогом являются:

- 1) налогооблагаемый доход;
- 2) доход, облагаемый у источника выплаты;
- 3) чистый доход юридического лица-нерезидента, осуществляющего деятельность в Республике Казахстан через постоянное учреждение.

Для корпоративного подоходного налога налоговым периодом является календарный год с 1 января по 31 декабря. В случае создания организации после начала календарного года первым налоговым периодом для нее является период времени со дня его создания, т.е. государственной регистрации в уполномоченном органе, до конца календарного года. При ликвидации до конца календарного года последним налоговым периодом будет считаться период времени от начала года до дня завершения ликвидации (реорганизации) [3]. Декларация по корпоративному подоходному налогу, включая приложения по раскрытию информации об объектах, связанных с налогообложением, должна быть представлена юридическими лицами в налоговые органы не позднее 31 марта года, следующего за отчетным налоговым периодом.

Результаты и выводы. Для определения источников получения доходов вся деятельность предприятия разделяется на:

- основную или операционную деятельность (производство и реализация продукции, работ и услуг предприятия);
- финансовую деятельность (получение кредитов и выдача их другим предприятиям; участие предприятия в деятельности других компаний; операции предприятия на финансовых рынках, курсовые разницы и др.);
- чрезвычайные статьи (операции, не являющиеся характерными для деятельности предприятия).

Такое деление весьма важно, поскольку оно позволяет определить, каков удельный вес доходов, полученных как от основной деятельности предприятия, так и из других источников, в особенности из таких, которые вообще не являются характерными для деятельности данного предприятия и не могут рассматриваться как посто-

янный источник получения его доходов. В бухгалтерском учете существует разделение доходов на следующие виды:

– доход от основной деятельности, который может быть получен от реализации готовой продукции (работ, услуг), от реализации приобретенных товаров, реализации строительного-монтажных, научно – изыскательских и т.п. работ, а также в виде вознаграждений, процентов, дивидендов, гонораров, роялти и т.п.;

– доход от неосновной деятельности, который может быть получен от реализации материальных активов и основных средств, ценных бумаги т.д.

Характеризуя преференции как общепринятую категорию налоговой системы, отметим, что это своего рода установленные скидки (отмены), применяемые в основном в таможенных отношениях, па таможенные пошлины на ввозимые в страну товары определенной номенклатуры, которые на отечественном рынке не производятся либо изготавливаются в незначительных объемах.

Помимо этого, существует понятие налоговый кредит, который представляет собой целевую отсрочку налогового платежа на кредитной основе. Отсроченная сумма налогового платежа используется для инвестиций в основной и оборотный капитал. Кредитное соглашение, заключаемое между предприятием-получателем и финансовым органом исполнительной власти, может предусматривать уплату процентов за пользование инвестиционным налоговым кредитом. В этой связи введение данных терминов в новом Налоговом кодексе Казахстана требует уточнения их смыслового содержания.

Применение преференций по корпоративному подоходному налогу по вновь вводимым в эксплуатацию основным средствам не включает их стоимость в стоимостный баланс подгруппы, и налогоплательщик ведет отдельный учет. Согласно законодательству преференции по корпоративному подоходному налогу дают право относить на вычеты из СГД стоимость вводимых в эксплуатацию основных средств равными долями в зависимости от срока действия преференций, который определяется в каждом отдельном случае в зависимости от объемов и сроков окупаемости инвестиций. При этом такой срок не должен превышать пяти лет с даты, установленной в контракте и переданной в налоговый орган по месту регистрации налогоплательщика [3].

Порядок составления и заключения контракта определяется законодательным актом РК, регулирующим вопрос о государственных мерах по защите инвестиций. Налогоплательщики в рамках инвестиционного проекта (инвестиционной программы) освобождаются от налога на имущество [4].

В целом введение корпоративного подоходного налога свидетельствует о стремлении законодателями попыток приблизить налоговую систему к общепринятой мировой практике. Одобряя такие видоизменения в налоговой системе, хотелось бы отметить о внесении обстоятельных дополнений и в терминологию налоговой системы, придерживаясь принципа понятности содержания и методики налогообложения различных видов налогов для любых категорий налогоплательщиков.

Важное значение в системе налогообложения приобретает четкая организация налогового и бухгалтерского учета, в основе которого лежит их взаимосвязь, связанная с доходом. Доходы как экономическая категория присущи любой экономической формации и представляют собой совокупность денежных средств, концентрируемых в руках конкретных лиц, т.ч. различных субъектов или государства для выполнения им своих функций.

Вычеты – представляют собой расходы налогоплательщика в связи с осуществлением деятельности, направленной на получение дохода, которые подлежат вычету при определении налогооблагаемого дохода. Это касается к расходам налогоплательщика, понесенным как в Республике Казахстан, так и за ее пределами [5].

Разница между совокупным годовым доходом и вычетами определяется как налогооблагаемый доход. Его ставка составляет 20%, и 10 процентов в случае, если такой доход получен от осуществления деятельности по производству сельскохозяйственной продукции, продукции аквакультуры (рыбоводства).

Заключение. Из вышеизложенного следует, что все события хозяйственной деятельности должны адекватно подкрепляться записями в документах. Для целей налогообложения документ является по существу законодательным подтверждением размера, периода и других данных полученного дохода (расхода), правильности исчисления уплаты в соответствующие органы. Другими словами, учетная документация должна правильно отражать стоимость всех объектов, связанных с налогообложением с исчислением налоговых обязательств и, соответственно, храниться в течение срока исковой давности, установленного законодательством.

Таким образом, для целей бухгалтерского учета в первую очередь следует определиться с видом деятельности и установить, какие статьи являются статьями обычного дохода или расхода, а также непосредственной прибыли или убытка. При учете прибылей и убытков необходимо соблюдать принцип консерватизма, что означает признание убытков до того, как они в действительности произошли, но предотвращается признание прибыли до завершения сделки или события.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Закон Республики Казахстан «О бухгалтерском учете и финансовой отчетности», 2007.
2. Налоги и налогообложение, Нурумов А., Фолиант, 2017
3. Кодекс Республики Казахстан «О налогах и других обязательных платежах в бюджет» с изменениями и дополнениями по состоянию на 03.07.2018 г.
4. Сайт Министерства финансов РК www.minfin.kz
5. Жакипбеков Д.С. Учетная и налоговая учетная политика предприятия: Учебное пособие. – Алматы: Экономика, – 2013. – 381 с.

Ұ.А. Жүнісәлі, «Қаржы» мамандығының 2-курс магистранты
«Нархоз» университеті Алматы қ., Қазақстан

Салық салынатын табысты қалыптастырудың теориялық аспектілері

Түйіндеме. Бұл мақалада корпоративтік табыс салығын қалыптастырудың теориялық аспектілерін талқыланады. Корпоративтік табыс салығы салықтық реттеудің негізгі құралы болып табылады, себебі ол Қазақстан Республикасында орналасқан заңды тұлғалар мен жеке кәсіпкерлерінің қызметінен түсетін табыспен байланысты. Компания тауарларды (жұмыстарды, қызметтерді) сатып алудан түсетін табысты сәйкес төлем уақытына байланысты таниды. Бұл тәсіл бойынша кірістер мен шығыстар жұмыс орындалған, қызмет көрсетілген, тауар сатуға жіберілген және мүлік есептелген кезден бастап есепке алынады. Табыс салығының функциялары әртүрлі, олардың арасында мемлекеттік бюджеттің кіріс бөлігін реттеу маңызды болып табылады. Корпоративтік табыс салығының негізгі объектісі салық салынатын табыс болып табылады, оның құны жылдық жалпы табыс пен шегерімдер арасындағы

Салық жүйесіндегі маңызды функциялардың бірі салық және бухгалтерлік есептің нақты ұйымдастырылуы болып табылады. Себебі олар компанияның табыс жасауымен тығыз байланысты болып келеді.

Түйінді сөздер: корпоративтік табыс салығы, кірістер, шығындар, таза табыс, шегерімдер, декларация

U. Zhunissali, magictr 2 course specials «Finance»,
University «Narxoz», Almaty, Kazakhstan

Theoretical aspects of the formation of taxable income

Abstract. This article reveals the theoretical aspects of the corporate income tax formation. Corporate income tax is the main tool of tax regulation since it is associated with the receipt of income from the activities of legal entities and individual entrepreneurs of Kazakhstan. The company recognizes revenues from the sale of goods (works, services) on an accrual basis, according to which, regardless of the time of payment, income and expenses are taken into account from the time the works are performed, the services are provided, the goods are shipped for the purpose of their sale and the property is credited. The functions of income tax are diverse, one of which is the regulation of the revenue side of the state budget. The main object of corporate income tax is taxable income, the value of which is defined as the difference between gross annual income and deductions.

Clear organization of tax and accounting is an important part of the tax system, as they have strong links with revenue generation.

Keywords: corporate income tax, revenues, expenses, net income, deductions, declaration.

МРНТИ 06.73.65

А.Р.Танатова¹, экономика ғылымдарының кандидаты

Г.А. Нурманалиева², экономика магистрі

^{1,2} М.Х. Дулати атындағы Тараз Мемлекеттік Университеті,
Тараз қ., Қазақстан

ЗЕЙНЕТАҚЫ ЖҮЙЕСІН МЕМЛЕКЕТ ТАРАПЫНАН РЕТТЕУ

Түйіндеме. Мақалада Қазақстандағы зейнетақымен қамсыздандырудағы зейнетақы жүйесінің мәселелері қарастырылған. Зейнетақы жүйесін реттеуде шетелдік тәжірибелер қолданылған. Мемлекетіміз дамыған елдердің қатарына ену барысында зейнетақы жүйесін жақсарту жолдарын да қарастырды, сонымен қатар зейнетақысын есептеу жолдарында қателіктер де кездесті. Қазіргі таңда зейнетақы мөлшері халықтың қажеттігін қанағаттандыратындай барынша жоғары болмай отыр және азаматтардың еңбектік салымы дұрыс ескерілмеген. Бұл ҚР Президентінің жолдауындағы: «Зейнетақының мөлшеріндегі бұрынғы еңбек үлесіне сүйеніп анықталатын табысты шектеу өзгертілсін» деген ойымен де расталды. Зейнетақымен қамтамасыз етуді мемлекеттік реттеу қажет.

Мақалада зейнетақы жүйесіне зерттеулер жүргізілген, оның тереңдеуі, нарықтық экономикалық жағдайындағы Қазақстан экономикасына бейімделуі және оның әрекет етуінің қысқа мерзім ішінде пайда болған пікірталастағы және шешілмеген көптеген мәселелер мен сұрақтардың бар екендігі жөнінде белгілі бір тұжырымдар жасауға мүмкіндік берілген. Сондықтан осыған байланысты, Елбасы Н.Ә. Назарбаев Қазақстан Халқына жыл сайынғы жолдайтын 14.12.2012 жылғы дәстүрлі Жолдауында еліміздегі жинақтаушы зейнетақы қорларын біріктіріп, Бірыңғай Ұлттық Жинақтаушы Зейнетақы Қоры құрылды.

Түйінді сөздер: зейнетақы, қор, жинақтау, мемлекет, жүйе.

Кіріспе. Қазақстан Республикасында әлеуметтік-экономикалық жүйелердің барынша қарқынды дамыған бөлімдерінің бірі – зейнетақы жүйесі.

Әлемнің тиімді дамып келе жатқан 50 елінің қатарына енуі үшін мемлекет халықты зейнетақымен қамтамасыз етудің деңгейі мен пасын жақсарту нәтижесінде Қазақстан азаматтары үшін өмір

дің жоғары стандарттарын жасауы тиіс. Алайда, әлемдік қаржы дағдарысының Қазақстанға тигізер әсері ең алдымен дүниежүзілік қаржы нарығымен тамырласып жатқан қаржы институттарында зілетіні анық. Қаржы нарығы тұрақтандыру шеңберінде ең алдымен жүзеге асырылатын мәселе қаржы институттарында, оның ішінде зейнетақы жүйесінде мемлекеттік реттеуші тетіктерін нығайту болып табылады. Ол үшін халықтың экономикалық және әлеуметтік жағдайларының маңызды құраушыларының бірі – Қазақстандағы жинақтаушы зейнетақы қорлары әрі қарай қарқынды дамытып, зейнетақы жүйесінің бәсекелестікке қабілеттілігін арттыру қажет. Бұл Қазақстандықтардың әл-ауқатын жақсартуға мүмкіндік береді және сол әлеуметтік-экономикалық жаңғырту – Қазақстан дамуының басты бағыты болып табылады.

Аталған жетістіктермен қатар, зейнетақы жүйесінде әдістемелік есептеулерде жіберген қателіктер де болды. Атап айтқанда, 1998 жылдан бастап қосылған құн салығы, табыс салығы сияқты салықтар қатарына еніп кеткен біріңғай әлеуметтік салықтың (БЭС) енгізілуінде болып отыр.

Сараптамалық бөлім. Зейнетақымен қамтамасыз етудің бүгінгі күндегі маңызды кемшілігі – жоғары дәрежедегі зейнетақымен қамтудың болмауы. Қазіргі таңда зейнетақы мөлшері халықтың қажеттігін қанағаттандыратындай барынша жоғары болмай отыр және азаматтардың еңбектік салымы дұрыс ескерілмеген. Бұл ҚР Президентінің жолдауындағы: «Зейнетақының мөлшеріндегі бұрынғы еңбек үлесіне сүйеніп анықталатын табысты шектеу өзгертілсін» деген ойымен де расталды.

ҚР-ның зейнетақымен қамтамасыз етудегі қайта құру мемлекеттік емес зейнетақымен қамтамасыз етудегі шеңберінде түпкілікті өзгеріс жасауды қажет етеді. Егер уақытында зейнетақымен қамтамасыз етуде институтционалдық, құрылымдық тұрғыда қажетті шаралар қабылданбаса зейнетақыны сақтандыру және табыс алу үшін активтерді инвестициялау арқылы болашақ зейнеткерлерді ұзақ уақытқа дивидендтермен кепілдемесе зейнетақы қайта құруларының барлық нәтижелері уақытша сипатқа ие болады. Осыған байланысты жеткілікті зейнетақымен қамту, яғни Қазақстанның зейнетақымен қамтамасыз етуін әсіресе экономикалық және заңдылық базасын, қаржыландыру жүйесі мен субъектілердің құқықтық қатынас жауапкершіліктерін жетілдіруді қажет етеді. Сондықтанда зерттеу жұмысы тақырыбының таңдалу себебі әлеуметтік-экономикалық дамудағы тұрғындардың әлеуметтік жақсаруына бағытталған зейнетақы жүйесінің даму заңдылықтарын зерттеудің қажеттілігімен негізделеді.

Зейнетақымен қамтамасыз етуді мемлекеттік реттеу қажет. Бірақ, оның да қарсы аргументтері бар.

Біріншіден, зейнетақы құралдарын басқарудың әкімшілік

тәсілдеріне қайта оралудың қаупі бар. Сондықтан, адамдарды зейнетақымен қамтамасыз етуде мемлекеттің араласуының теориялық және практикалық минималды және максималды мүмкін болатын шектерін анықтауды қажет етеді. Келешекте бұл шектер қайта қаралуы мүмкін.

Екіншіден, бюрократияның барлығын өз қолына алуы, бәріне бұйрық беруіне ұмтылуына қатаң шектеу қою керек. Тәжірибе көрсеткеніндей мұндай қауіптен тек жүйе жеткілікті дәрежеде сынға түскенде, мемлекеттік басқару органдары мәртебелі болғанда және олар бюрократтық мемлекеттерге қысым көрсеткенде, сонымен қатар, олар өздерінің экономикалық және саяси серіктестіктерінен тәуелсіз болғанда ғана құтылуға болады.

Зейнетақымен қамтамасыз етудің бұрынғы ынтымақтық, қазіргі жинақтаушы жүйелерінде де мемлекет реттеу құқығын өз құзырына қалдырады. Осы үшін қазір әрекет етуші «Қазақстан Республикасындағы зейнетақымен қамтамасыз ету» туралы бес бөлімнен тұратын, Заң шығарылған.

Заң зейнетақыны жинақтаушылардың сақталуын қамтамасыз ету туралы заңның 27 бабына сәйкес, жинақтаушы зейнетақы қорының салымшысының зейнетақы жинағының жағдайы туралы ақпарат алуға, үшінші жақтың пайдасы үшін өз еркімен зейнетақы жарнасын төлеуге, жинақтаушы қордың іс-әрекетіне соттасу тәртібімен шағым арыз беруге жинақтаушы қорды таңдауға құқы бар. Өз кезегінде алушы жинақтаушы қордан зейнеткерлік жасқа жеткеннен кейін зейнетақының төлемдерін алуға құқы бар және Заңда қарастырылған басқа жағдайларда өзінің зейнетақы жинағын жинақтаушы зейнетақы қордың бірімен екіншісіне бір жыл ішінде екі реттен көп емес ауыстыруына, өз жинақтарын мұрагерлікке қалдыруға, сонымен бірге Қазақстаннан тыс жерге тұрақты өмір сүруге кеткенде алуға құқы бар.

Сонымен, жоғарыда айтылғандардың бәрінен келесідей қорытынды жасауға болады: қорлар үлкен және күштірек болған сайын, олар отандық экономиканы көп қаржылар кірісімен қамтамасыз етеді.

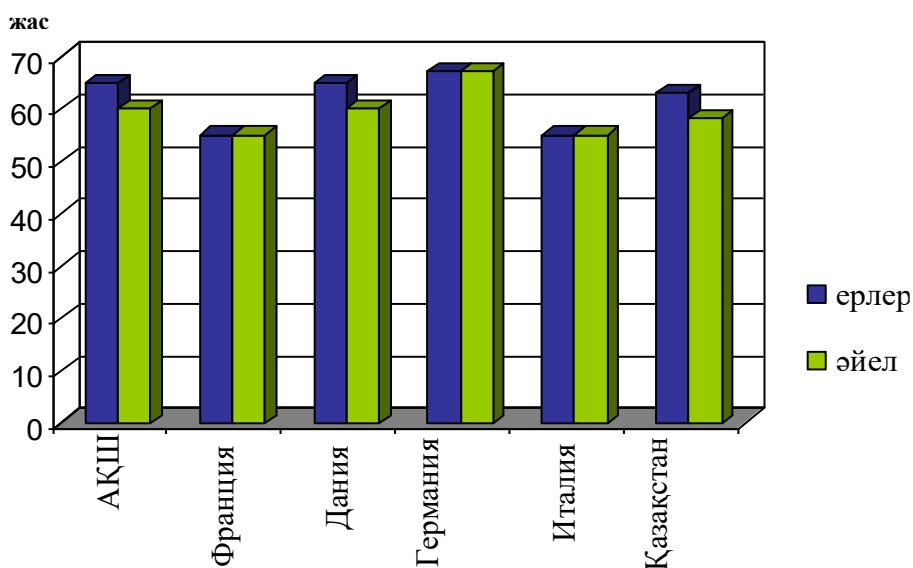
Төтенше жағдайда және радиациялық тәуекелі ең жоғары аймақтарда тұратын азаматтарға 1949 жылдың 29 тамызынан 1963 жылдың 5 шілдесіне дейін зейнетақы тағайындауға құқы барлар: ерлерге – 50 жасқа толып, жалпы жұмыс істеу жылдары 25 жылдан кем болмауы керек; әйелдерге – 45 жасқа толып, жалпы жұмыс істеу жылдары 20 жылдан кем болмауы керек [1].

Мемлекеттердегі экономикалық жағдайлар, мәдени–тарихи ерекшеліктер, саяси-мәдениет, қоғамдық қозғалыстардың етек жаюына байланысты әр кезеңде мемлекет халықты әлеуметтік жауды, соның ішінде қоғамның еңбекке қабілетсіз мүшелерін зейне-

тақымен қамтамасыз етуді және қоғамдық дамуды тұрақтандыру мәселелерін шешуді өз жауапкершілігіне алады. Барлық ілімдік мектептер мен экономикалық ойдың бағыттары әлеуметтік мәселелерді шешуде мемлекетке айтарлықтай орын бермейтіндігін айта кету керек.

Нәтижелері және талқылаулар. Зейнетақымен қамтамасыз етуді қайта құру жолдарын таңдауда әлемдік тәжірибелерді қарастыру Қазақстандағы сондай өзгерістер үрдісінде пайда болған мәселелерді тереңірек танып білуге, қажетті қорытындылар жасап, зейнетақыдағы өзгерістердің орталық буынын талқылауға, соның ішінде зейнетақы жүйесі мен капиталдардың ішкі нарықтарымен өзара байланысын зерттеуге мүмкіндік береді.

Әлем елдеріндегі зейнеткерлік жас төменде келтірілген (1-сурет).

Сурет 1 – Әлем елдеріндегі зейнеткерлік жас

Зейнетақы жүйесін құрудың әлемдік тәжірибесі сан қилы. Әрбір мемлекетте зейнетақымен қамтамасыз етудің әртүрлі сипатқа ие. Атап айтсақ, Германияның зейнетақымен қамтамасыз ету жүйесі үш құрылым арқылы қызмет етеді: мемлекеттік міндетті зейнетақылық сақтандыру, ерікті өндірістік (фирма-кәсіпорын деңгейінде) сақтандыру және ресми емес (жеке) сақтандыру [2].

Зейнетақы жүйесіне зерттеулер жүргізу, оның тереңдеуі, нарықтық экономикалық жағдайындағы Қазақстан экономикасына бейімделуі және оның әрекет етуінің қысқа мерзім ішінде пайда болған пікірталастағы және шешілмеген көптеген мәселелер мен сұрақтардың бар екендігі жөнінде белгілі бір тұжырымдар жасауға

мүмкіндік береді. Сондықтан осыған байланысты, Елбасы Н.Ә. Назарбаев Қазақстан Халқына жыл сайынғы жолдайтын 14.12.2012 жылғы дәстүрлі Жолдауында еліміздегі жинақтаушы зейнетақы қорларын біріктіріп, Бірыңғай Ұлттық Жинақтаушы Зейнетақы Қоры құрылды.

Отандық жинақтаушы зейнетақы жүйесінің қазіргі жағдайы мен даму үрдісінің ерекшеліктері анықталып, дамыған елдердегі озық тәжірибенің ең тиімдісі айқындалды. Нарықтық тетікті реттеуге күш салынған мемлекеттерде (АҚШ, Ұлыбритания), мемлекеттің араласуы төмен деңгейде. АҚШ-да қорларға қатысты өзіндік инвестициялаудың шегі ғана орталықтан реттеледі. Бұл жағдайда қорларға бекітілген төлемдер мөлшері бойынша жалпы активтер көлемінен 10% төленіп отырады [3].

Жапония, Германия және бірқатар басқа мемлекеттерде мемлекеттің араласуы біршама жоғары. Сонымен, Жапония мен Германияда ЖЗҚ үшін өзіндік инвестициялау шегінің 10%-нан басқа, келесі активтердің түрлеріне инвестицияланатын құралдардың жоғарғы шектері бекітіледі; яғни: өнеркәсіптік фирмалардың акциялары, мүлік салымдары, шет елдік инвестициялар. Сонымен аталған шетелдік тәжірибелер мен үлгілер негізінде отандық жинақтаушы зейнетақы жүйесінің өзіне тән ерекшеліктері сипаттала отырып, Қазақстанның зейнетақы жүйесін қалыптастыруда Чили үлгісінің таңдалуы негізделді [4].

Жоғарыда айтылғандардан қорытындыласақ, зейнетақымен қамтамасыз ету жүйесінің әрекет етуі экономикасы дамыған мемлекеттердің бәріне қатысты. Әлеуметтік көмекке деген қажеттілігінің өсуі әдетте қоғамдағы экономикалық мәселелердің өршігуі мен әлеуметтік қысымдар жағдайында орын алады. Көптеген мемлекеттердегі әр түрлі кезеңдердегі экономикалық жағдайларына мәдени тарихи ерекшеліктеріне, саяси мәдениетінің қоғамдық қозғалыстардың бой алуына байланысты мемлекет халықты әлеуметтік қорғаудың, қоғамдық дамуды тұрақтандырудың кейбір мәселелерін шешуді өзіне алады. Әлеуметтік бағдарламалар, оларды жүзеге асырудың формалары мен басқару қағидалары, сонымен қатар мемлекеттік емес құрылымдардың қатысу дәрежесі көлеміндегі мемлекеттер бойынша ерекшеліктер шегі өте кең.

Қазақстан Республикасының азаматтарының 40%-ға жуығы өзіне-өзі жұмыс істейді. Өзіне-өзі жұмыс істейтін жұмыскерлер ресми жұмысшы ретінде еш жерде тіркелмеген және салықтар мен салымдар жасамайды. Зейнетке шыққан уақытта минималды зейнетақымен шығарылады. Ал, ресми тіркелген және уақытылы салымдар төлеген жұмысшылар жоғарғы зейнетақы алады. Жұмыссыз ретінде тіркелген азаматтарды қайта оқыту және жұмыспен қамту іс-шаралары қолға алынып, жұмыстар жүргізілуде. Дегенмен, бұл кез-

келген жұмыссыз адам үшін қолайлы емес. Мемлекет тарапынан берілетін жұмыс орнын күтіп жүргеннен, күнделікті табысын қолма-қол алып тек өз игілігіне жұмсауды жөн санайтын адамдар көп. Сонымен қатар, жұмыскерлердің ресми жұмысшы ретінде тіркелмеуінің тағы бір себебі, жұмыс берушілердің қазіргі заманға сай талаптар қоюына байланысты. Мысалы, қазіргі күні 40-тан асқан әйел азаматтар үшін жұмыс табу қиынырақ. Өйткені, көп жерлерде шет тілдерін жетік меңгерген және жаңа технологияларға бейімделген жас мамандарға деген сұраныс жоғарырақ. Осы себептен, көбіне өзіне-өзі жұмыс істейтін адамдардың үлес салмағы артуда деп санаймын. Бұл мәселені шешу үшін жұмысқа қабілетті халықты елдің экономикалық өміріне белсенді араластыру мақсатында тиімді мемлекеттік саясат енгізілуі керек. Ол саясат тәжірибиесі жоқ жас мамандармен 40-тан асқан мамандарды жұмыспен қамту мәселесін толық қарастыруы қажет. Сонымен қатар, халық арасында мемлекет тарапынан берілетін жәрдемақылар мен бюджеттік субсидиялар, қайта оқыту, жұмыспен қамту, кәсіпкерлерді қолдау секілді бағдарламалар жайлы мәлімет кеңінен берілуіне тиіс. Зейнетақы жүйесін 2030 жылға дейін жаңғырту тұжырымдасы 2014 жылы бекітілді және сол тұжырымдама бойынша, зейнетақы жүйесін жетілдіру екі кезеңге бөлінді. Бірінші кезең (2016-2020 жылдар) жинақтау жүйесін жетілдіру. Ал екінші кезеңде (2020-2030 жылдар) салымшылар мен зейнетақы төлемдерін алушылардың құқығын қорғау күшейтіліп, жарна мөлшері мен зейнетақы бағдарламасына қатысу кезеңі және төменгі кепілді зейнетақы бекітілетін болады. Аталған екі кезеңнің нәтижесінде елімізде еңбекақының кемінде 40%-ы жиынтық зейнетақы төлемдерімен ауыстыруды көздейтін тұрақты зейнетақымен қамсыздандыру қалыптасады. Бірінші кезең бойынша «Қазақстан Республикасында зейнетақымен қамсыздандыру туралы» 2013 жылғы 21 маусымдағы Қазақстан Республикасы Заңының 73-бабының 14-тармағына сәйкес 2018 жылғы 1 шілдеге дейін тағайындалған мемлекеттік базалық зейнетақы төлемінің мөлшерін қайта есептеу қағидалары бекітілді. Аталған қағидалар бойынша базалық зейнетақы еңбек өтіліне қарай есептелетін болады, 2027 жылдан бастап әйелдер зейнетке 63 жасында шығады, жоғары оқу орнында оқыған уақыт еңбек өтілі де есепке алынады және әйел адамдар ерте зейнетке шыға алады. Бұған дейінгі зейнетақы реформалары бойынша, 20 жыл еңбек еткен жұмыскер мен 40 жыл еңбек өтілі бар жұмыскердің зейнетақысы бірдей болып келген. Ал қазір еңбек өтілі 10 жылдан асатын болса, әр жыл үшін 2% үстеме қосылады. Егер еңбек өтілі 20 жыл болса, ең төменгі өмір сүру деңгейінің 74%, ал 30 жылға 94 пайызы көлемінде тағайындалады. Жалпы еңбек өтілі 35 жыл болса, базалық зейнетақы мөлшері ең төменгі өмір сүру деңгейінің 100% көлемінде беріледі. Яғни, адам неғұрлым көп жұмыс істеген сайын оның жинақтаушы және бюджеттік қаражат есебінен төлене-

тін базалық зейнетақысы да көбірек болады. Енді 2018-2027 жыл аралығында әйел адамдар үшін зейнет жасы кезең-кезеңімен арта-тын болды. Зейнет жасы алты ай сайын қосылып отырады. Осылай-ша 2027 жылдың 1 қаңтарынан бастап зейнет жасы 63 жасты құрай-тын болады. Жұмыс істейтін әйелдерге бір жасқа дейінгі бала күті-міне байланысты зейнетақы жарнасы аударылып тұрады. Жалпы міндетті жарнаның мөлшері 10%. Оның 6%-ын мемлекеттік сақтан-дыру қоры аударса, ал 4%-ы республикалық бюджеттен субсидия-ланады. 2018 жылы да дәл осылай жалғаса береді. Декреттік демалыста болған 3 жыл еңбек өтіліне есептеледі. Жоғары оқу орнын оқып жүрген сәттер мен әскерде болған кезеңдер де міндетті түрде еңбек өтілі ретінде саналатын болды. Әйелдер зейнетке ерте шығу үшін бірқатар жеңілдіктер қарастырылған. Бірінші, Семей ядролық сынақ полигонындағы ядролық сынақтардың салдарынан зардап шеккен азаматтар әлеуметтік қорғалады. Сол себепті, 1949 жылғы 29 тамыздан бастап 1963 жылғы 5 шілдеге дейінгі кезеңде төтенше және ең жоғары радиациялық қауіпті аймақтарда тұрған 45 жастағы әйелдер; Екінші, бес және одан да көп бала туған (асырап алған) жә-не оларды сегіз жасқа дейін тәрбиелеген 53 жастағы әйелдер; Үшінші, зейнетақы аннуитетін иеленуі жағдайында зейнетақы жи-нақтарының жеткілікті 50 жастағы адамдар зейнетке ерте шыға ала-ды. Сонымен қатар, әйелдер зейнетақы қорындағы есеп шотына 12 млн теңге жинаса, 50 жасында зейнетке шыға алады. Ал, ерлер 9 млн теңге мөлшерінде жинаса, 55 жасында зейнеткер атанады. Егер әйелдер 55 жасында зейнет демалысына шыққысы келген күннің өзінде бастапқы қаржы көп мөлшерде азайтылмаса да, шегеріледі. Елімізде ерлерге қарағанда әйелдер ұзағырақ өмір сүретіндіктен осындай шарт қойылған. Осы орайда айта кетерлік мәселе, әйел адамдардың денсаулық жағдайына байланысты 63 жасқа дейін жұ-мыс істеу қабілетін жоғалтып алуына байланысты. Менің ойымша, әйел адамдардың зейнетке шығу жасын есептегенде жекелеген жұ-мыс түріне, яғни, ауыр жұмыс түрлерімен айналысатын әйел адам-дардың зейнетке ерте шығу мүмкіндігін қарастырған жөн. Мәселен, көршілес Қытай елінде әйел адамның жұмысының ауырлығына бай-ланысты 50-55 жас аралығында зейнетке шығарылады. Мұндай жүйе аталмыш мемлекетте жақсы қалыптасқан тәжірибеден өткен жүйе. Елбасымыз Қазақстан Республикасының Тәуелсіздігінің 25 жылдығына арналған салтанатты шарада «Тәуелсіздік жылдары ке-дейлік деңгейінде тұратын адамдар саны 12,5 есеге азайды. Өлемнің дамыған елдерінде мұндай көрсеткіш жоқ», – деген еді. Бүгінгі күні біз дамыған 50 елдің қатарындағы мемлекетпіз. Жылдан жылға ха-лықтың әлеуметтік деңгейі өсуде. Әрбір жаңа жүйенің өзіндік ар-тықшылықтары мен кемшіліктері болады. Зейнетақы нарығы Қазақ-стандағы ең серпінді дамып келе жатқан нарықтың бірі.

Қорытынды. Дегенмен, толық қалыптасқан көп жылдық тәжірибеден өткен нарық қатарына қоса алмаймыз. Сол себепті оның да өзіндік кемшіліктерінің болуы орынды. Ешқандай ел бір күнде алпауыт мемлекет ретінде қалыптасып кеткен жоқ. Қазақстан даму жолына үлкен серпінмен түскен мемлекет. Оның болашағы жарқын. Болашақ бүгіннен басталады деген талпыныспен ілгері ұмталсақ біз өзіміздің дара жолымызды қалыптастыра аламыз [5].

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Мергенбаева А.Т. Зейнетақы жүйесін жетілдірудің экономикалық тетіктері. Автореферат дис э.э.к. Түркістан, 2009. – 28 б.
2. Тулепбаев К. Международный опыт пенсионного обеспечения// Банки Казахстана, № 12, 2011. – 18 б.
3. Попов А.А. Настоящее и будущее государственной пенсионной системы США// США и Канада. – 2010. – № 5. – 23-42 б.
4. Валасова О. Оскоми́на чилийского чуда// Эксперт. 2005. – № 31-34 б.
5. Н.Ә. Назарбаев. – Астана, 2017. Қаржы нарығы және делдалдары. Ұ.М. Искаков; Д.Т. Бохаев, Э.А. Рузиева. Тәуелсіздік дәуірі. – Алматы, 2008. <https://www.enpf.kz/> <https://egov.kz/> <http://www.iak.kz/> <https://informburo.kz/>

¹ **А.Р. Танатова**, кандидат экономических наук

² **Г.А. Нурманалиева**, магистр экономики

^{1,2} Таразский Государственный Университет имени М.Х. Дулати,
г. Тараз, Казахстан

Государственное регулирование пенсионной системы

Аннотация. В статье рассмотрены вопросы регулирования пенсионной системы в Казахстане. В регулировании пенсионной системы применен зарубежный опыт. В ходе вхождения нашего государства в число развитых стран были рассмотрены пути улучшения пенсионной системы, а также ошибки в начислении пенсий. В настоящее время размер пенсий не достаточно высок, чтобы удовлетворить потребности населения, а также не учтены трудовые вклады граждан. Это отмечено в Послании Президента РК: «изменить ограничение дохода, определяемое исходя из прежней трудовой доли в размере пенсии». Необходимо государственное регулирование пенсионного обеспечения.

В статье представлены исследования пенсионной системы, ее углубление, адаптация к экономике Казахстана в условиях рыночной экономики и ее действия в кратчайшие сроки позволили сделать определенные выводы о наличии многих нерешенных и неразрешенных проблем и вопросов.

В связи с этим, глава государства Н.А. Назарбаев в традиционном послании народу Казахстана от 14.12.2012 года принял решение об объединении накопительных пенсионных фондов страны и создании единого национального Накопительного Пенсионного фонда.

Ключевые слова: пенсия, фонд, накопление, государство, система.

¹ **A.R. Tanatova**, candidate of economic sciences

² **G.A. Nurmanalieva**, master of economics

^{1,2} Taraz state University named after M. Kh. Dulati, Taraz, Kazakhstan

State regulation of the pension system

Abstract. The article deals with the issues of the pension system in Kazakhstan. Foreign experience has been applied in the regulation of the pension system. During the accession of our state to the number of developed countries, ways to improve the pension system, as well as errors in the calculation of pensions were considered. Currently, the size of the pension is not high enough to meet the needs of the population, and not properly taken into account the labor contributions of citizens. This is confirmed by the fact that in the Message of the President of Kazakhstan: "change the income limit, determined on the basis of the previous labor share in the amount of pension". State regulation of pension provision is necessary. The article presents the study of the pension system, its deepening, adaptation to the economy of Kazakhstan in a market economy and its actions in the shortest possible time allowed to draw certain conclusions about the presence of many unresolved and unresolved problems and issues. In this regard, the head of state N. Ah. In the traditional address to the people of Kazakhstan dated 14.12.2012 Nazarbayev combined pension funds and created a single National pension Fund.

Keywords: pension, fund, accumulation, state, system.

БАНКТІК ҚЫЗМЕТТІ ҰЙЫМДАСТЫРУ

С.Ж. Пралиева¹, экономика ғылымдарының кандидаты, доцент
А.А. Айгалин², экономика ғылымдарының кандидаты, доцент
^{1, 2} «Тұран» Университеті» мекемесі, Алматы қ., Қазақстан

Түйіндеме. Қазіргі ауқытта банктік қызмет қоғам мүддесі мен мемлекет қажеттілігіне байланысты күрделі мәселелерді шешуге септігін тигізетін, қаржы жүйесін және қаржылық нарықтық жағдайларға сай келтіруге, несиелік жүйені және инвестициялық белсенділікті дамытуға, әлеуметтік-экономикалық тұрақтылықты тиісінше қамтамасыз етуге ат салысатын, тиісті заңнамалық және заңға тәуелді нормативтік құқықтық актлерге сәйкес жүзеге асырылатын экономикалық сипатты мемлекеттік қызмет, сондай-ақ жекеше, корпоративтік экономикалық-қаржылық мүдделерді қамтамасыз етуге бағытталған, лицензияланатын банктік операциялар мен мәмілелер ретінде көрініс тауып отыр.

Қабылданып жатқан шаралар банктерге жаңа талаптарға бейімделу үшін қажетті уақыт кезеңін беруді көздейді. Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі әрбір банктің жаңа талаптарға дайындығын және, қажет болғанда, көшудің қажетті жоспарларын дайындау, оларды орындау мониторингін бірлесіп бағалау практикасын қадағалау процесіне енгізуді болжайды. Мұндай практика сәйкес келмеу банктерге қатысты қатаң шаралар және санкциялар қолдануға әкеп соғатын талаптарға қол жеткізу дәрежесінің постфактумын бағаламай, банктерге алдын ала әсер етуге мүмкіндік береді. Көрсетілген іс-шараларды іске асыру банк заңнамасын болжаммен алғанда 2017-2018 жылдары одан әрі жетілдіруді талап етеді.

Түйінді сөздер: қаржы секторы, банктік қадағалау, банктік тәуекел, мамандандырылған стратегиялар.

Кіріспе. Бүгінде мемлекетімізде жүргізіліп жатқан жан-жақты реформалар банктік қызмет аясына да айтарлықтай ықпалын тигізуде. Осы орайда банктік қызметтің мақсатына бағыт-бағдарларының жаңаша нарықтық сипат алуы еліміздегі әлеуметті – экономикалық және саяси жүйедегі үдерістерімен айқындалуда.

Қазіргі ауқытта банктік қызмет қоғам мүддесі мен мемлекет қажеттілігіне байланысты күрделі мәселелерді шешуге септігін тигізетін, қаржы жүйесін және қаржылық нарықтық жағдайларға сай келтіруге, несиелік жүйені және инвестициялық белсенділікті дамытуға, әлеуметтік-экономикалық тұрақтылықты тиісінше қамтамасыз етуге ат салысатын, тиісті заңнамалық және заңға тәуелді норматив-

тік құқықтық актлерге сәйкес жүзеге асырылатын экономикалық сипатты мемлекеттік қызмет, сондай-ақ жекеше, корпоративтік экономикалық-қаржылық мүдделерді қамтамасыз етуге бағытталған, лицензияланатын банктік операциялар мен мәмілелер ретінде көрініс тауып отыр.

Сараптамалық бөлім. Нарықтық экономика жағдайында отандық банктердің және басқада несиелік институттардың даму болашағы мен оны іс жүзінде басқарудағы менеджмент жүйесін жетілдіру керектігі.

«Жаңа Жолдаудың басты бағыты – Қаржы секторын «қайта жаңғырту». Ұлттық банк пен Үкімет бірлесе отырып, экономика саласындағы нақты тиімділікті есепке алатын ставкалармен бизнеске ұзақ мерзімді несиелендіруді қамтамасыз ету мәселесін шешу» [1].

Банктік қызмет ел экономикасының банктік секторындағы барлық банктердің қоғамдық мемлекеттік маңызы басым және жекеше-коорпоративтік экономикалық-қаржылық мүдделер мен қажеттіліктерді қамтамасыз етуге бағытталған банк жүйесін қалыптастыруға және оларды басқаруға бағдарланған, тиісті заңнамалық актіде көзделген операциялар мен мәмілелерді заңдық немесе лицензиялық негізде жүйелі әр тұрақты жүзеге асыруға байланысты несиелік-қаржылық мазмұнды экономикалық қызметтері болып табылады.

Банктік менеджмент клиенттердің қаржылық дамуына неғұрлым қолайлы жағдай жасау мақсатында алуан түрлі банк қызметтерін көрсету мен операциялар жасау және жаңа нарықтар қалыптастыру үшін банктің, жекелеген орындаушылардың мүдделеріне әсер ету процесі болып табылады.

Қаржы ұйымдарының өздерінің алдында бизнестің ағымдағы құнын ұлғайту, басқарылатын тәуекелдер мен шығындар құрылымы жағдайында оның негізгі қызметтен түсетін кірістілігін барынша, ең алдымен, көрсетілетін қызметтер көлемін өсіру есебінен ұлғайту мақсаты тұр. Қаржы делдалы функциясын барынша тиімді жүзеге асыратын қаржы секторын қалыптастыру қоғам мен мемлекет үшін, сол сияқты қаржы ұйымдары үшін де ортақ мақсат болып табылады.

Қаржы секторын дамытудың бағыттары ауқымды көлемде болып жатқан өзгерістерді де ескеруі тиіс. Ықпалдасу процестерінің күшеюі аясында ұлттық қаржы нарықтарын реттеудің келісілген біріздендіру тәсілдері (Базель III, Solvency II стандарттары) әзірленуде. Қазақстан Республикасы және оның қаржы нарығы әлемдік 2 үрдістерден тыс қалмайды. Ең үздік халықаралық практика және реттеу стандарттары белсенді түрде енгізілуде.

Банк жүйесінің орнықтылығын арттыру. 1. Халықаралық Базель II және III стандарттарын енгізу арқылы күйзелістерді тиімді сіңіру жүйесін қалыптастыру. Бұл міндетті іске асыру Банктік қадағалау

жөніндегі Базель комитетінің (бұдан әрі – БҚБК) капиталдың жеткіліктілігі, өтімділіктің және қаржы левереджінің көрсеткіштері, сондай-ақ тәуекелдерді басқару бөлігіндегі ұсынымдарын кезеңкезеңімен енгізу арқылы жүзеге асырылатын болады. Бұл ретте, банк қызметін реттеудің халықаралық стандарттарын енгізу ұлттық мүдде мен ерекшеліктер ескеріле отырып, сондай-ақ мынадай қағидаттарға сәйкес жүзеге асырылатын болады:

- банк жүйесінің және әрбір банктің капитал жеткіліктілігінің тәуекел деңгейіне барабарлығы;

- банктердің жаңа талаптарды орындау мүмкіндіктерін ескере отырып, қосымша капиталды талап етілетін деңгейге дейін құру жөніндегі жүктемені уақыт бойынша оңтайлы бөлу;

- капитал жеткіліктілігі жөніндегі ең төменгі мақсатты нормативтерді Қазақстан Республикасы банктерінің басқа жүйелер мен реттеу режимдеріне қатысты бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз ететін деңгейлерде белгілеу;

- банктердегі капитал жеткіліктілігін ішкі бағалаудың және тәуекелдерді бағалаудың ішкі үлгілерінің жүйелерін енгізе отырып, капиталдандыру жөніндегі талаптарды енгізу кезіндегі келісілген тәсіл.

Басты назар экономика мен қаржы секторының циклдік өрлеу кезеңдерінде қосымша резервтерді жинақтауды және экономикалық белсенділікке қолдау көрсету мақсатында оларды бәсеңдеу және құлдырау кезеңдерінде пайдалануды көздейтін контрциклдік реттеу дәрежесін күшейтуге аударылатын болады. Жаңа редакцияда әзірленіп жатқан № 9 халықаралық қаржылық есептілік стандарты отандық банк жүйесінің даму ерекшеліктері ескеріле отырып зерделеніп, енгізілетін болады.

Базель III жаңа стандарттарын енгізу шеңберінде Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі капитал жеткіліктілігінің және оның буферлерінің оңтайлы ең төменгі мәндерін (консервациялық, контрциклдік және жүйе құраушы банктер үшін жеке) айқындайтын болады. Бұл ретте, қазақстандық банктер тәуекелдерінің ерекшелігіне сәйкес келетін ең төменгі мәндер қолданыстағы ең төменгі нормативтерден біраз жоғары деңгейде болады деп күтіледі. Капитал жеткіліктілігі бойынша жаңа талаптарды және капиталдың буферлерін (контрциклдік буферді қоспағанда) біртіндеп енгізу 2015 жылы басталады және оны көптеген елдермен қатар және БҚБК ұсынған мерзімде 2018 жылдың соңына дейін аяқтау жоспарланып отыр.

Нәтижелері және талқылаулар. Экономиканың белсенді өсу сатысының кезеңінде қызып кетуіне жол бермеуге және банктердің қаржылық жай-күйінің дағдарыс алдындағы кезеңде нығаюына жәрдемдесуге арналған контрциклдік буферді енгізу мәселесі цикл сатысына байланысты шешіледі.

Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің бағалауынша, контрициклдік буферді 2016 жылдан бұрын ендірудің қажеттілігі жоқ. Қазақстандық банктерді Базель III стандарттарына көшу процесінің аяқталу кезеңіне қарай аса жоғары капиталдандыру депозиторлардың сенімін көбірек туындатып, инвесторлар мен рейтингілік агенттіктерді бағалау кезінде оң, фактор болады және, тиісінше, қорландыруды тарту құнына әсер етеді.

Сонымен қатар, Қазақстанның болашақта түрлі деңгейдегі халықаралық экономикалық ұйымдарға енуі жағдайында банктердің бәсекеге қабілеттілігі капиталдандырудың жеткілікті деңгейімен айқындалатын болады. Қадағалау қызметін жетілдіру шеңберінде Базель II стандартының банктің жеке тәуекел-профилін, тәуекелдерді басқару және ішкі бақылау жүйелерін ескере отырып, капитал жеткіліктілігіне қосымша талаптарды белгілеуді көздейтін екінші құрамдас бөлігін («қадағалау үстемесі») енгізу жөніндегі жұмыс жалғастырылатын болады. Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі капиталға «қадағалау үстемесін» банктің тәуекел-факторларын сандық бағалау, банктің даму стратегиясы мен операциялық ортаның ықпал ету дәрежесі ескерілген капиталды басқару процесінің тиімділігін және тәуекелдерді басқару және ішкі бақылау жүйелерінің тиімділігін сапалық бағалау нәтижелері бойынша белгілейтін болады.

Сондай-ақ банктердегі тәуекелдерді басқару және ішкі бақылау жүйелеріне қойылатын талаптар жетілдіріледі. Бұл ретте, «қадағалау үстемесін» және осы бағытта қатар жүретін шаралар кешенін енгізу Базель III стандарттарына көшумен қатар жүзеге асырылады. Несиелік тәуекелдерді банктің несиелік тәуекелдерін басқарудың ішкі үлгілері арқылы бағалауды көздейтін қадағалау тәсілі (Internal Ratings-Based Approach) реттеушінің дайын болуына қарай және банктердің өздерінің мүмкіндіктеріне негізделе отырып енгізілетін болады. Банк бизнесінің негізгі мақсаттары тек пайда табу емес, сонымен қатар қарызға алынған ақша қаражаттарының сақталуын қамтамасыз етеді. Банк осы шоғырланған табыскерлердің қаражатының сенімділігіне кепілдік беруге, олардың банкке сенімділігін арттыруға міндетті.

Орта мерзімді перспективада (2015 жылдан ерте емес): қызметті күйзеліс жағдайында жалғастыруға мүмкіндік беретін өтімділігі жоғары ресурстар қорын құру арқылы қысқа мерзімді кезеңде банктер өтімділігінің сенімді деңгейіне; банктер үшін қаржыландыруды тұрақты түрде айтарлықтай сенімді қаржы көздерінен тарту бойынша қосымша ынталандыру жасау арқылы ұзақ мерзімді перспективада орнықтылыққа қол жеткізу үшін банктер өтімділігінің жаңа коэффициенттері (Liquidity Coverage Ratio, Net Stable Funding Ratio) енгізілетін болады.

2018 жылдан бастап банк левереджінің көрсеткіші бойынша банктердің тартылған қаражатты инвестициялайтын банк секторындағы артық салмақты шектеуге және қосымша қорғаныш деңгейін қамтамасыз етуге бағытталған талапты енгізу көзделіп отыр. Жүйе құрайтын банктер тобы үшін жүйелік тәуекелдердің туындауын барынша азайту мақсатында банктің қысқа мерзімді перспективада ғана емес, орта мерзімді перспективада да күшті капитал базасының болуына қосымша талаптар қоюды көздейтін реттеу жүйесі қалыптастырылатын болады. Сонымен қатар кредиторлар қаражатының есебінен проблемалар туындаған, сондай-ақ оны міндетті түрде қолдану жағдайларында ішкі қолдау көрсету құралы (bail-in tool) әзірленетін болады [3].

Қабылданып жатқан шаралар банктерге жаңа талаптарға бейімделу үшін қажетті уақыт кезеңін беруді көздейді. Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі әрбір банктің жаңа талаптарға дайындығын және, қажет болғанда, көшудің қажетті жоспарларын дайындау, оларды орындау мониторингін бірлесіп бағалау практикасын қадағалау процесіне енгізуді болжайды. Мұндай практика сәйкес келмеу банктерге қатысты қатаң шаралар және санкциялар қолдануға әкеп соғатын талаптарға қол жеткізу дәрежесінің постфактумын бағаламай, банктерге алдын ала әсер етуге мүмкіндік береді. Көрсетілген іс-шараларды іске асыру банк заңнамасын болжаммен алғанда 2017-2018 жылдары одан әрі жетілдіруді талап етеді.

Отандық коммерциялық банктер жұмысына кері әсер беріп отырған ішкі жүйелік проблемалардың бірі несие тәуекелінің жоғары деңгейі болып отыр. Ол залал шектіретін нәтижелерге алып келуі мүмкін.

2017 жылғы банк секторының тұрақтылығын анықтаған өткен жылдардың нәтижелері кешендік шаралардың дұрыс бағаланғандығын дәлелдеді. Соның ішінде негізгілері болып экономикалық өсімнің және Қазақстанның ішкі сұрауының тежелу тәуекелі, сондай-ақ банк клиенттерінің сенімін сақтап қалу болып саналады.

Бүгінде, қазақстандық банк секторы соңғы он жылдағы ең маңызды реформалардан өтіп жатыр. Қазақстан экономикасының қарқыны өсіп келе жатқанына қарамастан, банктердің өтімділігі бар, ол әлі күнге қымбат, тұрақсыз және қысқамерзімді.

Ұлттық банктің статистикасында біз несие алудың төмендеуін көрмеуіміз мүмкін, өйткені банктер жарамсыз қарыздарға қайта қаржыландыру жасауға мәжбүр болады. Бірақ бұл қаржы институттарының жалпы көрсеткішіне ықпал етпейді делінген. Өткен жылдың соңында банк проблемалық активтерден тазалана отырып, несие қоржынын сауықтырды.

Барлық ЕДБ бизнесінің жандануының негізгі бағыттарының бірі шағын және орта кәсіпкерліктің қолдауы болып табылады.

Сонымен қатар, ірі инвестициялық бизнеспен жұмыс жасауға екпін жасалған. Банк басқарушыларының жаңартылған тобы банктің клиенттеріне арналған топтың үздік тәжірибелерін енгізуге қарай жұмыс істейді. Қазіргі жағдайда әлемдік басқару тәжірибесінде қаржылық институттарды әлеуетті неғұрлым толық жүзеге асыруға, жалпы экономикалық табысқа жетуге және қызметкерлердің жеке қажеттіліктерін қанағаттандыруға бағытталған әр түрлі технологиялар мен кадрлық менеджмент модельдері қолданылады.

Онда басқару қызметкерлердің бастамалық, жауапкершілік және дербестік сияқты қасиеттерін дамытуға жағдай жасайды, ұйымшылдық және коммуникация деңгейін арттырады, еңбекпен қанағаттану өсуіне ықпал етеді және басқарудың корпоративтік стилін дамытады [4].

Барлық ЕДБ Қазақстан қаржылық мәліметтерін талдау және қаржы өнімдері мен қызметтерін тарату жолдарының белсенділігін арттыру болашағына жасалған стратегиялық жоспары нәтижесінен банктік басқарудың аса маңыздылығын айқындалады.

Банктердің жеке бизнес стратегияларын дамыту және олардың тәуекелдерін реттеудің барабарлығы. Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің сондай бағалауы бойынша банктің несиелік белсенділігі белгілі бір дәрежеде активтердің сапасына және оларды провизиялармен жабу деңгейіне, сондай-ақ банктің банктік бизнестің жекелеген бағыттарына немесе оны қор көздеріне шоғырлануына тәуелді.

Кірістілік тұрғысынан алғанда, ең жақсы нәтижелерді неғұрлым жоғары сапалы активтері бар, өтімді активтерінің үлесі төмен, белгілі бір несиелеу бағыттарына маманданған банктер, сондай-ақ қорландыруды басым түрде ұлттық валютамен тартатын банктер көрсетіп отыр. «Аса ірі банктер тобын» дамыту жүйелік дағдарыстың туындау ықтималдылығын азайту мақсатында қызметтің әртарап-тандырылған стратегиясын сақтау бағытында ынталандырылатын болады. Банктердің осы тобын дамыту стратегиясы қаржылық көрсетілетін қызметтерді тұтынушылардың барынша ықтимал тобын қамтуы тиіс.

Соңғы жылдың көрсеткіштері бойынша елімізде банк жүйесі Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкінің қолданылып отырған консервативтік шараларының арқасында, екінші деңгейдегі ктердің жүйесі тұрақталып келеді. Себебі соңғы жылдағы кіштер бойынша «қара тізімге» ілінген төленбеген несиелердің саны мен мөлшері едәуір төмендеген. Көптеген банктер қысқарды, мысалға: «БТА Банк» АҚ, «Казинвестбанк» АҚ, «Казкоммерцбанк» АҚ, «Эксимбанк» АҚ, «Астана Банкі» АҚ, «Qazaq Banki» АҚ ты банктер нарықтан кетті. Сол себепті нарықтағы проблемалы ктермен қатар, проблемалы несие портфелінің мөлшері едәуір азай-

ды. Бүгінгі кезде нарықта 28 екінші деңгейдегі банктер бар. Коммерциялық банктер проблемалы несиені азайтуға мақсат қойып жұмыстар жүргізіп жатыр.

Қорытынды. Мамандандырылған стратегиялардың банктер үшін жүзеге асырылатын, операциялық шығасыларды едәуір қысқартуға мүмкіндік жасайтын бизнес процестерді стандарттау және автоматтандыру есебінен белгілі бір бәсекелестік артықшылығы бар. Басқа жағынан алғанда, осындай үлгілер нарықтық конъюнктура өзгерген жағдайларда көбінесе тәуекелдерге ұшырай-ды. Тиісінше, жекелеген бағыттарға (тұтынушылық несиелеу, инвестициялық бизнес, салалық несиелеу) мамандандырылған банктерге қатысты тәуекелді активтердің өсуіне қатысты талаптар белгіленеді.

Цифрлық экожүйеге ықпалдасу және ұтқыр технологияларды пайдалану жолымен бірыңғай электрондық есепке алу жүйесі арқылы банктік көрсетілетін қызметтерге қолжетімділікті қамтамасыз ету дамудың негізгі бағыты болып табылады. Бәсекеге қабілетті, толықтай айқын және халықтың орта деңгейі үшін әділ талаптармен түрлі кредит өнімдерін пайдалану, мүлкін қоса алғанда, дербес «балансын» басқару мүмкіндіктері берілген, экономикалық циклдардың әсерінен қорғалған банктік қызмет көрсету дамудың нәтижесі болады [5].

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Искаков У.М. Банк ісі. – 2013. – 774 б.
2. Ұлт жоспары – Н. Назарбаевтың бес институционалдық реформасын жүзеге асырудың 100 қадамы, www.akorda.kz
3. Кишибекова Г.К., Абылайханова Т.А. Тәуекел-менеджмент. – 2017. – 236 б.
4. Банковский менеджмент: Учебник для студентов вузов обучающихся по экономическим специальностям под. ред Жукова Е.Ф., Ериашивили Н.Д. – М. ЮНИТИ-ДАНА, 2015. – 319 б.
5. ҚР Ұлттық банктің арнайы сайты, www.nationalbank.kz

С.Ж. Пралиева¹, кандидат экономических наук, доцент
А.А. Айгалин², кандидат экономических наук, э.ф.к., доцент
^{1, 2} Учреждение «Университет «Туран», г. Алматы, Казахстан

Организация банковской деятельности

Аннотация. В настоящее время банковская деятельность основана на законодательных актах, которые способствовали решению сложных вопросов связанных с общественными интересами и потребностями государства, состоянием финансовой системы и условиями финансового рынка, состоянием кредитной системы и инвестиционной активности, адекват-

ности социально-экономической стабильности. Благодаря мерам Национального Банка Республики Казахстан банковская система страны стабилизирована. Общая сумма невыплаченных кредитов значительно сократилась, по сравнению с прошлым годом. Проведенные мероприятия привели к сокращению количества банков второго уровня в Республике Казахстан до 28.

Принятые меры направлены банкам второго для адаптации к новым требованиям. Национальный Банк Республики Казахстан предполагает готовность каждого банка соблюдать новые требования, а также, при необходимости, подготовку планов перехода и осуществление совместного мониторинга, мониторинга их выполнения. Такие несоответствия могут привести к жестким мерам против банков и превентивному воздействию на банки, не оценивая постфактум степени, в которой они соответствуют требованиям к санкциям. Реализация этих мер потребует дальнейшего совершенствования банковского законодательства в 2017-2018 годах.

Ключевые слова: финансовый сектор, банковского надзор, банковские риски, специализированные стратегии.

S.Zh. Pralieva¹, candidate of economic sciences

A.A. Aigalin², candidate of economic sciences, assistant professor

^{1,2} Establishment «University «Turan», Almaty, Kazakhstan

Organization of banking activities

Abstract. At present, banking activity is based on legislative acts that contributed to the resolution of complex issues related to the public interests and needs of the state, the state of the financial system and financial market conditions, the state of the credit system and investment activity, the adequacy of socio-economic stability. Thanks to the measures of the National Bank of the Republic of Kazakhstan, the banking system of the country has been stabilized. The total amount of outstanding loans has decreased significantly, compared to last year. The measures taken have led to a reduction in the number of second-tier banks in the Republic of Kazakhstan to 28.

The measures taken are directed to second banks to adapt to new requirements. The National Bank of the Republic of Kazakhstan assumes the readiness of each bank to comply with the new requirements, as well as, if necessary, the preparation of transition plans and the implementation of joint monitoring, monitoring of their implementation. Such inconsistencies can lead to tough measures against banks and a preventive effect on banks, without evaluating after the fact the extent to which they meet the requirements for sanctions. The implementation of these measures will require further improvement of banking legislation in 2017-2018.

Keywords: financial sector, banking supervision, bank risks, specialized strategies.

K.K. Shadiyev, assistant professor, candidate of economic sciences
Abai Kazakh National Pedagogical University,
Almaty, Kazakhstan

ECONOMIC GROWTH AND ENTERPRISE ACTIVITY OF AGROINDUSTRIAL COMPLEX

Abstract. This article is devoted to understanding the development of agricultural sectors. The author noted that with the start of economic reforms in the country, the agricultural sector of the Republic of Kazakhstan began to be characterized by the development of multi-patterns, the transition to market principles of product distribution, the formation of a free market of material and technical resources, a breakdown in relations between agricultural and processing enterprises, deterioration of investment activities. At the same time, rural producers increasingly began to acquire more expensive means of production, getting a relatively low price for their products. At the same time, there were difficulties in the sale of products, which became especially noticeable with the refusal of the state to purchase all agricultural products; there was a reduction in production; hard price dictation did not contribute to food growth. At the same time, in the agrarian sector, unfavorable social conditions for the development of various forms of economic activity worsened before.

Keywords: agro-industrial complex, agriculture, animal husbandry, agricultural engineering, business roadmap

Introduction. The agro-industrial complex of the Republic of Kazakhstan (AIC) is an important component of the economy of our country and includes industries with close economic and production relationships, specializing in the production of agricultural products, their processing and storage, as well as providing agriculture and the processing industry with the means of production. In the Message of the President of the Republic of Kazakhstan N.A. Nazarbayev said that by 2014 it is necessary to at least double the productivity in the agro-industrial complex [1].

In the structure of the agro-industrial complex there are three main areas, or groups of industries:

1. Agriculture (farming and animal husbandry), forestry and fisheries.
2. Industries processing agricultural raw materials, meat and dairy and food industries, light industry.
3. Industries that produce means of production for agriculture and agricultural processing industries (agricultural engineering, engineering, equipment for food and light industry, mineral fertilizers, etc.).

This area includes servicing production, providing procurement, storage, transportation and sale of agricultural products. The actual task of the modern development of the agro-industrial complex is the balance of all its links. A key role in the management of the agro-industrial complex as a source of economic growth is played by the state.

Experimental part. There are three directions of state influence on economic growth and increasing the productive potential of the economic system:

- stimulation of scientific and technical progress and development of scientific research;
- increase in expenditures on education, training and retraining of qualified personnel on a national scale;
- deep restructuring of the tax system.

The model of structural reform – the method of its implementation, is determined, first of all, by the degree of state participation in its design and implementation, as well as the pace of transformation.

The structure of the economy has considerable importance for balancing the national economy and increasing the rate of economic growth. It can be said that the successful economic development of most Western countries is to a large extent due to deep structural changes that ensure a general rise in production and other qualitative changes in the country's economy.

For foreign investors, the agro-industrial complex of Kazakhstan has investment appeal, in particular, the food industry. This primarily refers to such the most profitable sub-sectors as the confectionery industry, the production of alcoholic and nonalcoholic beverages, and the tobacco industry. Foreign investors are interested in changes in the location of the global food industry, the transfer of industries harmful to human health from economically developed to developing countries.

There are many unsolved problems in the food industry of the republic. Slowly the process of concentration of production occurs, technological standards are not always observed, the level and quality of processing of agricultural products lag behind the requirements of time. All this is a serious barrier to improving the competitiveness of products. During the period of mass production there is a shortage of working capital, because of this the capacity of many processing enterprises is loaded in minimal volumes. The utilization rate of production capacity for meat processing in the republic as a whole is 15,8%, including: in the production of sausage products – 31,9%, canned meat – 0,8%; milk processing – 25%, including processed liquid milk and cream – 13%, butter – 10,4%, cheese – 40%. The main reasons for the low level of processing of agricultural products and underutilization of production capacities of processing enterprises are:

- 1) the lack of raw materials;

2) lack of working capital for starting production and purchasing raw materials;

3) a high proportion of obsolete and physically obsolete equipment;

4) underdevelopment of the procurement system, the seasonal nature of the receipt of agricultural raw materials during the calendar year;

5) a high level of production costs and, as a consequence, the non-competitiveness of domestic food products at a price;

6) the lag in the current regulatory framework in the field of standardization, certification and quality management systems from the international standards ISO 9000 and ISO 14000;

7) lack of qualified personnel.

All this indicates the need to improve state regulation of the food industry, which should be understood as the system of legislative, administrative and economic influence of the state on the production and sale of food.

The purpose of state regulation of the food industry is to promote the restructuring of enterprises in the industry, contributing to improving the management of enterprises, stimulating their activities to increase production efficiency and competitiveness of products, as well as labor productivity, reducing production costs, and, ultimately, improving financial and economic results.

The tasks of state regulation of the food industry are:

1) the development of food production;

2) ensuring the economic security of the country;

3) regulation of markets for food industry sub-sectors;

4) improving the provision of food to the population;

5) protection of domestic producers;

6) increasing the investment attractiveness of the industry;

7) the development and implementation of mechanisms for state legal guarantees of the execution of market contracts;

8) the fight against the shadow economy.

The need for state regulation of the food industry is due to:

1) the influence of the food products market on the macroeconomic situation in the country;

2) the inability of the market to ensure an economically fair distribution of income generated in the process of production and sales of products;

3) the specifics of production in the food industry, determined by the influence of natural factors on its effectiveness;

4) support of the food industry as a branch of the agro-industrial complex of the country, contributing to the employment of the rural population and the preservation of rural areas as its habitat.

The public administration system consists of the subsystems of goals and principles for implementing state-governmental influence, which includes government bodies and management, a set of functions imple-

mented, a set of used methods, means and resources, direct and inverse relationships between subjects and objects of management, as well as the necessary information flows. The process of public administration is a conscious and purposeful activity related to the implementation of state-power powers by the subjects of public authority and regulated by legal norms. The process of state regulation should be subordinated to the targets of the development of the national economic system, which in turn are derived from the socio-economic policy of the state. State regulation of the food industry should be systemic in nature and based on the following principles:

- 1) the targeted nature of regulatory measures;
- 2) differentiation of functions and directions of regulation by levels of government;
- 3) limited size of regulation, inadmissibility of violation of the market environment in the food industry;
- 4) the maximum possible use of indirect levers and the minimum – direct impact;
- 5) ensuring the highest efficiency of funds allocated for the regulation of the food industry;
- 6) the adequacy of the system of measures of regulation of the food industry to changing macroeconomic conditions, market conditions, global trends.
- 7) the following tools are used to implement the tasks of state regulation of the food industry:
 - 8) special tax regimes for small businesses;
 - 9) tariff and non-tariff regulation of import and export of food industry products;
 - 10) subsidies, subventions, guarantees and compensations to producers and other market entities;
 - 11) public investment;
 - 12) technical regulations, licenses and other types of restrictions;
 - 13) risk management;
 - 14) stimulating the development of institutions and market infrastructure (including credit systems, including mortgage, leasing, insurance, agro-industrial cooperation and integration);
 - 15) antitrust regulation;
 - 16) elimination of administrative and technical barriers;
 - 17) implementation of programs for the sustainable development of food industry enterprises;
 - 18) information support and consulting services to market entities;
 - 19) financial recovery of commodity producers, including debt restructuring;
 - 20) stimulation of scientific and technological progress and innovation in the food industry.

According to N.Nikiforova «With reference to modern Kazakhstan we can note the presence of two opposite trends. The first is to reduce the directives of management, reduce the public sector, turn the state into one of the subjects of regulation by social processes. The second tendency is manifested in the expansion and complication of state tasks due to the creation of a market infrastructure, in the formation of new laws and regulations, social and economic relations, as well as the need to regulate the formation of various forms of ownership and their interrelations. Therefore, it is impossible to agree with calls for a reduction in the volume of public administration, since this may lead to an increase in the state of uncontrollability of the economy» [2].

Results and discussions. The absence or insufficient effectiveness of state regulation is one of the reasons for the flourishing of the shadow economy. In accordance with international practice, threshold indicators for the shadow economy are:

- 1) the turnover of the shadow business exceeds 1/3 of GDP;
- 2) involvement in the shadow economy, including as employees, 40% of the employed. In this case, the country's economy is losing control.

Currently, the policy of state regulation of the development of the agro-industrial complex is implemented in the following forms:

- 1) the provision of various forms of state support among the subjects of the agro-industrial complex in the form of subsidies, government procurement, etc.;
- 2) the use of financial instruments that support the conditions for the renewal of fixed production assets – a fleet of agricultural machinery, equipment, livestock;
- 3) ensuring the availability of financial and credit instruments for agribusiness entities;
- 4) creating the necessary conditions for attracting investments in the projects of the development of the agro-industrial complex;
- 5) export support;
- 6) the provision of public services in the field of veterinary and phytosanitary security;
- 7) preservation and development of the infrastructure necessary for the development of the agro-industrial complex of the Republic of Kazakhstan – transport, water, storage, processing, etc.;
- 8) the development of sectoral science and the dissemination of agrotechnological knowledge;
- 9) control over the expenditure of budgetary funds.

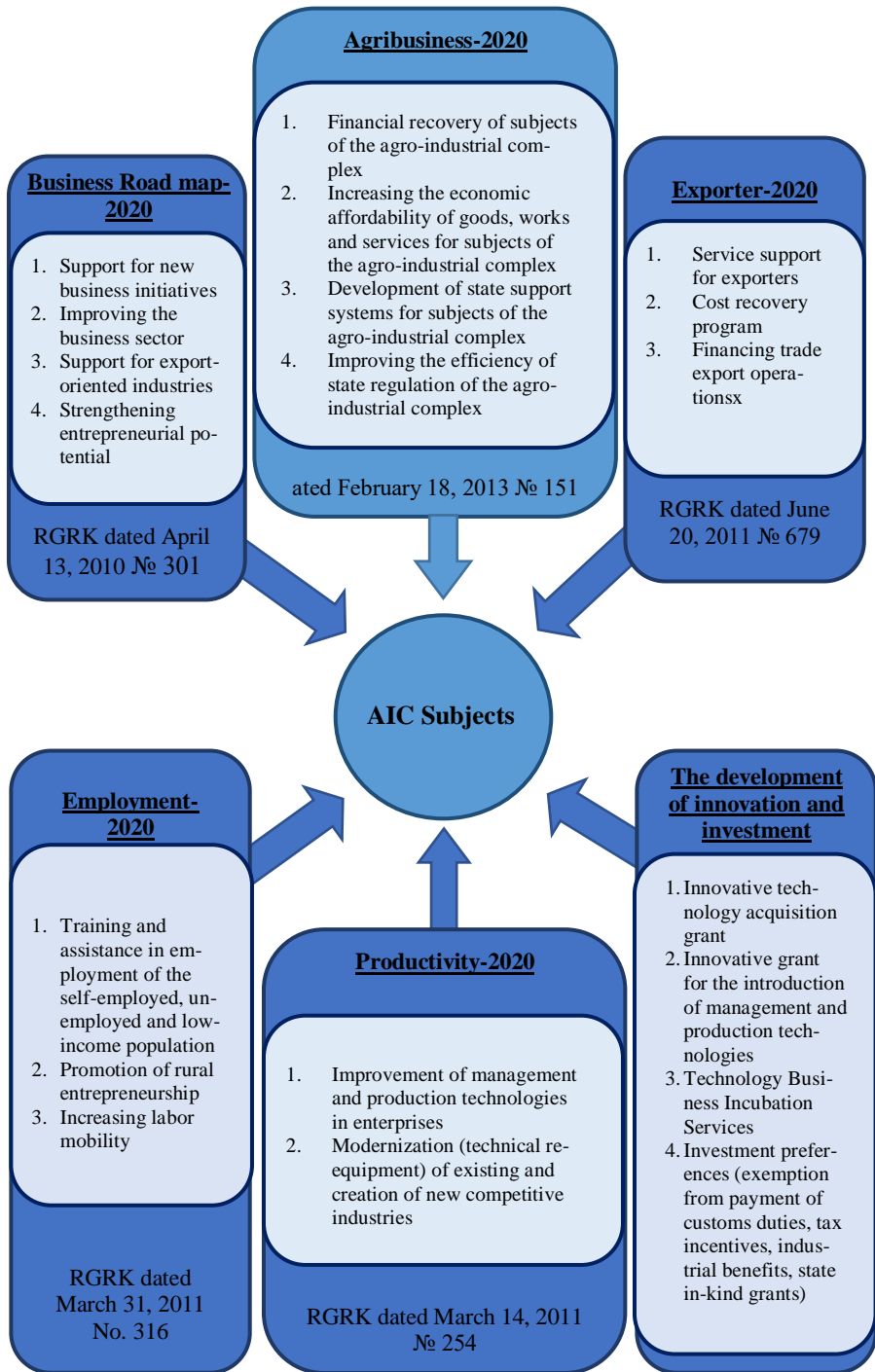

Figure 1 – Unified State Support Card for AIC Subjects [4]

The main ways of leaving business (including in the agro-industrial complex and the food industry of the republic) to the shadow sector of the economy are:

1) the production and sale of counterfeit alcoholic beverages, which, in addition to damage to registered manufacturing enterprises (as competitors) and the state budget (in the form of unpaid taxes and fees), causes great harm to public health;

2) drug business associated with large-scale crops of drug crops;

3) inappropriate use of budgetary funds allocated for the development of the agro-industrial complex of the republic;

4) theft of property of legal entities;

5) pseudo-business, illegal operations with real estate and, especially with the land;

6) «laundering» of the funds extracted by the indicated ways [3].

In the framework of the Ministry of Agriculture of the Republic of Kazakhstan, the Unified State Support Card was developed for subjects of the agro-industrial complex (Figure 1).

Kazakhstan is dominated mainly by monetary and financial support instruments. At present, as of July 01, 2016, there are main programs for supporting the agro-industrial sector (table 1) [5]:

Table 1 – Main programs of support for the agro-industrial complex

Program Name	Number of units	Amount, billion tenge
«Sybaga»	238 projects	2,7
«Kulan»	243 projects	3,5
«Altyn Asyk»	187 projects	1,6
«Yrys»	14 projects	0,3
Microcredit	2 664	8,3
including Roadmap «Employment 2020»	2 260	5,6
Leasing of agricultural machinery and equipment	1 677	25,9
Credit partnerships	123 KT	12,3

Conclusion. Thus, these programs have the goal of creating conditions for improving the competitiveness of the subjects of the agro-industrial complex of Kazakhstan. In the agricultural production of the republic in recent years, an increase in basic indicators has been observed, while under the influence of trends in the global food market, changes and qualitative characteristics are outlined. For their consolidation there are have been developed the Unified Map of all types of state support for the subjects of the agro-industrial complex and the Unified Program of Support and Business Development «Business Road Map – 2020»

REFERENCES

1. Message of the President of the Republic of Kazakhstan N.A. Nazarbayev to the people of Kazakhstan "Kazakhstan's way – 2050: Common goal, common interests, common future" (Astana, January 17, 2014). – access: <https://www.zakon.kz/4597132-poslanie-prezidenta-respubliki.html>
2. N. Nikiforova. Prerequisites for a new strategy of state management of the national economy. Al-Pari. – 2003. – № 1. – p. 12-16., P. 13
3. Vidritskaya N.I. Shadow and informal economy in agriculture // Al-Paris. – 2005. – № 2. – p. 91-94., P. 92-93
4. The official Internet – resource of the Ministry of Agriculture of the Republic of Kazakhstan. – <https://mgov.kz/rodderzhk-i-uslugi/mery-gosudarstvennoy-rodderkki/>
5. Supporting entrepreneurship. – access: <https://www.kazagro.kz/holding>

К.Х. Шадиев, экономика ғылымдарының кандидаты
Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық Университеті,
Алматы қ., Қазақстан

Агроөнеркәсіп кешенінің экономикалық дамуы және іскерлік қызметі

Түйіндеме. Бұл мақала ауыл шаруашылығы саласының дамуын түсінуге арналған. Автор елдегі экономикалық реформалардың басталуымен Қазақстан Республикасының агроөнеркәсіп кешені бірнеше құрылымның дамуымен, өнімдерді бөлудің нарықтық қағидаттарына көшу, материалдық-техникалық ресурстардың еркін нарығын қалыптастыру, ауылшаруашылық және өңдеуші кәсіпорындар арасындағы қатынастардың бұзылуы, инвестициялық қызметтің нашарлауымен сипатталатындығын айтады. Осы орайда, ауылдық өндірушілер өздерінің өнімдеріне салыстырмалы түрде арзан бағаны қойып, өндірістің қымбат құралдарын сатып ала бастады. Сонымен бірге, мемлекеттің барлық ауыл шаруашылығы өнімдерін сатып алудан бас тартқанына байланысты өнімдерді сатуда қиындықтар туындады; өндіріс көлемінің төмендеуі байқалды; қатаң баға белгілеу азық-түліктің өсуіне ықпал еткен жоқ. Сонымен бірге, аграрлық секторда шаруашылықтың әртүрлі нысандарын дамытуға қолайсыз әлеуметтік жағдайлар бұрынғыдан да нашарлады.

Түйінді сөздер: Агроөнеркәсіп кешені, ауыл шаруашылығы, мал шаруашылығы, ауылшаруашылық техникасы, бизнес-жол картасы

К.Х. Шадиев, кандидат экономических наук
Казахский Национальный педагогический Университет
имени Абая, г. Алматы, Казахстан

Экономический рост и предпринимательская деятельность агропромышленного комплекса

Аннотация. Данная статья посвящена осмыслению вопросов развития отраслей сельского хозяйства. Автором отмечено, что с началом проведения в стране экономических реформ аграрный сектор Республики Казахстан стал характеризоваться развитием многоукладности, переходом к рыночным принципам распределения продукции, формированием свободного рынка материально-технических ресурсов, нарушением связей сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий, ухудшением инвестиционной деятельности. При этом сельские товаропроизводители все чаще стали приобретать более дорогие средства производства, получая за свою продукцию относительно невысокую цену. В то же время наблюдались трудности в сбыте продукции, что стало особенно ощутимо с отказом государства закупать всю продукцию сельского хозяйства; происходило сокращение объемов производства; жесткий диктат цен не способствовал темпам роста продовольствия. Одновременно в аграрном секторе ухудшались и прежде неблагоприятные социальные условия развития многообразных форм хозяйствования.

Ключевые слова: Агропромышленный комплекс, земледелие, животноводство, сельскохозяйственное машиностроение, дорожная карта бизнеса.

Авторлар туралы мәлімет

Аббаси Н. – студент, әл Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университетінің магистранты, Алматы қ., Қазақстан

Айгалин А.А. – экономика ғылымдарының кандидаты, «Тұран» Университеті» мекемесі, Алматы қ., Қазақстан

Амандосова Б.Д. – магистрант, «Нархоз» Университеті, Алматы қ., Қазақстан

Дабылтаева Н.Е. – экономика ғылымының кандидаты, доцент, әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті, Алматы қ., Қазақстан

Джунусова Д.А. – экономика ғылымдарының кандидаты, доцент, М.Х. Дулати атындағы Тараз Мемлекеттік Университеті, Тараз қ., Қазақстан

Жүнісәлі Ұ.А. – магистрант, «Нархоз» университеті, Алматы қ., Қазақстан

Изеев С.Н. – экономика ғылымдарының кандидаты, «Тұран» Университеті» мекемесі, Алматы қ., Қазақстан

Иса Б. – магистрант, әл Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университетінің магистранты, Алматы қ., Қазақстан

Кумашева Д.С. – магистрант, Алматы Технологиялық Университеті, Алматы қ., Қазақстан

Қуанова Л.А. – докторант, әл Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университетінің магистранты, Алматы қ., Қазақстан

Ли В.Д. – экономика ғылымдарының докторы, профессор, әл Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті, Алматы қ., Қазақстан

Муратова Д.Б. – экономика ғылымдарының кандидаты, доцент, М.Х. Дулати атындағы Тараз Мемлекеттік Университеті, Тараз қ., Қазақстан

Науканова А.А. – магистрант, әл Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті, Алматы қ., Қазақстан

Нуркашева Н.С. – экономика ғылымдарының кандидаты, «Нархоз» Университеті, Алматы қ., Қазақстан

Нурманалиева Г.А. – экономика магистрі, М.Х. Дулати атындағы Тараз Мемлекеттік Университеті, Тараз қ., Қазақстан

Пралиева С.Ж. – экономика ғылымдарының кандидаты, «Тұран» Университеті» мекемесі, Алматы қ., Қазақстан

Танатова А.Р. – экономика ғылымдарының кандидаты, М.Х. Дулати атындағы Тараз Мемлекеттік Университеті, Тараз қ., Қазақстан

Токбергенова У.А. – аға оқытушы, Алматы Технологиялық Университеті, Алматы қ., Қазақстан

Шадиев К.Х. – экономика ғылымдарының кандидаты, Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университеті, Алматы қ., Қазақстан

Іргебаева Г.Д. – экономика ғылымдарының магистрі, М. Тынышбаев атындағы Қазақ көлік және коммуникациялар академиясының Алматы көлік колледжі, Алматы қ., Қазақстан

Сведения об авторах

Аббаси Н. – студент, Казахский Национальный Университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан

Айгалин А.А. – кандидат экономических наук, Учреждение «Университет «Туран», г. Алматы, Казахстан

Амандосова Б.Д. – магистрант, Университет «Нархоз», г. Алматы, Казахстан

Дабылтаева Н.Е. – кандидат экономических наук, доцент, Казахский Национальный Университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан

Джунусова Д.А. – кандидат экономических наук, Таразский Государственный Университет имени М.Х. Дулати, г. Тараз, Казахстан

Жүнісәлі Ұ.А. – магистрант, Университета «Нархоз», г. Алматы, Казахстан

Изеев С.Н. – кандидат экономических наук, Учреждение «Университет «Туран», г. Алматы, Казахстан

Иса Б. – магистрант, Казахский Национальный Университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан

Кумашева Д.С. – магистрант, Алматинский Технологический Университет, г. Алматы, Казахстан

Қуанова Л.А. – докторант, Казахский Национальный Университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан

Ли В.Д. – профессор, доктор экономических наук, Казахский Национальный Университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан

Муратова Д.Б. – кандидат экономических наук, доцент, Таразский Государственный Университет имени М.Х. Дулати, г. Тараз, Казахстан

Науқанова А.А. – магистрант, Казахский Национальный Университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан

Нуркашева Н.С. – кандидат экономических наук, Университет «Нархоз», г. Алматы, Казахстан

Нурманалиева Г.А. – магистр экономики, Таразский Государственный Университет имени М.Х. Дулати, г. Тараз, Казахстан

Пралиева С.Ж. – кандидат экономических наук, Учреждение «Университет «Туран», г. Алматы, Казахстан

Танатова А.Р. – кандидат экономических наук, Таразский Государственный Университет имени М.Х. Дулати, г. Тараз, Казахстан

Токбергенова У.А. – старший преподаватель, Алматинский Технологический Университет, г. Алматы, Казахстан

Шадиев К.Х. – кандидат экономических наук, Казахский Национальный педагогический университет имени Абая, г. Алматы, Казахстан

Іргебаева Г.Д. – магистр экономических наук, Транспортный колледж Казахской академии транспорта и коммуникаций имени М. Тынышпаева, г. Алматы, Казахстан

Информация о членах редакционной коллегии

Узан Искаков (Казахстан) – заслуженный деятель РК, член Евразийской ассоциации оценки качества образования, доктор экономических наук, профессор

Асан Сатмурзаев (Казахстан) – доктор экономических наук, профессор

Жанар Аубакирова (Казахстан) – доктор экономических наук, профессор

Валентина Бондаренко (Россия) – кандидат экономических наук, ведущий научный сотрудник Института экономики РАН, академик РАЕН и МАЕБ, директор Международного фонда Н.Д. Кондратьева

Петя Колева (Франция) – доктор PhD

Айгуль Садвакасова (Казахстан) – доктор экономических наук, профессор, президент Высшей школы бизнеса «ЕврАзия»

Ерканат Темирханов (Казахстан) – доктор экономических наук, профессор

Жангельды Шимшиков (Казахстан) – кандидат экономических наук, профессор, директор Центра социально-экономических исследований – филиала РГКП «Институт Экономики» КН МОН РК

Раушан Азбергенова (Казахстан) – кандидат экономических наук, доцент

Салима Барышева (Казахстан) – кандидат экономических наук, доцент

Требования к содержанию и оформлению статей

Научно-практический журнал «Транзитная экономика» является одним из ведущих периодических научных изданий Республики Казахстан по экономическим наукам, издается с июля 1997 года, имеет свою стабильную аудиторию.

Журнал рассчитан на работников ВУЗов и научных учреждений, магистрантов и докторантов, государственных и общественных деятелей, руководителей органов управления, финансовых структур. В редакционный совет входят ведущие ученые-экономисты Казахстана, ближнего и дальнего зарубежья.

Основные разделы журнала «Транзитная экономика»:

- ВОПРОСЫ ТЕОРИИ
- ГЛОБАЛЬНАЯ И РЕГИОНАЛЬНАЯ ИНТЕГРАЦИЯ
- МАКРОЭКОНОМИЧЕСКАЯ ПОЛИТИКА
- ИНСТИТУТЫ И ЭКОНОМИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ

Журнал осуществляет прием научных статей для публикации от преподавателей ВУЗов, научных работников, экономистов-практиков и докторантов.

Условия размещения публикаций в журнале

Для публикации в журнале «Транзитная экономика» принимаются статьи на казахском, русском и английском языках, содержащие ранее не опубликованные проблемные, обзорные, дискуссионные статьи в области экономических наук.

К оформлению статей предъявляются следующие требования

Предлагаемые к публикации статьи должны отражать научную новизну, практическую ценность исследуемой проблемы, содержать глубокий экономический анализ, заканчиваться аргументированными выводами, предложениями авторов. Необходимо соблюдать единообразие терминов, обозначений, условных сокращений и символов, избегать повторов.

Объем статьи, включая список литературы, таблицы и рисунки с подрисуночными надписями, аннотации, не должен превышать 10 страниц печатного текста. Минимальный объем статьи – 5 страниц.

На первой странице указывается Международный рубрикатор научно-технической информации (МРНТИ) – слева в верхнем углу; далее на языке статьи.

Аннотация дается в начале текста на том языке, на котором цитируется статья (150-200 слов). Аннотация на казахском и английском языках. Перед каждой аннотацией написать фамилию и инициалы, название статьи на соответствующем языке аннотации. Ключевые слова на казахском, русском, английском языках внизу аннотации на соответствующем языке аннотации.

Аннотация является кратким изложением содержания научного произведения, дающая обобщенное представление о его теме и структуре.

Ключевые слова должны обеспечить наиболее полное раскрытие содержания статьи. Для каждого конкретного материала задайте 5-6 ключевых слов в порядке их значимости, т.е. самое важное ключевое слово статьи должно быть первым в списке.

Авторы, информация об авторах, название статьи, аннотация и ключевые слова указываются на 3-х языках.

Литература приводится в порядке цитирования в конце статьи. В тексте указать ссылки на литературу в квадратных скобках.

Статьи публикуются казахском, русском, английском языках

Последовательность представления материала:

- МРНТИ;
- название статьи;
- инициалы и фамилия автора;
- ученая степень, ученое звание, почетное звание;
- должность, место работы;
- контактная информация, которая может быть размещена в открытом доступе (для каждого автора: e-mail, город, страна проживания), а также контактные телефоны для связи с редакцией журнала;
- расширенная, структурированная аннотация (на трех языках) 100-150 слов;
- ключевые слова (на трех языках не более 5, строчными буквами, через запятую);
- текст статьи (рисунки и, таблицы и т.д.) (кроме обзорной) должен включать следующие разделы: введение, экспериментальная часть, результаты и обсуждения, заключение, список использованных источников;
- список использованных источников (не менее 5).

Статьи, оформление которых не соответствует указанным требованиям, к публикациям не принимаются. Статьи будут приниматься к публикации после тщательного отбора. Редакция оставляет за собой право сокращать статьи и вносить поправки.

Текст статьи должен быть набран на компьютере в формате doc (MicrosoftWord 97/2000; XP 2003), шрифт текста – Times New Roman, формат бумаги А4, размер кегля – 12 пт. Межстрочный интервал – одинарный. Выравнивание по ширине. Абзацный отступ – 0,8 см. Поля верхнее – 2, нижнее – 2, левое – 2, правое – 2.

Статьи не должны быть перегружены рисунками и графиками.

В таблицах, рисунках, формулах не должно быть разночтений в обозначении символов, знаков. Рисунки должны быть четкими, чистыми. На рисунки и таблицы в тексте должны быть ссылки.

Редакция журнала не несет ответственность за содержание статьи, за несоответствие текста и литературы, за источники, использованные в тексте статьи. Редакция журнала надеется на компетентность, профессионализм и ответственность авторов статьи за содержание текста и литературы статьи.